

Funded by
the European Union

UCZNIOWIE PODWÓJNIE WYJĄTKOWI: UWAŻNOŚĆ NA UCZNIÓW ZDOŁNYCH I UTALENTOWANYCH Z TRUDNOŚCIAMI W UCZENIU SIĘ!

2023-1-TR01-KA220-SCH-000155741

Maj 2024 r.

"Niniejsze badanie, które ma na celu podniesienie świadomości na temat podwójnie wyjątkowych uczniów, jest wspierane przez Komisję Europejską w ramach programu Erasmus + / Europejski Program Solidarności. Treści zawarte w niniejszym dokumencie odzwierciedlają poglądy autora/instytucji, a Komisja Europejska i Turecka Agencja Narodowa nie mogą być pociągnięte do odpowiedzialności za te poglądy."

A stylized human figure logo consisting of a grey circle for the head, a yellow curved shape for the torso, and a grey curved shape for the legs, all contained within a white outline of a person with arms raised.

Twice
Exceptional

PROGRAM SZKOLENIA ŚWIADOMOŚCI NA TEMAT UCZNIÓW PODWÓJNIE WYJĄTKOWYCH

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa.....	1
2. Wprowadzenie.....	2
3. Podstawowe podejście i model programu.....	3
4. Efekty uczenia się programu.....	3
5. Treść programu.....	4
5.1. Wprowadzenie do edukacji specjalnej.....	4
5.2. Sposoby definiowania uzdolnień	5
5.3. Uczeń podwójnie wyjątkowy.....	8
5.3.1. Charakterystyka uczniów podwójnie wyjątkowych	11
5.3.2. Potrzeby edukacyjne uczniów podwójnie wyjątkowych.....	13
5.3.3. Potrzeby społeczne i emocjonalne uczniów podwójnie wyjątkowych.....	15
5.4. Perspektywy krajów uczestniczących.....	17
5.4.1. Turcja.....	17
5.4.2. Polska.....	29
5.4.3. Bułgaria.....	32
5.4.4. Włochy.....	37
5.4.5. Republika Czeska.....	43
6. Schemat programu treningowego.....	46
7. Przykładowe działania w ramach szkolenia studentów lub nauczycieli.....	48
8. Ewaluacja	95
8.1. Skala Świadomości Podwójnej Wyjątkowości.....	95
8.2. Ocena programu	97
Bibliografia.....	98

1. WSTĘP

“Czasami wznosimy się do nieba i obserwujemy świat z entuzjazmem, czasami spadamy na ziemię, a świat patrzy na nas z kpiną”.

Kiedy przyszlismy na ten świat, nie byliśmy sami. Podczas naszego życia wszyscy pragnęliśmy, aby nasze rodziny, przyjaciele i bliscy byli u naszego boku. Wszyscy byliśmy jak palce tej samej dłoni, ale nie identyczne. Niektórzy z nas stali się kciukami, a inni paluszkami. Różniliśmy się od siebie, ale nie byliśmy wobec siebie uprzywilejowani. A przynajmniej taką mieliśmy nadzieję. Niektórzy stali się szczęśliwymi gwiazdami, podczas gdy inni skończyli nieszczęśliwi i samotni. Nigdy nie mogliśmy do końca zrozumieć, czy ludzie wokół nas naprawdę nas kochają. Przejawialiśmy zachowania, które nie pasowały do naszego wieku, charakteru czy otoczenia. Nieumyślnie niszczyliśmy wszystko wokół siebie. Im więcej psułyśmy, tym bardziej byłyśmy zepsute. Czy byliśmy chorzy, czy po prostu byliśmy dziećmi z różnymi percepcjami i emocjami, szukającymi zrozumienia, socjalizacji, akceptacji i szukającymi gałęzi, której moglibyśmy się trzymać we wzlotach i upadkach życia?

Niniejsze opracowanie ma na celu podkreślenie że każde dziecko jest “wyjątkowe” i opiera się na fakcie, że społeczeństwie są osoby, które są “podwójnie wyjątkowe” ze względu na swój rozwój intelektualny lub społeczno-emocjonalny.

Rozpoznanie podwójnie wyjątkowych dzieci, oraz odkrywanie i rozwijanie ich kompetencji jest obowiązkiem humanitarnym. “Twice Exceptional Awareness Program” ma na celu przede wszystkim budowanie świadomości wśród nauczycieli i rodziców, ale jego docelowymi odbiorcami są wszystkie segmenty społeczeństwa.

Niniejsze opracowanie dedykujemy dzieciom podwójnie wyjątkowym i nauczycielom, którzy towarzyszą im w ich podróży.

2. WPROWADZENIE

Osoby, u których zdiagnozowano uzdolnienia/talent, a jednocześnie mają braki, trudności lub niepełnosprawność w co najmniej jednym obszarze, nazywane są podwójnie wyjątkowymi (2E) (Neihart, 2008). Osoby te mogą posiadać nie tylko wyjątkowe zdolności, ale także trudności, zaburzenia i/lub niepełnosprawności, takie jak specyficzne trudności w uczeniu się (SLD), zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD) lub zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) (Şentürk, Kefeli i Emecan, 2022). Chociaż definicja ta jest ogólnie akceptowana pod względem epistemologicznym, niektórzy autorzy są zdania, że wyjątkowa inteligencja i niepełnosprawność nie mogą jednocześnie współistnieć u danej osoby (Baum, Rizza i Renzulli, 2006). Pomimo toczących się debat ze względu na paradoksalną naturę 2E, w ostatnich latach zaobserwowano wzrost liczby badań na ten temat, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, krajach europejskich i Turcji.

Obecnie coraz bardziej wydaje się istotne promowanie inicjatyw uświadamiających dotyczących podwójnie wyjątkowych uczniów, którzy mają inne cechy rozwoju poznawczego i społeczno-emocjonalnego niż ich rówieśnicy określani wyłącznie jako uzdolnieni lub wymagający specjalnej edukacji.

Zakładamy, że większa wiedza na ten temat przełoży się na zwiększenie szans i wsparcie podwójnie wyjątkowych uczniów w otrzymywaniu edukacji, na którą zasługują, ujawniając i zwiększając ich kompetencje. Nadrzędnym celem "Programu szkolenia w zakresie świadomości" jest upowszechnienie wiedzy na ten temat podwójnej wyjątkowości wśród nauczycieli i rodziców, przyczyniając się do stworzenia pozytywnego środowiska szkolnego dostosowanego do potrzeb tej grupy uczniów z

Podczas opracowywania programu przeprowadzono kompleksowy przegląd literatury, obejmujący regulacje prawne, takie jak ustawy dotyczące edukacji, badania empiryczne, dotyczące istnienia uczniów z podwójną wyjątkowością, oraz badania przeprowadzone na uczniach z podwójną wyjątkowością w latach 1980-2000. Proces ten doprowadził do identyfikacji celów programu, które zostały przygotowane w oparciu o podejście taksonomiczne, biorąc pod uwagę elementy związane z koncepcją podwójnej wyjątkowości (takie jak koncepcja uzdolnień / talentów, edukacja specjalna itp.), cechy uczniów podwójnie wyjątkowych oraz ich potrzeby społeczno-emocjonalne.

Propozycje warsztatów zawarte w programie zostały przygotowane zgodnie z modelem uczenia się 5E. Treści związane z procesem nauczania-uczenia się zostały zaprojektowane jako szczegółowy przewodnik dla realizatorów oraz jako działania sprzyjające aktywnemu procesowi uczenia się uczestników. Program został opracowany w elastycznej strukturze, biorąc pod uwagę różnice w pochodzeniu społeczno-kulturowym, wiedzy i umiejętnościach

nauczycieli, poziomie gotowości uczestników, środowisku edukacyjnym i innych zmiennych, umożliwiając w ten sposób wzbogacenie i zróżnicowanie procesu nauczania-uczenia się.

Grupą docelową programu, który koncentruje się na uzdolnionych i podwójnie wyjątkowych dzieciach, są nauczyciele, kandydaci na nauczycieli, wychowawcy i rodzice, a także wszyscy zaangażowani interesariusze.

3. PODSTAWOWE PODEJŚCIE I MODEL PROGRAMU

Program szkoleniowy w zakresie świadomości podwójnej wyjątkowości został opracowany z uwzględnieniem podejścia integracyjnego, które obejmuje wszystkich zaangażowanych interesariuszy, w tym między innymi kandydatów na nauczycieli, nauczycieli i rodziców. Głównym celem programu jest podniesienie świadomości na temat podwójnie wyjątkowych uczniów. Zgodnie z tym celem, efekty uczenia się w programie, który został zaprojektowany w podejściu holistycznym, zostały określone przy użyciu zrozumienia taksonomicznego. W sytuacjach edukacyjnych zaprojektowanych w ramach modelu 5E zastosowano różne metody i techniki, aby zapewnić aktywny udział uczestników. Zastosowano różne narzędzia oceny (takie jak samoocena, listy kontrolne itp.) koncentrujące się na procesie i wynikach w oparciu o treść działań. Do ogólnej oceny programu zaleca się stosowanie "Skali Świadomości Podwójnej Wyjątkowości" i "Formularza Oceny Programu".

4. PROGRAMOWE EFEKTY KSZTAŁCENIA

1. Zdefiniowanie pojęcia uzdolnienia.
2. Określenie wspólnych cech uzdolnionych uczniów.
3. Wyjaśnienie cech uczniów uzdolnionych na przykładach.
4. Wyjaśnienie różnych strategii nauczania uzdolnionych uczniów.
5. Przewidywanie wyzwań, jakich doświadczają uzdolnieni uczniowie w trakcie procesu edukacji.
6. Rozpoznanie znaczenia zaspokajania potrzeb społeczno-emocjonalnych uzdolnionych uczniów.
7. Zdefiniowanie pojęcia podwójnej wyjątkowości.
8. Rozróżnienie między pojęciami podwójnej wyjątkowości i uzdolnienia.
9. Wyjaśnienie podwójnej wyjątkowości u uczniów wraz z jej głównymi elementami (uzdolnienia, trudności w nauce, ADHD, SD itp.).
10. Identyfikacja zarówno mocnych, jak i słabych stron uczniów z podwójną wyjątkowością.
11. Podanie przykładów wyzwań, przed jakimi stoją uczniowie 2E w szkole, rodzinie i środowisku społecznym.
12. Rozpoznanie wyjątkowych potrzeb edukacyjnych uczniów z podwójną wyjątkowością.
13. 13. Uznanie znaczenia zapewniania wsparcia społeczno-emocjonalnego dla rozwoju edukacyjnego uczniów dwukrotnie wyjątkowych.

5. TREŚĆ PROGRAMU

5.1 EDUKACJA SPECJALNA

Edukacja jest nieuniknioną koniecznością dla jednostek, aby dostosować się do stale ewoluującego i zmieniającego się świata. Myśląc o procesie edukacji, jako o czymś co obejmuje znaczną część życia jednostek, najważniejszym czynnikiem, który się wyróżnia, są bez wątpienia różnice indywidualne. Początkowo różnice indywidualne obserwuje się w wyglądzie fizycznym poszczególnych osób. Jednak różnice indywidualne nie ograniczają się tylko do wyglądu fizycznego, ale odzwierciedlają się również w cechach uczenia się poszczególnych osób. Styl uczenia się każdej osoby, tempo, cele i zastosowanie zdobytej wiedzy mogą się różnić. Istnienie różnic indywidualnych w procesie edukacji wymaga planowania i wdrażania procesów edukacyjnych zgodnie z określonymi podejściami i zasadami.

W procesie edukacji niezbędne jest zapewnienie równych szans edukacyjnych wszystkim osobom, biorąc pod uwagę ich indywidualne różnice, doceniając każdą osobę i pozwalając każdej osobie rozwijać się we własnym tempie, biorąc pod uwagę jej styl uczenia się. Równe szanse edukacyjne, które uwzględniają indywidualne różnice, są podstawowymi wymogami demokratycznych i sprawiedliwych podejść i metod społecznych. Biorąc pod uwagę, że klasy w naszych szkołach nie składają się z uczniów o podobnych cechach pod względem aspektów fizycznych, behawioralnych, społecznych i akademickich, konieczne jest, choć trudne, aby nauczyciele pracujący w tych klasach odpowiadali na potrzeby edukacyjne wszystkich osób o różnych doświadczeniach i cechach uczenia się. W tym kontekście, w ramach równych szans w edukacji, usługi edukacyjne powinny być świadczone osobom zgodnie z ich potrzebami.

Biorąc pod uwagę indywidualne różnice, niektórzy uczniowie mogą nie korzystać z programu kształcenia ogólnego w klasie na tym samym poziomie, co ich normalnie rozwijający się rówieśnicy i mogą wymagać kształcenia specjalnego. Kształcenie specjalne obejmuje zapewnienie kompleksowych usług wsparcia w ramach specjalnie zaprojektowanych programów dla uczniów niepełnosprawnych lub wyjątkowych w sferze poznawczej, behawioralnej, społeczno-emocjonalnej, fizycznej i sensorycznej (Bryant, Smith i Bryant, 2008). W osiągnięciu pożądanego celu w praktyce edukacji specjalnej kluczowe znaczenie ma przygotowanie i wdrożenie zindywidualizowanych programów edukacyjnych dostosowanych do wszystkich obszarów rozwoju jednostki, biorąc pod uwagę jej indywidualne różnice.

Głównym celem w procesie edukacji osób ze specjalnymi potrzebami jest przyczynienie się do ich samowystarczalności przez całe życie, nabycie umiejętności samodzielnego życia

i zapewnienie im integracji społecznej (Cavkaytar, 2013).

Aby osoby mogły korzystać ze specjalnych usług edukacyjnych, muszą otrzymać diagnozę. Diagnozy medyczne i psychologiczno-pedagogiczne są przeprowadzane w celu ustalenia, czy dana osoba posiada specjalne potrzeby. Po postawieniu diagnozy osoby są umieszczane w odpowiednich środowiskach edukacyjnych.

Edukacja specjalna: Liczby i proporcje

Według raportu Światowej Organizacji Zdrowia 1,3 miliona ludzi na świecie doświadcza jakiejś formy niepełnosprawności, a wskaźnik ten odpowiada około 16% światowej populacji. Patrząc na te liczby, jedna na sześć osób doświadcza jakiejś formy niepełnosprawności. Ponadto osoby niepełnosprawne są dwukrotnie bardziej narażone na rozwój chorób, takich jak depresja, astma, cukrzyca, udar, otyłość lub zły stan zdrowia jamy ustnej (Światowa Organizacja Zdrowia, 2023).

Według danych ze Stanów Zjednoczonych za rok akademicki 2021-2022 stwierdzono, że 7,3 miliona uczniów w wieku 3-21 lat otrzymuje specjalne usługi edukacyjne zgodnie z ustawą o edukacji osób niepełnosprawnych (IDEA), a wskaźnik ten stanowi 15% uczniów w szkołach publicznych (National Center for Education Statistics, 2023).

Ogólnie rzecz biorąc, patrząc na liczby i wskaźniki związane z osobami niepełnosprawnymi, można zauważyć, że liczby te nie są niskie, dlatego ważne jest, aby dobrze zaplanować usługi, które mają być świadczone osobom o specjalnych potrzebach zgodnie z ich obszarami usług (edukacja, zdrowie itp.); zapewni to nie tylko, że osoby o specjalnych potrzebach otrzymają lepsze usługi, ale także zminimalizuje potencjalne problemy w przyszłym świadczeniu tych usług.

5.2. Uzdolnienia

Pojęcie i natura uzdolnienia

Rozumienie perspektywy zdolności w dużej mierze zależy od kontekstu historycznego, kulturowego i miejsca, w którym znajduje się osoba zdolna (Limont, 2005, s.41). Najwybitniejsi filozofowie na przestrzeni wieków pasjonowali się tajemnicą zdolności. Konfuciusz (551-479 p.n.e) uważał, że dzieci zdolne są bogactwem narodu i powinno się je otoczyć szczególną opieką i wsparciem. Podkreślał, że wspierać należy nie tylko te z zamożnych rodzin, ale również z tych biednych poprzez umieszczanie ich na dworach mandarynów lub cesarzy (Limont, 2005). Przedstawiciele antycznej Grecji, m. in. Sokrates (469-399 p.n.e.), opowiadali

¹ Council of Curriculum, Examinations and Assessment.

się za teorią mówiącą, że człowiek rodzi się z pewnymi zdolnościami lub pewnym potencjałem zdolności. Arystoteles postulował, aby każdemu wyznaczać role zgodnie posiadanym przez niego paradygmatem zdolności. Podkreślał także, że uzdolnienia nie są właściwością stałą i należy je rozwijać (Limont, 2005, s.40). Należy podkreślić, że nie każdy człowiek, który z perspektywy czasu został uznany za zdolnego czy utalentowanego, rozwija się w obszarach ludzkiego funkcjonowania lepiej niż osoby przeciętne. Zdolność i talent nierzadko są w człowieku ukryte, dlatego też konwencjonalna ocena umiejętności jednostki, choć uchodząca za słuszną, może prowadzić do błędnych wniosków (Gierczyk, 2019). Pokazuje to przykład trzech osób: Einstein, uznawany obecnie za jednego z największych fizyków XX wieku, w dzieciństwie nie wyróżniał się niczym spośród swoich rówieśników – mówić zaczął dopiero w wieku czterech lat, a pisać – w wieku lat siedmiu. Caruso, włoski śpiewak operowy, zwany „królem tenorów”, zanim rozpoczął swoją karierę, usłyszał od jednego ze swoich szkolnych nauczycieli, że nie może śpiewać, gdyż nie ma ku temu odpowiedniego głosu. Natomiast matka Edisona, usłyszała od jego nauczyciela, że z mózgiem jej syna jest „coś nie w porządku”, gdyż miał on nader dużą głowę (CCEA, 2007, s. 11-12). W podejściu do potocznego postrzegania zdolności oraz badań nad uzdolnieniami można wyróżnić na trzy etapy: teologiczny, metafizyczny i empiryczny. Etap, czy też podejście teologiczne postrzeganie jednostek uzdolnionych jako posiadających wyższą moc, istot nadprzyrodzonych. Takie stanowisko widoczne było w np. w poglądach Platona, czy wspomnianego już Konfucjusza, który pisał o „niebiańskich dzieciach”. W podejściu metafizycznym następuje zwrot ku kojarzeniu uzdolnień jako bardziej ludzkich, a mniej nadprzyrodzonych, natomiast umocniło się skojarzenie, czasami obserwowane także współcześnie o połączeniu pomiędzy geniuszem a szaleństwem oraz chorobami psychicznymi. W rozpoczętym w XX wieku a trwającym do dziś okresie empirycznym definiowanie i identyfikacja osób zdolnych opiera się na metodach i badaniach naukowych (Al-Hroub, El Khoury 2018), a wielość i różnorodność definicji zdolności skłaniają badaczy do ich kategoryzowania i syntezy (Ledzińska, 2008). Stanisław Popek (2001, s. 104–105) dokonał zestawienia różnych koncepcji zdolności i stwierdził, że można mówić o co najmniej czterech ich ujęciach. Zdolności w nich są opisywane jako (Łukasiewicz-Wieleba, 2018):

- *synonim sprawności, biegłości i szybkości rezultatu, wyniku; jako większa czy też lepsza pojemność na przykład pamięci; jako wyższa jakość, głę- bokość i rozległość analizy, syntezy, procesu rozumienia oraz jako róż- nice indywidualne w osiągnięciach ludzi w porównywalnych lub zbliżo- nych sytuacjach;*
- *aktualna możliwość wykonania czegoś, umiejętność; jako potencjalna możliwość nabycia jakiejś umiejętności, jako maksymalny potencjalny poziom osiągnięć;*
- *cecha procesów poznawczych, stosunkowo niezmienna, wpływająca na wysoki*

poziom osiągnięć;

- *indywidualne właściwości osobowości jednostki, dzięki którym mogą być kształtowane określone nawyki, umiejętności i sprawności.*

Analizując opisane w literaturze teorie zdolności, można zauważyć ich duże zróżnicowanie. Na przestrzeni ponad stu lat badań nad zdolnościami były one opisywane jako niezmiennie i przynależne do każdego człowieka, mające swoją genezę w uwarunkowaniach genetycznych, a także jako te, które są zależne od kultury, środowiska i uczenia się jednostki. Współczesne, dynamiczne modele zdolności kładą akcent na wpływ oddziaływań społecznych i politycznych na potencjał jednostki, podkreślają możliwość zmian i znaczenia własnej aktywności jednostki dla rozwoju zdolności (Łukasiewicz-Wieleba, 2018). Mimo tego, że od wielu lat podejmowane są próby usystematyzowania terminologii związanej z uzdolnieniami i talentem, dylemat terminologiczny pozostaje. Nie istnieje jednoznaczna i uniwersalna definicja dziecka wybitnie uzdolnionego. Istnieje blisko 100 znaczeń terminu „zdolności” (Freeman, 2005, s.81), z których prawie każde odnosi się do ponadprzeciętnego rozwoju dziecka w sferach psychologicznych, takich jak inteligencja czy kreatywność, częściej jednak dotyczą one aspektów zdobywanych przez niego osiągnięć i wymiernych wyników w nauce (Hany, 1993, s. 196-211). W terminologii anglojęzycznej istnieje bogactwo określeń, jakimi posługują się badacze problematyki, wśród nich są między innymi terminy takie jak: ability, gifts, capacity, bright, aptitude, skills, gifted, talented, exceptional talent, prodigy, genius, twice-exceptional.

Znalezienie i uzgodnienie jednej definicji zdolności jest trudne z dwóch przyczyn. Po pierwsze, definicja może zawęzić zakres obszarów branych pod uwagę przy kwalifikowaniu dzieci jako zdolnych. Na przykład, program może uwzględniać tylko osiągnięcia w nauce, wyłączając sztukę, teatr, muzykę, przywództwo, wystąpienia publiczne czy kreatywne pisanie. Po drugie, definicja może ustalać wymagany poziom doskonałości, który trzeba osiągnąć, aby być uznawanym za utalentowanego (Al-Hroub, El Khoury 2018).

Współczesne badania nad zdolnością związane są z psychologią indywidualnych różnic. W XIX, XX i XXI wieku psychologiczna konstrukcja inteligencji, kreatywności i motywacji dostarcza podstaw dla zrozumienia zdolności. Aktualnie nie neguje się znaczenia poziomu inteligencji dla zdolności, jednak jest on uważany za niewystarczający wskaźnik wybitnych zdolności i wymaga wsparcia między innymi ze strony środowiska zewnętrznego oraz czynników wewnętrznych, takich jak motywacja, samozaparcie i myślenie twórcze.

Ponieważ rozwój zdolności, uzdolnień i talentu jest uwarunkowany szeregiem różnorodnych czynników środowiskowych, psychologicznych oraz genetycznych, prezentowany poniżej schemat (nr 1) jest dużym uproszczeniem problematyki natury zdolności i ma jedynie charakter ilustracyjny.

Schemat 1. Hierarchia zdolności

Psychologowie, socjologowie i pedagodzy zajmujący się problematyką zdolności od wielu lat zmagają się między innymi z jednoznacznym zdefiniowaniem pojęcia zdolności, co doprowadziło do powstania wielu modeli teoretycznych, które mają także swoją wartość aplikacyjną (Dyrda, 2012, s.23; Acar i in. 2016, s.81). Nie istnieje jednoznaczna i uniwersalna definicja dziecka wybitnie uzdolnionego. Jak już wcześniej zostało zasygnalizowane, istnieje blisko 100 znaczeń terminu „zdolności”, z których prawie każde odnosi się do ponadprzeciętnego rozwoju dziecka w sferach psychologicznych, takich jak inteligencja czy kreatywność, częściej jednak dotyczą one aspektów zdobywanych przez niego osiągnięć i wymiernych wyników w nauce (Hany, 1993, s. 196-211). Sidney Moon (Moon, 2006, s. 25) wyróżnia dwa rodzaje definicji zdolności:

1. pojęciowe (konceptualne), które są oparte na teoretycznych koncepcjach zdolności, w których opisywana jest osoba zdolna,
2. operacyjne, w których operacyjnie przekłada się koncepcje zdolności na język praktyki i dostarcza się informacji związanych z procesem diagnozowania osób zdolnych z populacji.

5.3. PODWÓJNA WYJĄTKOWOŚĆ

Koncepcja podwójnej wyjątkowości wyłoniła się z rozpoznania punktów przecięcia między dziedzinami edukacji specjalnej i edukacji uzdolnionych w ciągu wielu lat badań (Baldwin i in., 2015a). Z biegiem czasu pojawiło się wiele definicji koncepcji podwójnej wyjątkowości, przy czym jedną z najwcześniejszych definicji była o jednoczesnej obecności u ucznia uzdolnień i jakichkolwiek trudności w uczeniu się (Klingner, 2022). Terminy takie jak “podwójnie wyjątkowy”, “niepełnosprawny w uczeniu się”, “uzdolniony- upośledzony” i “uzdolniony uczeń z trudnościami w uczeniu się” były używane w literaturze w odniesieniu do uczniów z tej grupy (Şentürk i in., 2022a). Jednak w ostatnich latach osiągnięto konsensus i za powszechne uznano stosowanie terminu “podwójnie wyjątkowy (2e)” (Amiri, 2020). Odnosi się on do potrzeb uczniów, którzy posiadają “wyjątkowe” zdolności poznawcze lub talent wraz z trudnościami, zaburzeniami i/lub niepełnosprawnością (Baldwin i in., 2015b). “Ustawa o edukacji osób niepełnosprawnych” (IDEA) w Stanach Zjednoczonych klasyfikuje niepełnosprawności w 13 różnych kategoriach: “niepełnosprawność intelektualna, upośledzenie słuchu (w tym głuchota), upośledzenie mowy lub języka, upośledzenie wzroku

(w tym ślepota), zaburzenia emocjonalne, upośledzenie ortopedyczne, autyzm, urazowe uszkodzenie mózgu, głuchoślepota, inne problemy zdrowotne, specyficzne trudności w uczeniu się lub niepełnosprawności sprzężone” (IDEA, 2004). Dwanaście z tych kategorii (z wyłączeniem niepełnosprawności intelektualnej) może współistnieć z uzdolnieniami. Foley Nicpon i in. (2013) opisali zbieżność uzdolnień i niepełnosprawności jako sytuację paradoksalną i podkreślili konieczność opracowania wspólnej definicji opisującej cechy i potrzeby uczniów podwójnie wyjątkowych. W tym kontekście opracowano wspólnie uzgodnioną definicję operacyjną.

“Podwójnie wyjątkowi uczniowie to uczniowie, którzy wykazują potencjał do wysokich osiągnięć lub kreatywnej produktywności w jednej lub kilku dziedzinach, takich jak matematyka, nauki ścisłe, technologia, sztuki społeczne, sztuki wizualne, przestrzenne lub performatywne lub inne obszary ludzkiej produktywności ORAZ którzy wykazują jedną lub więcej niepełnosprawności określonych przez federalne lub stanowe kryteria kwalifikowalności. Niepełnosprawności te obejmują specyficzne trudności w uczeniu się (SLD), zaburzenia mowy i języka, zaburzenia emocjonalne/behawioralne, niepełnosprawność fizyczną, zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD) lub inne zaburzenia zdrowotne, takie jak zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD). Te niepełnosprawności i wysokie zdolności łączą się, tworząc wyjątkową populację uczniów, którzy mogą nie wykazywać ani wysokich wyników w nauce, ani określonych niepełnosprawności. Ich uzdolnienia mogą maskować ich niepełnosprawność, a ich niepełnosprawność może maskować ich uzdolnienia” (Reis et al., 2014).

Wśród uczniów podwójnie wyjątkowych można wyróżnić trzy grupy, zgodnie z kierunkiem maskowania (Baum, 1990), a każda grupa wykazuje unikalne wyzwania w zakresie identyfikacji i interwencji:

1. Uczniowie zidentyfikowani jako uzdolnieni, ale mogą mieć trudności w niektórych dziedzinach akademickich i nie wykazać się oczekiwanym poziomem osiągnięć. W szkole podstawowej uczniowie z tej grupy mogą osiągać dobre wyniki w nauce, ale wraz ze wzrostem wymagań programowych i organizacyjnych, które przekraczają ich możliwości kompensacyjne w szkole średniej, poziom ich osiągnięć zaczyna spadać.
2. Dzieci ze zdiagnozowanymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, których uzdolnienia mogą być pomijane lub nieuwzględniane ze względu na przeciętne lub poniżej przeciętnej wyniki w niektórych dziedzinach akademickich. Dzieci te są kierowane na specjalne usługi edukacyjne, ale nie zapewnia się im zaawansowanych możliwości

uczenia się z uwzględnieniem ich mocnych stron.

3. Uczniowie, którzy nie wykazują oznak specjalnych potrzeb edukacyjnych ani uzdolnień, ponieważ ich zdolności i niepełnosprawności wzajemnie się ukrywają. W takim przypadku osoby te mogą być postrzegane jako "przeciętne" i nie identyfikowane ani jako uzdolnione, ani jako mające trudności w uczeniu się.

Współwystępowanie uzdolnień i niepełnosprawności może skomplikować proces identyfikacji i utrudnić nauczycielom, wychowawcom i rodzicom rozpoznanie, zrozumienie i wspieranie uczniów podwójnie wyjątkowych. Efekt maskowania w podwójnej wyjątkowości może skutkować błędną diagnozą lub pominięciem diagnozy, w której uzdolnienia ucznia mogą kompensować jego wyzwania związane z nauką lub odwrotnie, co prowadzi do niedostatecznej reprezentacji i niedostatecznego dostosowania uczniów z podwójną wyjątkowością. W takim przypadku nie mają oni wystarczającego dostępu do edukacji i wsparcia społeczno-emocjonalnego, którego naprawdę potrzebują (Şentürk i in., 2022b). W związku z tym wychowawcy, nauczyciele, rodzice i inni specjaliści muszą być świadomi zjawiska podwójnej wyjątkowości i efektu maskowania, aby zapewnić, że specyfika podwójnie wyjątkowych uczniów jest rozpoznawana i skutecznie rozwiązywana w placówkach edukacyjnych.

Jak już wspomniano, identyfikacja podwójnie wyjątkowych uczniów jest złożonym procesem, który wymaga zniuansowanego podejścia. Tradycyjne modele identyfikacji mogą nie zawsze dokładnie definiować tych uczniów, podkreślając konieczność bardziej precyzyjnych i integracyjnych procesów identyfikacji. Pomimo wyzwań, opracowano modele przesiewowe do oceny zmienności w obszarach akademickich, takich jak czytanie i matematyka, w celu identyfikacji tych uczniów (McCallum i in., 2013). Zbadano również psychometryczne i dynamiczne miary oparte na programie nauczania w celu zidentyfikowania cech poznawczych u podwójnie wyjątkowych uczniów, którzy wykazują zarówno wysokie zdolności, jak i specyficzne trudności w uczeniu się (Al-Hroub, 2021). Wymaga to kompleksowego i wielowymiarowego podejścia, które uwzględnia zarówno ich wyjątkowe zdolności, jak i niepełnosprawność.

Strategie identyfikacji uczniów podwójnie wyjątkowych mogą być podsumowane przez Instytut Davidsona w następujący sposób:

- Przyjęcie kompleksowej strategii i wielu środków do identyfikacji uczniów z podwójnymi wyjątkami, obejmujących różne metody oceny, w tym testy pisemne i oceny zachowania.
- Przeprowadzanie zarówno ustrukturyzowanych ocen, jak i nieformalnych obserwacji, aby uzyskać całościowe zrozumienie mocnych stron i wyzwań ucznia.
- Uważne analizowanie wyników testów IQ, mając na uwadze to, że wiele dzieci z

podwójną wyjątkowością wykazuje nieregularne wyniki i asynchroniczny rozwój.

- Dostosowanie kryteriów oceny w celu uwzględnienia rozbieżności w uczeniu się lub niepełnosprawności, co pozwala na bardziej integracyjną identyfikację podwójnie wyjątkowych uczniów.
- W przypadkach, gdy uczniowie mają trudności z przetwarzaniem szczegółowych informacji, należy rozważyć wykorzystanie pytań ustnych jako alternatywy dla formalnych testów pisemnych.
- Zapewnienie uczniom wystarczająco dużo czasu na zademonstrowanie swojej wiedzy, oferując w razie potrzeby wydłużone terminy oceny.

Co więcej, kluczowe jest uznanie istnienia podwójnej wyjątkowości jako odrębnej kategorii, aby odróżnić tych uczniów od ich rówieśników, którzy są wyłącznie uzdolnieni lub wyłącznie potrzebują specjalnej edukacji. Badania podkreślają znaczenie zrozumienia unikalnych cech i potrzeb podwójnie wyjątkowych uczniów. Wychowawcy i nauczyciele odgrywają kluczową rolę w rozpoznawaniu, kierowaniu i wspieraniu tych uczniów. Doradcy szkolni odgrywają również kluczową rolę w pomaganiu rodzinom w zrozumieniu identyfikacji podwójnej wyjątkowości i opracowywaniu odpowiednich interwencji (Foley-Nicpon & Assouline, 2015).

5.3.1. İKİ KERE ÖZEL ÖĞRENCİLERİN ÖZELLİKLERİ

Charakterystyczne cechy podwójnie wyjątkowych uczniów obejmują połączenie wyjątkowych zdolności intelektualnych i wyzwań związanych z nauką. Wykazują oni unikalny zestaw cech, które odróżniają ich od innych populacji uczniów. Uczniowie ci często stają przed wyzwaniami, ponieważ nie pasują do tradycyjnych definicji wyjątkowości (Reis i in., 2014). Często wykazują asynchroniczny rozwój, w którym istnieje znaczna luka między ich zdolnościami poznawczymi a wynikami w nauce w niektórych obszarach. Ponadto mogą wykazywać wysoki poziom kreatywności, krytycznego myślenia i umiejętności rozwiązywania problemów, przy jednoczesnych trudnościach z organizacją, uwagą i funkcjonowaniem wykonawczym.

Samoświadomość akademicka i poczucie własnej skuteczności u uczniów podwójnie wyjątkowych są często niskie, ponieważ mogą oni postrzegać siebie jako oszustów lub osoby nieadekwatne (Baldwin i in., 2015a). Wewnętrznie uczniowie ci mogą doświadczać poczucia porażki, depresji, niskiej własnej skuteczności i bezwartościowości, podczas gdy zewnętrznie mogą wykazywać zachowania takie jak agresja i nadpobudliwość (Foley-Nicpon i in., 2010). Ponadto mogą wykazywać cechy społeczne, emocjonalne i behawioralne, takie jak niezdrowy perfekcjonizm, intensywne emocje, niska samoocena, frustracja i tendencja do poddawania się w obliczu trudnych zadań (Pfeiffer, 2015).

Różne grupy podwójnie wyjątkowych uczniów z ich wspólnymi cechami

	Uzdolnienia	SLD i uzdolnienia	ADHD i uzdolnienia	ASD i uzdolnienia
Uzdolnienia akademickie	<ul style="list-style-type: none"> • Bogate słownictwo, • Umiejętność szybkiego czytania • Wczesny rozwój umiejętności czytania • Dobra pamięć • Wyższy poziom myślenia i umiejętności rozwiązywania problemów • Moc konceptualizacji, syntezy i abstrakcji 	<ul style="list-style-type: none"> • Trudności w czytaniu pomimo wczesnego rozwoju werbalnego • Dysgrafia • Dysleksja • Dyskalkulia • Problemy z pamięcią krótkotrwałą • Wysoki poziom krytycznego i kreatywnego myślenia • dogłębna wiedza w zakresie konkretnych zainteresowań • Preferowanie zadań przestrzennych 	<ul style="list-style-type: none"> • Trudności z rozpoczęciem, wykonaniem lub ukończeniem zadania • Wysoki poziom krytycznego i kreatywnego myślenia • Preferowanie zadań przestrzennych 	<ul style="list-style-type: none"> • Odpowiedni rozwój poznawczy bez opóźnień językowych • Trudności w zrozumieniu abstrakcyjnych pojęć i zadań wymagających krytycznego i kreatywnego myślenia • Preferowanie zadań przestrzennych • Zaabsorbowanie jednym lub kilkoma jednolitymi i ograniczonymi rodzajami zadań
Problemy z uwagą	<ul style="list-style-type: none"> • Długi okres koncentracji uwagi w obszarach zainteresowań • Rozproszenie uwagi, szybkie nudzenie się z powodu szybkiej nauki 	<ul style="list-style-type: none"> • Krótki czas koncentracji uwagi i szybkie rozpraszanie się • Nadmierny ruch, brak aktywności lub apatia 	<ul style="list-style-type: none"> • Niemożność pozostania w bezruchu, wiercenie się, ciągły ruch • Trudności z pozostaniem w bezruchu • Szybkie rozproszenie uwagi 	<ul style="list-style-type: none"> • Określone lub powtarzające się ruchy • Uporczywe zaabsorbowanie częściami przedmiotów
Umiejętności organizacyjne	<ul style="list-style-type: none"> • Szybkie i łatwe wykonywanie i kończenie instrukcji • Szczegółowe i kreatywne myślenie 	<ul style="list-style-type: none"> • Trudności ze zrozumieniem i postępowaniem zgodnie z instrukcjami • Trudności w wyrażaniu myśli ustnie i pisemnie • Trudności w wykonywaniu pracy, gdy nie ma struktury lub • przewidywalność (niewerbalne zaburzenia uczenia się) 	<ul style="list-style-type: none"> • Trudności w przestrzeganiu i wypełnianiu instrukcji • Trudności w zarządzaniu czasem 	<ul style="list-style-type: none"> • Sztywne trzymanie się dysfunkcyjnych rutyn lub rytuałów

Umiejętności społeczne

- Rozwinięte poczucie humoru
- Umiejętność dobrej komunikacji z rodzicami, nauczycielami i innymi dorosłymi.
- Wysokie poczucie odpowiedzialności

- Problemy z czytaniem (niewerbalne trudności w uczeniu się)

- Trudności w zrozumieniu przedmiotów w ich kontekście społecznym

- Ilościowe pogorszenie interakcji społecznych na (co najmniej dwa sposoby)
- Brak zachowań niewerbalnych
- Brak rozwoju relacji rówieśniczych
- Brak dzielenia się spontanicznymi zainteresowaniami, szczęściem lub osiągnięciami
- Brak współzależności społecznej lub emocjonalnej

Cytat: Reis et al, 2014 & Şentürk et al., 2022a.

Po przeanalizowaniu tabeli widać, że różne grupy uczniów o odmiennych cechach wyłaniają się, gdy uzdolnieniom towarzyszą różne trudności w uczeniu się. Pomimo wszystkich różnic, wspólną cechą jest ich potencjał uzdolnień uczniów podwójnie wyjątkowych. Podsumowując, podwójnie wyjątkowi uczniowie doświadczają mieszanki zdolności i wyzwań, które wymagają dostosowanego podejścia edukacyjnego. Rozpoznanie i podkreślenie ich mocnych stron, zajęcie się ich słabościami i zapewnienie odpowiedniego wsparcia społeczno-emocjonalnego ma kluczowe znaczenie dla pomocy tym uczniom w osiągnięciu ich pełnego potencjału.

5.3.2. STRATEGIE INTERWENCYJNE KIEROWANE DO UCZNIÓW PODWÓJNIE WYJĄTKOWYCH

Strategie interwencyjne dla podwójnie wyjątkowych uczniów mają kluczowe znaczenie dla ich rozwoju akademickiego i społecznego. Badania podkreślają znaczenie kompleksowych ocen w identyfikacji tych uczniów, określaniu ich mocnych i słabych stron oraz opracowywaniu odpowiednich zaleceń edukacyjnych (Assouline i in., 2010). W oparciu o aktualne wyniki badań empirycznych zaleca się, aby podstawowe strategie interwencyjne koncentrowały się na mocnych stronach i zainteresowaniach ucznia, oferując wyzwania i zapewniając zadania zgodne z jego możliwościami. Wtórne interwencje powinny być ukierunkowane na naprawę słabych stron i zapewniać szkolenie w zakresie strategii kompensacyjnych (Neihart, 2008). Wdrożenie podejścia Response to Intervention (RtI) zostało uznane za korzystne ze względu na strategie wczesnej interwencji i wieloaspektowe podejście do wspierania

zarówno mocnych, jak i słabych stron (Pereles i in., 2009). Crepeau-Hobson i Bianco (2010) opracowali zintegrowany model oparty na Rtl dla uzdolnionych uczniów z trudnościami w uczeniu się. Model ten opiera się na podejściu trójpoziomowym:

Poziom 1: Rozpoczyna się od diagnozy i oceny w klasie kształcenia ogólnego, zapewniając uczniom możliwość odkrywania i demonstrowania swoich zainteresowań, mocnych stron i talentów. Przeprowadzane są uniwersalne badania przesiewowe, w tym badania przesiewowe powyżej poziomu klasy, w celu zidentyfikowania uczniów, którzy mogą potrzebować dodatkowego wsparcia.

Poziom 2: Obejmuje ukierunkowaną ocenę w celu zrozumienia trudności i mocnych stron uczniów. Zróżnicowane wsparcie jest zapewniane w ramach podstawy programowej, przy współpracy między personelem szkolnym/specjalistami w celu opracowania podwójnie zróżnicowanego programu nauczania uwzględniającego zdolności i wyzwania uczniów.

Poziom 3: zarezerwowany dla uczniów, których potrzeby nie zostały zaspokojone na poziomie 2, obejmujący kompleksową diagnozę psychoedukacyjną. Diagnoza ta obejmuje standaryzowaną ocenę zdolności poznawczych i osiągnięć, wraz z wieloma metodami oceny zarówno uzdolnień, jak i deficytów w nauce. Plan interwencji jest opracowywany w oparciu o dane z diagnozy, w celu zaoferowania zindywidualizowanych strategii i usług mających na celu zaradzenie trudnościom w nauce i wspieranie zaawansowanych potrzeb edukacyjnych (np. pomijanie klas, indywidualny tok i program nauki, wcześniejsze zapisywanie do szkoły). Na tym poziomie, w razie potrzeby, wdrażane jest ciągle monitorowanie postępów i modyfikacje programu nauczania.

Kluczowe jest również wyposażenie uczniów 2E w umiejętności społeczne i emocjonalne, w tym wytrwałość, samoregulację i wspieranie relacji, aby poprawić ich długoterminowe wyniki (Neihart, 2008). Interwencje ukierunkowane na równoczesne wspieranie uzdolnień i niepełnosprawności zwiększają motywację, poczucie własnej wartości, poczucie własnej skuteczności i zaangażowanie w naukę u tych uczniów. Ponadto, uczniowie @E powinni być objęci programami promującymi pracę z rówieśnikami mającymi podobne wyzwania (Reis i in., 2000). W przypadku tych uczniów wymagane są elastyczne, wielowymiarowe i zindywidualizowane programy edukacyjne. Elastyczność w programach jest niezbędna, aby uwzględnić ich różnorodne zdolności i potrzeby. Uczniowie 2E mogą potrzebować dodatkowego czasu, różnych strategii uczenia się lub wsparcia instruktorskiego, nawet w ramach tego samego przedmiotu. Na przykład korzystanie z aplikacji wspomaganych komputerowo może pomóc uzdolnionemu uczniowi ze specyficznymi trudnościami w nauce czytania i pisania. To nie tylko poprawia osiągnięcia akademickie, ale także promuje rozwój społeczno-emocjonalny i zwiększa poczucie własnej wartości. Innym kluczowym aspektem jest współpraca między nauczycielami, specjalistami, doradcami, rodzicami, a także decydentami. Podsumowując:

- Należy rozwijać i wspierać mocne strony i zainteresowania ucznia
- Wdrażać interwencje priorytetowo traktujące uzdolnienia i wspierające niepełnosprawność w celu zwiększenia motywacji, poczucia własnej wartości i zaangażowania w naukę.
- Pomagać uczniom w nabywaniu technik kompensacyjnych i podejść do pokonywania wyzwań.
- Zapewniać elastyczne, wielowymiarowe programy nauczania i zindywidualizowane plany edukacyjne (IEP) w celu dostosowania ich do różnych umiejętności i potrzeb.
- Wykorzystać różne strategie uczenia się, w tym dodatkowy czas, różne podejścia instruktorskie i narzędzia wspierające.
- Promować rozwój ich umiejętności społecznych i emocjonalnych.
- Wspierać współpracę między rówieśnikami stojącymi przed podobnymi wyzwaniami.
- Zachęcać do współpracy nauczycieli, specjalistów, rodziców i innych interesariuszy.

5.3.3. POTRZEBY SPOŁECZNE I EMOCJONALNE UCZNIÓW DWUKROTNIE WYJĄTKOWYCH

Podwójnie wyjątkowi uczniowie, mimo swoich wysokich zdolności intelektualnych lub talentów, napotykają wyzwania akademickie oraz problemy społeczne i emocjonalne w obecnych warunkach edukacyjnych (Kaufman, 2018). Choć posiadają unikalny profil z odrębnymi cechami, ich potrzeby społeczne i emocjonalne wykazują wiele podobieństw. Dlatego zaspokojenie tych potrzeb jest kluczowe dla ich sukcesu i pozytywnego samorozwoju. Zamiast skupiać się wyłącznie na ich słabościach, kompleksowe plany muszą uwzględniać potrzeby poznawcze, akademickie, społeczne i emocjonalne, takie jak:

Samopoczucie: Liczne badania wskazują, że podwójnie wyjątkowi uczniowie mają niską samoocenę akademicką. Ich postrzeganie siebie w kontekście akademickim, społecznym i emocjonalnym jest niższe niż ich rówieśników, którzy mają tylko uzdolnienia lub trudności w uczeniu się (Foley-Nicpon i in., 2015). Mogą czuć się niezrozumiani lub nie na miejscu z powodu paradoksu między ich zdolnościami intelektualnymi a wyzwaniami związanymi z nauką. Aby rozwinąć pozytywną samoocenę i pewność siebie, muszą zdać sobie sprawę ze swoich mocnych i słabych stron.

Rozczarowanie: Rozbieżność między ich możliwościami intelektualnymi a osiągnięciami akademickimi często prowadzi do rozczarowania wśród podwójnie wyjątkowych uczniów. Pomimo swoich mocnych stron, mogą mieć trudności ze spełnieniem oczekiwań akademickich, co prowadzi do frustracji. Niekiedy mają problem ze zrozumieniem nawet podstawowych pojęć lub wykonaniem prostych zadań, a ich niepowodzenia mogą skutkować negatywnymi etykietami, takimi jak "leniwy", "zepsuty" czy "niezmotywowany", nadawanymi

przez nauczycieli i członków rodziny. To dodatkowo podważa ich wiarę w siebie i ich odwagę do odniesienia sukcesu (Baldwin i in., 2015b; Neihart, 2008).

Lęk: Badania podkreślają wpływ negatywnych doświadczeń szkolnych na tych uczniów, co skutkuje zwiększonym stresem i niepokojem. Niepokój ten często wynika z wyzwań związanych z wykonywaniem zadań i osiąganiem celów oraz niespójności między ich potencjałem a rzeczywistymi wynikami. To prowadzi do poczucia nieadekwatności i strachu przed porażką (Beckmann & Minnaert, 2018; Nielsen, 2002). Osobista cecha, taka jak niezdrowy perfekcjonizm, może dodatkowo pogłębiać problemy ze zdrowiem psychicznym u uczniów podwójnie wyjątkowych (Candler, 2017).

Umiejętności społeczne: Podwójnie wyjątkowi uczniowie doświadczają dwa razy więcej problemów z przystosowaniem społecznym i emocjonalnym niż ich uzdolnieni rówieśnicy (Neihart, 1999; Neihart et al., 2002). Braki w umiejętnościach społecznych negatywnie wpływają na ich relacje z rówieśnikami, co może prowadzić do trudności w nawiązywaniu przyjaźni, współpracy z innymi uczniami oraz efektywnym poruszaniu się w interakcjach społecznych. W rezultacie mogą czuć się odizolowani lub odłączeni od środowiska szkolnego, co prowadzi do poczucia samotności lub społecznego odrzucenia.

Wspieranie potrzeb społecznych i emocjonalnych uczniów z podwójną wyjątkowością wymaga wieloaspektowego podejścia, które uwzględnia ich wyjątkowe mocne strony i wyzwania. Oto kilka strategii dla nauczycieli i innych specjalistów ds. edukacji:

- Zachęcanie do samoświadomości: Pomaganie uczniom w zrozumieniu ich mocnych i słabych stron oraz tego, jak różnice w uczeniu się mogą wpływać na ich interakcje społeczne i emocje.
- Uczenie uczniów strategii radzenia sobie ze stresem, frustracją i lękiem.
- Promowanie umiejętności społecznych i relacji rówieśniczych: Oferowanie uczniom z podwójnymi wyjątkami możliwości interakcji z rówieśnikami o podobnych zainteresowaniach i wyzwaniach, co wzmacnia poczucie przynależności i wsparcia.
- Zachęcanie do samodzielności: Umożliwienie uczniom obrony swoich praw poprzez naukę komunikowania swoich potrzeb, szukania pomocy w razie potrzeby oraz asertywnego wyrażania swoich myśli i uczuć. Zapewnienie wspierającego środowiska: Stworzenie bezpiecznego i przyjaznego środowiska w klasie, w którym uczniowie czują się doceniani, akceptowani i rozumiani oraz zaangażowanie w ten proces wszystkich pracowników szkoły.
- Zapewnienie zindywidualizowanego wsparcia: Oferowanie zindywidualizowanego wsparcia i dostosowań adekwatnych do unikalnych potrzeb każdego ucznia.
- Oferowanie usług doradczych: Zapewnienie dostępu do usług doradczych lub grup

wsparcia, w których uczniowie mogą omówić swoje uczucia, obawy i wyzwania z przeszkolonym specjalistą lub rówieśnikami.

- Zaangażowanie rodziców: Współpraca z rodzicami w celu uzyskania wglądu w mocne strony ucznia, wyzwania i potrzeby społeczno-emocjonalne oraz opracowanie strategii wsparcia zarówno w domu, jak i w szkole.
- Podkreślanie że wspieranie potrzeb społecznych i emocjonalnych uczniów z podwójną wyjątkowością jest niezwykle ważne dla ich dobrego samopoczucia, sukcesów w nauce i ogólnego rozwoju.

5.4. TRAJEKTORIA KRAJÓW UCZESTNICZĄCYCH

5.4.1. TURCJA

Edukacja osób wymagających kształcenia specjalnego w Turcji

Poziom rozwoju krajów jest bezpośrednio proporcjonalny do możliwości edukacyjnych, jakie zapewniają swojemu społeczeństwu, oraz jakości praktyk edukacyjnych. Jakość usług edukacyjnych zależy od doceniania każdej jednostki i planowania działań edukacyjnych, stawiając ucznia w centrum uwagi. Wraz ze wzrostem wartości nadawanej każdej jednostce w ramach usług edukacyjnych, rośnie również szansa dla osób korzystających zarówno z edukacji ogólnej, jak i specjalnej, na uzyskanie wyższej jakości kształcenia.

W ostatnich latach wzrost zrozumienia konieczności stawiania jednostki w centrum procesu edukacyjnego doprowadził do znaczących zmian w dziedzinie edukacji specjalnej w Turcji. Pytanie, co można zrobić, aby docenić wszystkie osoby, niezależnie od ich niepełnosprawności, i umożliwić każdej z nich korzystanie z wysokiej jakości edukacji, nadal kształtuje i kieruje usługami oferowanymi w edukacji ogólnej i specjalnej, a także polityką edukacyjną w Turcji. Perspektywy społeczeństw wobec jednostek i polityka edukacyjna, którą przyjmują od przeszłości do teraźniejszości doprowadziły do bardzo różnych zmian w dziedzinie edukacji specjalnej zarówno na świecie, jak i w Turcji. W tym kontekście omówiono historyczny rozwój edukacji specjalnej, jej ramy prawne oraz świadczenie usług edukacyjnych dla osób wymagających edukacji specjalnej w Turcji.

Historyczny rozwój edukacji specjalnej w Turcji

Po przejściu trudnych procesów zarówno na świecie, jak i w Turcji, osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uzyskały dostęp do specjalnych możliwości edukacyjnych. Turcja, ze względu na swoje położenie geograficzne, była pod wpływem zmian zachodzących zarówno na Zachodzie, jak i na Wschodzie w tym zakresie. Patrząc na historię ewolucji postrzegania edukacji specjalnej na całym świecie, można zauważyć, że w czasach starożytnych osobom ze specjalnymi potrzebami nie przyznawano nawet prawa do życia (Çitil, 2012). Wraz z rozprzestrzenianiem się religii semickich, negatywne nastawienie do osób niepełnosprawnych zaczęło maleć na Zachodzie, a wraz z renesansem i ruchami reformatorskimi, wartości przypisywane jednostkom wysunęły się na pierwszy plan. Systematyczne wysiłki na rzecz edukacji osób niepełnosprawnych rozpoczęły się w XVI wieku. Historycznie rzecz biorąc, najpierw podjęto inicjatywy edukacyjne dla osób niedosłyszących, a następnie dla osób niedowidzących i niepełnosprawnych intelektualnie. W Stanach Zjednoczonych szkoły dla osób niepełnosprawnych powstały w XIX wieku. Na początku XX wieku, wraz z pojawieniem się testów inteligencji, łatwiej było zmierzyć poziom inteligencji poszczególnych osób i zidentyfikować różnice. Podczas gdy liczba szkół specjalnych wzrosła w pierwszej połowie XX wieku, w drugiej połowie nastąpiło przyspieszenie praktyk włączających/integracyjnych. Zwłaszcza w latach 70. praktyki włączania stały się silniejsze wraz z włączeniem inkluzji do prawa wielu krajów i przyjęciem ustawy o edukacji wszystkich dzieci z niepełnosprawnościami w Stanach Zjednoczonych w 1975 r. oraz ustawy o edukacji osób niepełnosprawnych (IDEA) przyjętej w 1990 r. (P.L. 101-476).

Podobne zmiany w zakresie postaw wobec osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i możliwości edukacyjne można zaobserwować w Turcji. Przed islamskie informacje na temat osób niepełnosprawnych są ograniczone i zaobserwowano, że po islamie zapewniono usługi leczenia i opieki dla osób niepełnosprawnych. Obiekty "Darülaceze" zbudowane w okresie seldżuckim oraz "Darüşşifa" i "Bimarhanes" założone w okresie osmańskim świadczyły usługi osobom niepełnosprawnym i chorym psychicznie (Ünlü, 2018). Systematyczne świadczenie usług edukacji specjalnej opiera się na "szkołach Enderun" w okresie osmańskim w XVI wieku. Szkoły Enderun zostały otwarte dla osób o ponadprzeciętnych zdolnościach. W 1889 r. otwarto Szkołę dla Głuchych dla osób niedosłyszących, a później otwarto klasę dla osób niedowidzących, która działała do 1926 r. (Çitil, 2009; Günay i Güngör, 2013). Podczas wojny o niepodległość, w 1921 roku, otwarto szkołę pod nazwą Specjalna Szkoła Izmiru dla Głuchoniemych i Niewidomych, która świadczyła usługi do 1950 roku w ramach Ministerstwa Zdrowia, Spraw Społecznych i Pomocy (Akçamete i Kaner, 1999). Wraz z przyjęciem eliminacji dyskryminacji ze względu na płeć i klasę w edukacji wraz z przyjęciem Republiki, znaczenie nadane edukacji wzrosło. W 1951 r. planowanie i wdrażanie specjalnych usług edukacyjnych

zostało przeniesione do Ministerstwa Edukacji Narodowej (Akçamete i Kaner, 1999). Wraz z przeniesieniem do Ministerstwa Edukacji Narodowej nastąpiło wiele zmian w zakresie aspektów administracyjnych, prawnych i instytucjonalnych. W celu szkolenia personelu w dziedzinie edukacji specjalnej, w 1952 r. w Gazi Education Institute otwarto wydział edukacji specjalnej (Enç, Çağlar i Özsoy, 1987).

W 1955 r. utworzono Centrum Usług Psychologicznych, które położyło podwaliny pod dzisiejsze Centra Badań Poradnictwa. W tym samym roku w dwóch szkołach podstawowych otwarto specjalne klasy dla osób z niepełnosprawnością intelektualną (Özsoy, 1990). Od 1950 roku można zauważyć, że zarówno wysiłki na rzecz szkolenia specjalnego personelu, jak i liczba specjalnych klas i szkół rosły, a niektóre regulacje prawne były tworzone w dziedzinie edukacji specjalnej. Dlatego też lata 50. były punktem zwrotnym w rozwoju edukacji specjalnej w Turcji.

Ramy prawne usług edukacji specjalnej w Turcji

Jak wspomniano powyżej, choć lata 50. XX wieku są ważne pod względem ram prawnych usług edukacji specjalnej w Turcji, przed 1950 r. istniały również istotne regulacje prawne dotyczące praw dzieci i osób ze specjalnymi potrzebami. Genewska Deklaracja Praw Dziecka (1923), Ustawa o uczniach wysyłanych do innych krajów (1929), Ustawa o edukacji dzieci z wyjątkowymi talentami w innych krajach (1948), Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948) Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Ustawa o dzieciach wymagających ochrony (1949) należą do tych regulacji prawnych. Dzięki tym regulacjom prawnym przyznano pewne prawa dzieciom, osobom o specjalnych talentach i osobom o specjalnych potrzebach oraz objęto je ochroną prawną. Zgodnie z przepisami uchwalonymi po 1950 r., prawa osób potrzebujących edukacji specjalnej zostały rozszerzone. Ustawa o kształceniu przez państwo dzieci wybitnie uzdolnionych w zakresie sztuk pięknych (1956), Ustawa o dzieciach wymagających ochrony (1957), Deklaracja Praw Dziecka (1959), Ustawa o kształceniu podstawowym i szkoleniu (1961), Konstytucja z 1961 r., Rozporządzenie w sprawie dzieci wymagających kształcenia specjalnego (1962), Ustawa zasadnicza o edukacji narodowej (1973), Deklaracja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (1975), Konstytucja z 1982 r., Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 159 o rehabilitacji zawodowej i zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (1982), Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 159 o rehabilitacji zawodowej i zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (1982), Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 159 o rehabilitacji zawodowej i zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (1983), Deklaracja z Salamanki (1994), Ustawa o usługach socjalnych i instytucji ochrony dzieci (1983), Ustawa o dzieciach wymagających kształcenia specjalnego (1983), Dekret z mocą ustawy nr 573 o kształceniu specjalnym (zastąpił Ustawę

o dzieciach wymagających kształcenia specjalnego), wydany w 1997 r., to akty prawne, które rozszerzyły prawa osób wymagających kształcenia specjalnego. W pierwszej połowie XXI wieku opublikowano rozporządzenie w sprawie specjalnych usług edukacyjnych, a Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych została podpisana przez nasz kraj w tym samym dniu, w którym została otwarta do podpisu przez państwa-strony 30 marca 2007 roku. Obecnie główną podstawę prawną usług świadczonych na rzecz osób wymagających kształcenia specjalnego stanowi "Dekret z mocą ustawy nr 573 w sprawie kształcenia specjalnego", "Rozporządzenie w sprawie specjalnych usług edukacyjnych" oraz "Ustawa nr 5378 o osobach niepełnosprawnych".

Podsumowując, po przeanalizowaniu procesu historycznego, uchwalone przepisy, polityka edukacyjna, decyzje przyjęte na szczeblu międzynarodowym oraz działania mające na celu szkolenie personelu w dziedzinie edukacji specjalnej umożliwiły osobom ze specjalnymi potrzebami w Turcji uzyskanie praw społecznych, edukacyjnych i ekonomicznych oraz skorzystanie ze odpowiednich usług.

Świadczenie usług edukacji specjalnej w Turcji

W Turcji Ministerstwo Edukacji Narodowej (MoNE) jest bezpośrednio odpowiedzialne za świadczenie usług edukacji specjalnej, a różne jednostki w ramach MoNE działają w tym procesie. Dyrekcja Generalna Edukacji Specjalnej i Poradnictwa jest wiodącą jednostką w Ministerstwie Edukacji Narodowej. Założona w 1980 r. Dyrekcja Generalna ds. Edukacji Specjalnej i Poradnictwa świadczy usługi od 2011 r. w ramach 7 prezydiów departamentów i 1 specjalnego biura. Wśród siedmiu prezydiów departamentów znajdują się: Prezydium Departamentu Polityki Edukacyjnej, Prezydium Departamentu Programów i Materiałów Instruktażowych, Prezydium Departamentu Edukacji Specjalnej i Integracji, Prezydium Departamentu Rozwoju Specjalnych Talentów, Prezydium Departamentu Poradnictwa oraz Prezydium Departamentu Monitoringu i Ewaluacji. Każda jednostka świadczy usługi edukacji specjalnej w ramach swoich obowiązków i odpowiedzialności. Na przykład, Prezydencja Departamentu Rozwoju Specjalnych Uzdolnień jest odpowiedzialna za kierowanie i diagnozowanie szczególnie uzdolnionych uczniów, którzy otrzymają edukację w Centrach Nauki i Sztuki, prowadzenie badań, planowanie, wdrażanie, ewaluację i rozwój działań wspierających społeczny, emocjonalny, akademicki i zawodowy rozwój szczególnie uzdolnionych uczniów, organizowanie szkoleń dla rodzin szczególnie uzdolnionych uczniów, koordynowanie przygotowania programów edukacyjnych wdrażanych w Centrach Nauki i Sztuki we współpracy z odpowiednimi jednostkami oraz prowadzenie badań i analiz w celu określenia polityki, strategii i celów związanych z edukacją szczególnie uzdolnionych osób. Działania prowadzone w ramach Dyrekcji Generalnej są prowadzone w ramach dekretu z

mocą ustawy nr 573 i rozporządzenia w sprawie specjalnych usług edukacyjnych. Podczas gdy Dyrekcja Generalna jest odpowiedzialna za świadczenie usług edukacji specjalnej na wszystkich poziomach, współpracuje ona również z innymi dyrekcjami generalnymi w Ministerstwie Edukacji Narodowej i różnymi instytucjami publicznymi. Na przykład Dyrekcja Generalna Edukacji Podstawowej, Dyrekcja Generalna Edukacji Średniej oraz Dyrekcja Generalna Instytucji Edukacji Specjalnej w Ministerstwie Edukacji Narodowej świadczą usługi dla osób potrzebujących edukacji specjalnej. W szczególności szkoły specjalne i specjalne ośrodki rehabilitacyjne wchodzą w zakres Dyrekcji Generalnej Instytucji Kształcenia Specjalnego. Według statystyk Ministerstwa Edukacji Narodowej z lat 2022/2023 w Turcji istnieją 222 specjalne ośrodki rehabilitacyjne, obsługujące 531 016 uczniów. Usługi świadczy 15 przedszkoli specjalnych, 13 szkół podstawowych specjalnych, 5 gimnazjów specjalnych i 2 licea specjalne. Według statystyk Ministerstwa Edukacji Narodowej za lata 2022-2023, łącznie 507 804 uczniów korzysta z formalnych usług edukacji specjalnej. Spośród tych uczniów 8 799 otrzymuje edukację przedszkolną, 191 632 otrzymuje edukację na pierwszym etapie, 208 503 otrzymuje edukację na drugim etapie, a 98 870 otrzymuje edukację na trzecim etapie kształcenia specjalnego. Spośród 507 804 uczniów otrzymujących edukację na tych poziomach, 384 250 kontynuuje edukację włączającą. Oprócz Ministerstwa Edukacji Narodowej, Dyrekcja Generalna ds. Niepełnosprawności i Osób Starszych w Ministerstwie Rodziny i Usług Społecznych zapewnia usługi opieki i ochrony dla osób niepełnosprawnych i starszych, podczas gdy Turecka Agencja Zatrudnienia zapewnia szkolenia zawodowe i usługi dla osób niepełnosprawnych w celu założenia działalności gospodarczej. Ponadto nauczyciele i specjaliści edukacji specjalnej są szkoleni w wydziałach edukacji specjalnej na wydziałach edukacji w instytucjach szkolnictwa wyższego, a niektóre uniwersytety prowadzą badania skierowane zarówno do osób potrzebujących edukacji specjalnej, jak i ich rodzin za pośrednictwem ośrodków aplikacyjnych i badawczych.

Rodzaje i poziomy usług edukacji specjalnej w Turcji

W Turcji usługi edukacji specjalnej różnią się w zależności od rodzaju i poziomu edukacji. Usługi edukacji specjalnej są świadczone od wczesnego dzieciństwa do wyższych poziomów edukacji, w tym przedszkoli, szkół podstawowych, średnich i wyższych. Wczesna edukacja obejmuje zajęcia edukacyjne dla dzieci w wieku 0-36 miesięcy, w ramach których dzieci uczą się razem z rodzicami, a ich potrzeby są uwzględniane. Te zajęcia edukacyjne są prowadzone dla każdego dziecka przez 2 dni w tygodniu, po dwie godziny edukacyjne każdego dnia.

Edukacja przedszkolna, obowiązkowa dla osób wymagających kształcenia specjalnego, które ukończyły 36 miesięcy, jest przede wszystkim prowadzona zgodnie z

praktykami edukacji włączającej. Dzieci te mogą jednak również korzystać ze specjalnych usług edukacyjnych w placówkach lub klasach kształcenia specjalnego.

Edukacja na poziomie podstawowym i średnim może być zapewniona poprzez praktyki edukacji włączającej lub poprzez korzystanie ze szkół specjalnych. Centra Poradnictwa i Badań są odpowiedzialne za kierowanie uczniów w ramach najmniej restrykcyjnego środowiska. Uczniowie, którzy z różnych powodów nie mogą kontynuować nauki w szkole średniej, mają również możliwość kontynuowania edukacji poprzez kształcenie na odległość. Osoby wymagające kształcenia specjalnego, które ukończyły szkołę średnią, mogą również kontynuować naukę na studiach wyższych. Po złożeniu wniosku dokonywane są niezbędne dostosowania w egzaminie wstępnym do instytucji szkolnictwa wyższego w zależności od rodzaju niepełnosprawności i cech danej osoby. Na podstawie wyników egzaminu osoby wymagające kształcenia specjalnego mogą zapisać się na odpowiedni program i kontynuować naukę w szkole wyższej.

Oprócz tych poziomów edukacji, usługi edukacji specjalnej są świadczone w różnych rodzajach edukacji, takich jak edukacja domowa, edukacja na odległość, edukacja szpitalna, edukacja uzupełniająca i edukacja rodzinna.

Przy świadczeniu usług edukacji specjalnej dla osób ze specjalnymi potrzebami w Turcji przestrzegane są następujące zasady:

- Świadczenie usług edukacyjnych z uwzględnieniem indywidualnych różnic, cech rozwojowych i potrzeb edukacyjnych uczniów w ramach ogólnych celów i podstawowych zasad tureckiej edukacji narodowej.
- Zapewnienie, że osoby wymagające kształcenia specjalnego korzystają z usług kształcenia specjalnego zgodnie ze swoimi zainteresowaniami, pragnieniami, kwalifikacjami i umiejętnościami.
- Rozpoczęcie świadczenia usług edukacji specjalnej w młodym wieku.
- Planowanie i wdrażanie usług edukacji specjalnej bez oddzielania osób potrzebujących edukacji specjalnej od ich środowiska społecznego i fizycznego w jak największym stopniu oraz obejmujące proces interakcji i wzajemnej adaptacji ze społecznością.
- Priorytetowe traktowanie edukacji osób wymagających kształcenia specjalnego wraz z innymi osobami poprzez dostosowanie celów, treści i procesów nauczania do ich osiągnięć edukacyjnych.
- Współpraca z instytucjami i organizacjami w celu zapewnienia osobom potrzebującym edukacji specjalnej możliwości kontynuowania nauki na wszystkich poziomach.
- Opracowywanie indywidualnych planów edukacyjnych (IEP) dla osób potrzebujących edukacji specjalnej i wdrażanie zindywidualizowanych programów edukacyjnych.
- Zapewnienie aktywnego udziału rodzin we wszystkich etapach procesu edukacji

specjalnej.

- Współpraca z odpowiednimi wydziałami uniwersytetów i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego zaangażowanymi w działania na rzecz osób potrzebujących edukacji specjalnej w zakresie opracowywania polityki edukacji specjalnej.

W ostatnich latach, zamiast umieszczać osoby ze specjalnymi potrzebami w oddzielnych szkołach, przyjęto politykę edukacyjną kładącą nacisk na umieszczanie uczniów odpowiednich do praktyk edukacji włączającej. Analizując praktyki edukacyjne osób ze specjalnymi potrzebami w Turcji, zaobserwowano, że korzystają one z praktyk włączających/integracyjnych z rówieśnikami w klasach ogólnokształcących oraz z oddzielnych szkół specjalnych z osobami o podobnych specjalnych potrzebach. Ponadto usługi edukacji wspierającej są świadczone przez specjalne ośrodki rehabilitacyjne i ośrodki badawcze na uniwersytetach.

Edukacja uzdolnionych w Turcji

Jednostki rodzą się z unikalnymi właściwościami i dążą do określenia swojej ścieżki życia zgodnie z indywidualnym potencjałem. Potencjał ten wyłania się poprzez edukację dostosowaną do ich indywidualnych różnic i potrzeb. Idea ta została omówiona w dziele Platona "Republika" poprzez porównanie ludzi do kopalni:

"Edukacja osób o różnych cechach powinna być dostosowana do ich potencjału. Zadania, które zostaną przydzielone w przyszłości, będą również oparte na rozwijaniu tego potencjału. Najznakomitsze jednostki są przyrównywane do kopalni złota, a te przyrównywane do kopalni złota będą szkolone na władców. Asystenci są porównywani do srebra, a rzemieślnicy i rolnicy do żelaza i brązu. Ci, którzy mają potencjał złota, będą rządzić, ci, którzy mają srebro, będą pomagać władcom, a ci, którzy mają żelazo i brąz, będą posłuszni". (Platon, 2008).

Obecnie w wielu krajach kładzie się nacisk na edukację uzdolnionych i utalentowanych osób w oparciu o zrozumienie, że jednostki otrzymują edukację odpowiednią do ich potencjału. W Turcji edukacja osób uzdolnionych opiera się na definicji osób uzdolnionych przyjętej przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEB). Według Ministerstwa Edukacji Narodowej uzdolnione osoby to dzieci, które osiągają zaawansowane wyniki w porównaniu z rówieśnikami pod względem inteligencji, kreatywnego myślenia, zdolności artystycznych lub sukcesów akademickich określonych przez ekspertów i które wymagają specjalnej edukacji w tych obszarach. W oparciu o tę definicję zauważa się, że osoby uzdolnione znacznie różnią się od swoich rówieśników pod względem cech i potrzeb oraz wymagają wsparcia poprzez różne programy edukacyjne wykraczające poza normalny program nauczania (Bakioğlu,

2013).

Aby uzdolnione i utalentowane osoby mogły w pełni wykorzystać swój potencjał, należy zapewnić im odpowiednie środowisko edukacyjne. Jeśli chodzi o edukację uzdolnionych osób, doświadczenia Turcji sięgają czasów starożytnych. Edukacja uzdolnionych osób, która rozpoczęła się w Seldżukach w Madrasach Nizamiye, była kontynuowana w Imperium Osmańskim w Szkołach Enderun.

Szkoły Enderun

Pierwszą instytucją edukacyjną na świecie, w której edukacja uzdolnionych i utalentowanych osób została zaplanowana, kompleksowa i systematycznie wdrażana, jest Szkoła Enderun. Szkoła Enderun została założona w połowie XV wieku za panowania sułtana Mehmeda II (Kaya, 2013). W szkole tej komisja wybierała chłopców w wieku od 8 do 18 lat z rodzin tureckich i niemuzułmańskich. Oprócz lekcji w szkole Enderun kładziono również nacisk na edukację artystyczną i kształcenie charakteru (Kılıç, 2015). Szkoła Enderun, znana również jako Szkoła Pałacowa w systemie edukacji Imperium Osmańskiego, zapewniała edukację i szkolenia w różnych dziedzinach, takich jak wojsko, dyplomacja, sztuki piękne i sport, które były wysoce skoncentrowane na uczniach i praktyczne (Kefeli, 2019). Dziś Enderun, który służy jako źródło praktyk związanych z edukacją utalentowanych i utalentowanych osób w wielu krajach rozwiniętych, ukształtował kadry zarządzające, naukowe i artystyczne 600-letniego imperium (Kurnaz, 2014).

Edukacja uzdolnionych i utalentowanych osób w okresie republikańskim

W okresie republikańskim w procesie historycznym wdrożono wiele praktyk dotyczących edukacji osób uzdolnionych. Na przykład w 1962 r., zgodnie z decyzjami VII Rady Edukacji Narodowej, utworzono licea naukowe, aby szkolić uzdolnionych uczniów w dziedzinie nauk ścisłych i matematyki. W tym celu w roku akademickim 1963-1964 otwarto Ankara Science High School. W szkole tej, która wybierała uzdolnionych uczniów poprzez egzamin wśród tych, którzy ukończyli gimnazjum, kształcenie specjalne było prowadzone przez nauczycieli przeszkolonych w USA i METU przy wsparciu finansowym Fundacji Forda i wsparciu informacyjnym z Bronx Science High School w Nowym Jorku. Praktyka ta, wzbogacona o środowisko szkoły z internatem, zaplecze laboratoryjne i biblioteczne, wycieczki i obserwacje, debaty, pracę w małych grupach i indywidualne praktyki wsparcia, trwała przez cztery lata, ale straciła swoją wyjątkowość po wycofaniu wsparcia z Fundacji Forda. Obecnie licea ścisłe kontynuują edukację jako szkoły zapewniające jednolitą masową edukację w zakresie nauk ścisłych i matematyki, zamiast oferować zindywidualizowaną edukację dostosowaną

do tempa, zainteresowań i stylu uczenia się uczniów, w przeciwieństwie do zwykłych szkół średnich, opartych na egzaminie przejściowym i średniej ocen (Bakioğlu, 2013).

Wdrożenie w ramach edukacji formalnej: Pokoje wsparcia

Jedną z możliwości dostępnych dla uzdolnionych uczniów w ramach edukacji formalnej, zgodnie z przepisami krajowymi, jest zapewnienie sal wsparcia. Na podstawie ocen przeprowadzonych w Centrach Badań Poradnictwa, uczniowie zdiagnozowani jako “uzdolnieni” otrzymują dwa rodzaje środków wzbogacających w ramach edukacji podstawowej: Enrichment A (Science Art Center + In-Class Practices + Support Room) oraz Enrichment B (In-Class Practices + Support Room) w szkołach średnich. W ten sposób zidentyfikowani uzdolnieni uczniowie mogą korzystać z sal wsparcia w swoich szkołach. W okólniku opublikowanym w dniu 18.05.2015 r. (okólnik nr 2015/15) położono nacisk na obowiązek tworzenia sal wsparcia w szkołach, w których kształcą się osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a odpowiedzialność i uprawnienia w zakresie planowania w tym zakresie zostały przekazane administracji szkolnej. Zgodnie z rozporządzeniem w sprawie specjalnych usług edukacyjnych, pokój wsparcia definiuje się jako “środowisko zorganizowane w celu zapewnienia wsparcia edukacyjnego uczniom kontynuującym naukę w ramach praktyk integracyjnych i uczniom uzdolnionym w obszarach, których potrzebują” (Afat, 2017). Pokoje wsparcia są otwierane przez prowincjonalne dyrekcje edukacji narodowej na podstawie zaleceń rady ds. usług edukacji specjalnej. Planowanie usług edukacyjnych, które mają być prowadzone w pokoju wsparcia, jest przeprowadzane przez administrację szkolną, a Indywidualny Program Edukacji (IEP) jest wdrażany z uwzględnieniem wyników edukacyjnych uczniów. Ponadto można zapewnić edukację grupową z uczniami, którzy są na tym samym poziomie pod względem wyników w nauce. Uczniowie mogą korzystać z sal wsparcia przez maksymalnie 40% tygodniowego czasu zajęć. Treść programu, który mają otrzymać uczniowie, jest przygotowywana i nadzorowana przez “Jednostkę ds. przygotowywania zindywidualizowanych programów nauczania” w szkole. Nie jest wymagane, aby sala wsparcia była stałą przestrzenią fizyczną. W związku z tym usługi edukacji wspierającej mogą być świadczone w różnych miejscach w szkole, jeśli spełnione są minimalne warunki (Afat, 2017).

Wdrożenia poza edukacją formalną

Centra nauki i sztuki (SAC)

Pierwsze Centrum Nauki i Sztuki (SAC) w Turcji zostało otwarte w Ankarze w 1995 roku. SAC są niezależnymi instytucjami kształcenia specjalnego utworzonymi w celu

zapewnienia, że uczniowie ze specjalnymi lub wyjątkowymi zdolnościami uczęszczający do przedszkoli, szkół podstawowych i średnich są świadomi swoich indywidualnych talentów bez zakłócania ich edukacji w formalnych instytucjach edukacyjnych oraz aby pomóc im rozwijać i wykorzystywać ich zdolności w jak najszerszym zakresie (MEB, 2013).

Wybór uczniów do SAC składa się z procesu diagnozy, który obejmuje wstępną nominację przez komisje utworzone w instytucjach edukacji formalnej, badanie grupowe i egzamin indywidualny (Alevli, 2019). Wstępny proces nominacji jest przeprowadzany przez komisje doradcze utworzone w instytucjach edukacji formalnej. Szkolna komisja ds. poradnictwa składa się z dyrektora szkoły, wicedyrektorów, doradców psychologicznych i co najmniej jednego wychowawcy klasy 1, 2 i 3, zgodnie z ustaleniami dyrektora szkoły. Procedury diagnozy uczniów na potrzeby SAC są przeprowadzane wśród uczniów wyznaczonych przez komisję według obszarów uzdolnień w klasach 1, 2 i 3. Nominowanych może być do 20% ogólnej liczby uczniów z każdego obszaru uzdolnień na poziom klasy określony na każdym poziomie klasy (Support Rooms, Science and Art Centers Student Diagnosis and Placement Guide). Po zdiagnozowaniu uczniowie rozpoczynają naukę w Centrach Nauki i Sztuki w drugiej klasie szkoły podstawowej i kontynuują ją do 12 klasy szkoły średniej. W SAC osoby uzdolnione otrzymują edukację poprzez model nauczania oparty na projektach, dostosowany do poziomu ich talentów, i oczekuje się od nich realizacji projektów zgodnych z pożądanymi cechami.

Po ukończeniu każdego programu uczniowie otrzymują od administracji ośrodka "Świadectwo ukończenia" (MEB, 2007). Okresy funkcjonowania specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych są określone w rozporządzeniu w sprawie kształcenia specjalnego. Jak widać, w procesie edukacyjnym składającym się z pięciu programów, uczniowie kwalifikują się do ukończenia specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych po ukończeniu każdego z nich. W specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych wzbogacone programy edukacyjne są przygotowywane i wdrażane w oparciu o zdobycze edukacji formalnej, kładąc nacisk na wykorzystanie wiedzy, przy czym uczniowie są aktywnymi uczestnikami. W ten sposób uczniowie stają się osobami, które uczą się poprzez działanie, tworzenie, rozwiązywanie problemów, kreatywne myślenie oraz prowadzenie badań naukowych i wynalazków pod kierunkiem nauczycieli prowadzących (Levent, 2011). Według danych Ministerstwa Edukacji Narodowej za lata 2022-2023, w Turcji istnieją 393 Centra Nauki i Sztuki, wspierające 83 051 uzdolnionych i utalentowanych uczniów (MEB, 2023).

Innym typowym przykładem programów pozaszkolnych w Turcji jest Program Edukacji Uzdolnionych (ÜYEP) prowadzony na kampusie Uniwersytetu Anadolu.

Program Edukacji Uzdolnionych (ÜYEP)

Założony w 2007 roku na Uniwersytecie Anadolu, Program Edukacji Uzdolnionych (ÜYEP) jest programem pozaszkolnym przeznaczonym dla uzdolnionych uczniów. ÜYEP ma unikalny system diagnozy, program nauczania, nauczanie, ewaluację i modele szkolenia nauczycieli. Program nauczania ÜYEP został opracowany w oparciu o teorię skutecznej inteligencji, a także badania nad kreatywnością i rozwiązywaniem problemów (Sak, et al., 2015). W ÜYEP uczniowie otrzymują wzbogaconą i przyspieszoną edukację, głównie w zakresie matematyki i nauk przyrodniczych. Jako typ programu, ÜYEP wykorzystuje pozaszkolną strategię jednorodnego grupowania i oferuje edukację w weekendy i w okresach letnich. Ze względu na nacisk na osiągnięcia w matematyce i naukach przyrodniczych, ÜYEP oferuje tylko wzbogacone i przyspieszone kursy w tych obszarach. Model programu nauczania ÜYEP obejmuje zdolności analityczne, zdolności twórcze, zdolności praktyczne, elementy wiedzy, rozwiązywanie problemów i umiejętności myślenia (Akkaş i Tortop, 2015).

Program edukacji pomostowej dla uzdolnionych i utalentowanych (ÜYÜKEP)

Gifted and Talented Bridge Education Program (ÜYÜKEP) to program opracowany przez ekspertów z Uniwersytetu Bülenita Ecevita w Zonguldak. ÜYÜKEP to program uniwersytecki z unikalnymi komponentami programu nauczania, szkoleniem mentorów i kryteriami wyboru studentów. ÜYÜKEP składa się z trzech etapów trwających 10-12 tygodni dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół średnich. Podczas tworzenia ÜYÜKEP przeanalizowano współczesne modele związane z edukacją uzdolnionych, aby stworzyć model odpowiedni dla naszego kraju, kultury i systemu edukacji (Tortop i Ersoy, 2015).

ÜYÜKEP ma na celu szkolenie uzdolnionych akademicko uczniów na naukowców. ÜYÜKEP, składający się z trzech etapów nauczania, jest wdrażany od 2013 roku w ramach Centrum Wdrażania i Badań Usług Edukacji Specjalnej (ÖZELMER) na Uniwersytecie Bülent Ecevit w Turcji. ÜYÜKEP koncentruje się na podejściu mentorskim i e-mentorskim. Mentorami w ÜYÜKEP mogą być naukowcy uniwersyteccy.

Edukacja podwójnie wyjątkowych uczniów w Turcji

Koncepcja podwójnej wyjątkowości, w której przecinają się obszary edukacji uzdolnionych i edukacji specjalnej, od kilku lat przyciąga uwagę badaczy i pedagogów w Turcji. Zaobserwowano, że w latach 2014-2019 w literaturze tureckiej nie było publikacji koncentrujących się konkretnie na uczniach podwójnie wyjątkowych, używających tego terminu (Yılmaz-Yenioğlu & Melekoğlu, 2021). Istniała jednak ograniczona liczba badań

dotyczących uczniów zidentyfikowanych zarówno jako uzdolnionych, jak i z zaburzeniami takimi jak ADHD lub SLD.

Obecną sytuację w Turcji w zakresie wspierania uczniów z podwójną wyjątkowością można charakteryzuje rosnąca świadomość ich istnienia i potrzeb wśród badaczy i nauczycieli, choć nie jest ona wystarczająca. Wyzwania związane z identyfikacją, zrozumieniem i wspieraniem uczniów podwójnie wyjątkowych, w tym kwestie związane z narzędziami oceny, fachową wiedzą i szkoleniem nauczycieli, nadal istnieją.

Rozporządzenie w sprawie specjalnych usług edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN), które stanowi podstawowe ramy prawne zarówno dla edukacji uczniów uzdolnionych, jak i uczniów ze specjalnymi potrzebami, nie zawiera żadnego wyrażenia ani implikacji dla uczniów dwukrotnie wyjątkowych (MEN, 2018). W tym przypadku potrzeby i edukacja uczniów uzdolnionych i tych wymagających kształcenia specjalnego są dogłębnie zdefiniowane. Ponadto wspomina się o możliwości wystąpienia u ucznia wielu niepełnosprawności lub schorzeń, tj. posiadania więcej niż jednej trudności lub zaburzenia, ale całkowicie pomija się możliwość wystąpienia jakiegokolwiek niepełnosprawności u uzdolnionego ucznia (İlhan Emecan, 2023). Nie ma dostępnych danych liczbowych dotyczących liczby lub odsetka uczniów podwójnie wyjątkowych w populacji uczniów w Turcji. Nie ma jednak wątpliwości, że uczniowie ci przebywają ze swoimi rówieśnikami w różnych typach i poziomach szkół. Brak formalnego uznania podwójnie wyjątkowych uczniów w ustawodawstwie wskazuje na braki w polityce i strategiach wdrażania w celu zaspokojenia potrzeb tej wyjątkowej populacji uczniów. Podejmowane są wysiłki w celu promowania polityk, które wyraźnie uznają i wspierają podwójnie wyjątkowych uczniów, a także w celu zapewnienia świadomości i programów szkoleniowych dla nauczycieli oraz opracowania narzędzi oceny dostosowanych do dokładnej identyfikacji tych uczniów (Şentürk i in., 2022b).

Podsumowując, badanie podwójnej wyjątkowości w Turcji jest wciąż na wczesnym etapie, z rosnącym uznaniem potrzeby zrozumienia i skutecznego wspierania tej wyjątkowej populacji uczniów. Istnieje jednak wyraźne zapotrzebowanie na dalsze badania, rozwój polityki i inicjatywy w zakresie rozwoju zawodowego, aby zapewnić, że potrzeby uczniów z podwójnymi wyjątkami są odpowiednio zaspokajane w tureckim systemie edukacji.

5.4.2. POLSKA

Uczeń zdolny i podwójnie wyjątkowy w polskim systemie oświaty

W polskim systemie oświaty nie ma jednej precyzyjnej definicji ucznia zdolnego, która byłaby uregulowana jednym konkretnym aktem prawnym. Pojęcie “uczeń zdolny” jest stosowane w kontekście uczniów wykazujących ponadprzeciętne umiejętności, zdolności lub talenty w określonych obszarach nauki lub konkretnych dziedzinach. W Polsce uczniowie zdolni są zaliczani do grupy uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych (Bartnikowska & Antoszevska, 2017).

Zazwyczaj uczniowie zdolni są identyfikowani na podstawie różnorodnych kryteriów, takich jak:

- Wyniki testów i ocen w szkole.
- Aktywność uczniów w konkursach przedmiotowych i olimpiadach.
- Zdolności interpersonalne, kreatywność czy umiejętności analityczne.
- Rekomendacje nauczycieli i specjalistów.

Z analizy dostępnej literatury i badań na temat uczniów zdolnych w polskim systemie oświaty opracowanej przez Uszyńska-Jarmoc, Kunat i Mazur (2015, s. 22) wynika, że:

- w polskim systemie oświaty istnieją duże braki dotyczące procesu identyfikowania zdolności i uzdolnień uczniów, większość nauczycieli nie prowadzi trafnej identyfikacji zdolności ucznia. Najwyższa Izba Kontroli zaleciła Ministrowi Edukacji Narodowej podjęcie inicjatywy ustawodawczej w celu wprowadzenia definicji terminów “zdolności” i “talentów”, celem uniknięcia niejednoznaczności i różnorodności w diagnozowaniu oraz wspieraniu uzdolnień uczniów (Porzucek-Miśkiewicz, 2018).
- nauczyciele nie dysponują jakościowymi narzędziami do diagnozy uczniów, nisko oceniają działalność szkół w zakresie rozpoznawania i wspierania potencjałów dzieci,
- funkcjonuje tzw. selektywny model polityki edukacyjnej wobec uczniów zdolnych, najpopularniejszym kryterium stosowanym przez nauczycieli do selekcji są osiągnięcia szkolne uczniów, średnia ocen, wyniki konkursów czy obserwacja ucznia, rzadko stosowana jest diagnoza opierająca się na wystandaryzowanych narzędziach (taką diagnozę może przeprowadzić np. poradnia psychologiczno-pedagogiczna (Grygier et al. 2013)

W Polsce praca z uczniami zdolnymi jest regulowana przez kilka aktów prawnych oraz dokumentów normatywnych, które określają zasady i standardy edukacji dla uczniów zdolnych. Do kluczowych dokumentów można zaliczyć:

1. Ustawę o systemie oświaty- stanowi ogólne ramy funkcjonowania systemu oświaty w Polsce, w tym zasady dotyczące wsparcia uczniów zdolnych oraz zapewnienia im równych szans edukacyjnych.
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach- wskazuje, że grupa uczniów ze szczególnymi uzdolnieniami powinna być objęta pomocą.
3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz.U. z 2017 r. poz. 1569)- uczeń może realizować indywidualny program lub tok nauki na każdym etapie edukacyjnym i w każdym typie szkoły.
4. Dokumenty i wytyczne MEN - regularnie publikowane przez ministerstwo dokumenty i wytyczne dotyczące pracy z uczniami zdolnymi, w których określa się najlepsze praktyki oraz sposoby wspierania zdolności i talentów uczniów.
5. Programy edukacyjne szkół i placówek oświatowych- szkoły i placówki oświatowe mają możliwość opracowania własnych programów edukacyjnych, które uwzględniają potrzeby i możliwości uczniów zdolnych oraz określają sposoby ich wsparcia i rozwoju.

Wyżej wymienione akty prawne określają drogi możliwe do realizacji w celu rozwijania uzdolnień ucznia. Uczeń uzdolniony ze względu na swoje specjalne potrzeby powinien być objęty wsparciem nauczycieli zależnie od przeprowadzonego przez nich rozpoznania, ponadto , uczniowie zdolni mają prawo do specjalnych form nauczania i wsparcia (<https://www.gov.pl/web/edukacja/uczen-zdolny>):

1. Koła zainteresowań-które umożliwiają pogłębianie swoich pasji i zainteresowań poza standardowym programem nauczania.
2. Konsultacje i dodatkowe zajęcia dla uczniów zdolnych, aby pomóc im w pogłębianiu wiedzy lub rozwiązaniu bardziej zaawansowanych problemów.
3. Konkursy i olimpiady przedmiotowe- uczniowie zdolni są często zachęceni do udziału w konkursach i olimpiadach przedmiotowych, które pozwalają im zmierzyć się z innymi uczniami i rozwijać swoje umiejętności w konkurencyjnym środowisku.
4. Indywidualny Program Nauczania- umożliwia pogłębianie wiedzy ucznia w konkretnych

dziedzinach, w których wykazuje on szczególne zdolności naukowe, przekraczające przeciętny poziom. Jest realizowany w ramach zajęć edukacyjnych w szkole, mogą jednak być także prowadzone zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne, choć nie są one obowiązkowe.

5. Indywidualny Tok Nauki (dalej ITN) pozwala uczniowi na realizację wybranych zajęć edukacyjnych z jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących przedmiotów i ma na celu umożliwienie uczniom szczególnie uzdolnionym przyspieszonego ukończenia poszczególnych etapów edukacji. W ramach ITN uczeń może brać udział w wybranych zajęciach edukacyjnych własnej klasy lub klasy wyższej, zarówno w swojej szkole, jak i w innej, a także uczęszczać na zajęcia w szkole o wyższym stopniu edukacyjnym. Ponadto, może on realizować cały program nauczania lub jego część we własnym tempie. W ramach jednego roku szkolnego uczeń ma możliwość zrealizowania programu nauczania z dwóch lub więcej klas.
6. Wsparcie psychologiczne aby pomóc uczniom zdolnym radzić sobie z presją i wyzwaniami związanymi z ich zdolnościami
7. Specjalistyczne zajęcia korekcyjno-kompensacyjnymi lub rozwijające kompetencje emocjonalno-społeczne, które mogą być realizowane w szkołach lub poradniach psychologiczno-pedagogicznych.
8. Tutoring- może obejmować różnorodne formy, takie jak dodatkowe zajęcia poza lekcjami, indywidualne konsultacje, prowadzenie projektów badawczych, czy też przygotowywanie do konkursów naukowych. Celem tego rodzaju wsparcia jest dostosowanie się do indywidualnych potrzeb ucznia, stymulowanie jego zainteresowań oraz rozwijanie umiejętności w obszarach, w których wykazuje szczególne zdolności.

W niektórych szkołach powołuje się Koordynatora Uczniów Zdolnych lub tworzy Szkolne Systemy Wspierania Zdolności, które mają na celu wspieranie uczniów, chcących rozwijać swoje zainteresowania, oraz wspieranie nauczycieli i rodziców zainteresowanych profesjonalnym rozwijaniem zdolności dzieci (Porzucek-Miśkiewicz, 2018, <https://www.ore.edu.pl/wpcontent/plugins/downloadattachments/includes/download.php?id=4859>).

Poza szkolnictwem powszechnym, specjalistycznym oraz projektami ministerialnymi, w Polsce istnieje wiele instytucji, w tym uczelnie wyższe, Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, młodzieżowe domy kultury oraz ośrodki oferujące uczniom wzbogacone programy z różnych obszarów aktywności (Limont 2012).

W ostatnich latach w Polsce w literaturze przedmiotu ale i w ustawodawstwie widać zwiększone zainteresowanie problematyką uczniów podwójnie wyjątkowych. Wśród uczniów podwójnie wyjątkowych można wyróżnić trzy grupy. Pierwsza grupa obejmuje uczniów z ukrytymi deficytami, które nie uniemożliwiają identyfikacji ich jako uzdolnionych, ale mogą

powodować pewne trudności w szkole. W tej grupie luka między oczekiwaniami a rzeczywistymi osiągnięciami szkolnymi jest często znacząca. Druga grupa to uczniowie, których trudności w nauce są na tyle nasilone, że zostały zidentyfikowane, ale jednocześnie posiadają uzdolnienia, które są maskowane przez te trudności. Zazwyczaj są oni postrzegani przede wszystkim jako uczniowie z problemami, a nie jako uzdolnieni. Trzecią grupę stanowią uczniowie, których deficyty i uzdolnienia nakładają się na siebie, co sprawia, że są postrzegani jako uczniowie przeciętni. Nie są oni kwalifikowani ani jako uzdolnieni, ani jako posiadający specyficzne deficyty. Uczniowie 2E często napotykają trudności w osiągnięciu wyników odpowiadających ich możliwościom i uzdolnieniom z powodu posiadanych deficytów. Ta grupa uczniów zazwyczaj korzysta z programów terapeutycznych lub kompensacyjnych, które mają na celu wsparcie ich w zakresie indywidualnych potrzeb edukacyjnych, niestety, znacznie rzadziej uwzględnia się ich w zajęciach lub programach dla uczniów zdolnych (Cybis et al. 2013).

5.4.3. BUŁGARIA

Edukacja uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych w Bułgarii

Wraz z przyjęciem nowej ustawy o edukacji przedszkolnej i szkolnej (PSEA, 2016), dzieci ze specjalnymi potrzebami w Bułgarii uczą się w klasach ogólnodostępnych. W celu lepszej integracji wprowadzono szereg dokumentów normatywnych (Rozporządzenie w sprawie edukacji włączającej, 2017).

Zgodnie z ustawą “specjalne potrzeby edukacyjne” obejmują te wynikające z upośledzenia zmysłów, niepełnosprawności fizycznej, niepełnosprawności wielorakiej, niepełnosprawności intelektualnej, upośledzenia mowy, specyficznych trudności w uczeniu się (dysleksja, dyskalkulia, dysgrafia), upośledzenia mowy, zaburzeń ze spektrum autyzmu, zaburzeń emocjonalnych i behawioralnych.

Rozporządzenie w sprawie edukacji włączającej (2017) w art. 1 określa państwowy standard edukacji włączającej. Ten sam dokument określa zasady i warunki zapewniania ogólnego i dodatkowego wsparcia rozwoju osobistego dzieci i uczniów. Wsparcie (ogólne i dodatkowe) w przedszkolach i szkołach jest zapewniane przez psychologa lub doradcę pedagogicznego, logopedę, nauczyciela wspomagającego i innych specjalistów w zależności od potrzeb dzieci i uczniów. Wczesna ocena potrzeb dzieci w zakresie indywidualnego wsparcia rozwoju jest przeprowadzana na etapie przedszkolnym. Poprzez badania przesiewowe dzieci w wieku od 3 do 3 lat i 6 miesięcy określa się ryzyko wystąpienia trudności w nauce. Badania przesiewowe przeprowadzane są indywidualnie z każdym dzieckiem po uzyskaniu zgody rodziców. Rodzice są informowani o wynikach badań przesiewowych i wspólnie z

koordynatorem (doświadczonym nauczycielem, doradcą pedagogicznym) ustalany jest rodzaj wsparcia, jakiego potrzebuje dziecko.

W większości szkół utworzono zespoły wsparcia, w skład których wchodzi nauczyciele wspomagający, pedagodzy specjalni, psychologowie i logopedzi. Wszyscy uczniowie mają prawo do tak zwanego "ogólnego wsparcia", które ma na celu pomóc uczniowi w radzeniu sobie z materiałem nauczania w przypadku przejściowych trudności, po dłuższej nieobecności lub w przypadku zidentyfikowania problemów emocjonalnych i behawioralnych. Ogólne wsparcie jest zapewniane przez nauczycieli różnych przedmiotów, psychologa szkolnego i/lub logopedę w ciągu 40 godzin poza godzinami lekcyjnymi. Dyrektor szkoły powiadamia rodziców, którzy są zobowiązani do zapewnienia obecności ucznia.

Dodatkowe wsparcie dotyczy uczniów, u których formalnie zdiagnozowano specjalne potrzeby edukacyjne. Taka diagnoza jest przeprowadzana przez specjalnie utworzone zespoły Regionalnych Ośrodków Wsparcia Edukacji Włączającej na zalecenie szkolnych zespołów wsparcia i na wniosek rodziców dziecka. Dodatkowe wsparcie wynosi od 60 do 120 godzin w ciągu roku szkolnego i jest określone w planie wsparcia zgodnie z potrzebami dziecka.

Istnieje również niewielka liczba szkół specjalnych dla uczniów z upośledzeniem sensorycznym. W tych szkołach edukacja koncentruje się na integracji społecznej i realizacji zawodowej dzieci i uczniów. Są to szkoły dla uczniów z upośledzeniem wzroku lub słuchu. Artykuł 192 Ustawy o edukacji przedszkolnej i szkolnej reguluje liczbę dzieci i uczniów ze SPE w jednej grupie przedszkolnej lub w jednej klasie - do 3. Jeśli w miejscowości nie ma innej grupy lub klasy, która zapewnia ten sam rodzaj edukacji, wówczas za zgodą regionalnego wydziału edukacji dopuszcza się większą liczbę. W takim przypadku na wniosek szkolnego zespołu wspierającego powołuje się nauczyciela wspomagającego.

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mogą uczyć się we wszystkich formach edukacji - dziennej, wieczorowej, łączonej, na odległość lub w systemie dualnym. Formę kształcenia wybiera uczeń lub rodzic na podstawie rekomendacji zespołu ds. wspierania rozwoju osobistego. W oparciu o szkolny program nauczania dla uczniów uczących się w indywidualnej formie kształcenia opracowywany jest indywidualny plan nauki, który może obejmować tylko część przedmiotów określonych w ramowym, modelowym lub szkolnym programie nauczania.

W Bułgarii wsparcie dla dzieci i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, oprócz przedszkoli i szkół, zapewniają Centra Wsparcia Procesu Edukacji Włączającej i/lub Centra Rozwoju Osobistego. Ich usługi są wielokierunkowe:

- praca profilaktyczna, diagnostyczna, resocjalizacyjna, korekcyjna i resocjalizacyjna z dziećmi i uczniami;

- wsparcie zasobów dla dzieci i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- wsparcie pedagogiczne i psychologiczne;
- wdrażanie programów wsparcia i szkoleń dla rodzin dzieci i uczniów niepełnosprawnych.
- poradnictwo zawodowe i doradztwo.

W ostatnich latach liczba dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w kraju stopniowo rosła, a w bieżącym roku szkolnym (2023-2024) jest ich ponad 27 000. Na potrzeby tych dzieci i uczniów w całym kraju zapewnia się 5500 wyszkolonych specjalistów, pracujących głównie w dużych miastach. Poważnym problemem jest brak wykwalifikowanego personelu, który mógłby zapewnić odpowiednie wsparcie potrzebującym dzieciom i uczniom.

Edukacja uzdolnionych uczniów w Bułgarii

Zgodnie z definicją Dobrinki Todoriny, *“dziecko uzdolnione to dziecko, które wykazuje znacznie wyższe niż przeciętne osiągnięcia, ogólne uzdolnienia intelektualne, szczególne zdolności, w porównaniu do swoich rówieśników, w dziedzinie nauki, sztuki lub sportu i przejawia je w sposób trwały”*. (Todorina, 2001)

Większe badanie na temat uzdolnionych dzieci zostało przeprowadzone w 2013 roku i zidentyfikowano kilka kluczowych zadań:

- Czy nauczyciele posiadają wiedzę pozwalającą im diagnozować uzdolnione dzieci?
- Jakie są cechy charakterystyczne uzdolnionych dzieci?
- Czy znają metodologie rozwoju uzdolnionych dzieci?
- Problemy i perspektywy pracy z uzdolnionymi dziećmi

W 2017 r. w Bułgarii weszło w życie rozporządzenie w sprawie edukacji włączającej (2017), które określa zasady i warunki ogólnego i dodatkowego wsparcia rozwoju osobistego dzieci i uczniów /art. 1 i 2/.

Rozporządzenie określa również strukturę, tryb i warunki zatwierdzania indywidualnych planów nauczania i indywidualnych programów nauczania dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i uczniów wybitnie uzdolnionych zgodnie z art. 95 ust. 2 lit. a) rozporządzenia. 95, par. 1 ust. 1 i 2 ustawy o edukacji przedszkolnej i szkolnej (2016).

W dziale III tego samego rozporządzenia - Zapewnienie ogólnego wsparcia rozwoju osobistego w ośrodku wspierania rozwoju osobistego art. 33 ust. 1 stanowi, że ogólne wsparcie rozwoju osobistego dzieci i uczniów jest zapewniane w ośrodkach wspierania rozwoju osobistego, w Krajowych i regionalnych Pałacach Dzieci, regionalnych dziecięcych centrach kreatywności naukowej i technologicznej. Szkoły zapewniają również tak zwane “ogólne

wsparcie”, które obejmuje zajęcia rozwijające zainteresowania, zdolności i kompetencje uczniów w dziedzinie nauki, techniki, sztuki i sportu.

Ośrodki wspierania rozwoju osobistego tworzą plan edukacyjny dla dzieci i uczniów tworzonych w grupach według wieku lub poziomu przygotowania. Treningi w ośrodku mogą być całoroczne, tymczasowe / do udziału w wydarzeniach naukowych, kulturalnych, edukacyjnych i sportowych na poziomie miejskim, regionalnym, krajowym i międzynarodowym lub tymczasowe grupy podczas wakacji.

Od 2022 roku Southwest University “Neofit Rilski” - Blagoevgrad oferuje roczny lub dwuletni program studiów magisterskich w celu uzyskania dodatkowych kwalifikacji dla absolwentów specjalności pedagogicznych “Pedagogika dla uzdolnionych dzieci”. Program jest otwarty dla osób z predyspozycjami do aktywności twórczej i motywacją do przyłączenia się do narodowego imperatywu odkrywania i rozwijania twórczego potencjału narodu - dzieci i młodzieży o wybitnych zdolnościach, które mogą być przydatne nie tylko dla siebie, ale także dla całego społeczeństwa.

Studenci, którzy studiują w programie magisterskim, opanowują dogłębną wiedzę naukową na temat przygotowania uzdolnionych dzieci i młodzieży:

- Charakterystyka uzdolnionych dzieci i młodzieży;
- diagnoza uzdolnień, zdolności i talentów;
- edukacja i rozwój wartości uzdolnionych dzieci i młodzieży;
- technologie edukacyjne i informacyjne w pracy z osobami uzdolnionymi;
- rozwijanie ogólnych zdolności intelektualnych i szczególnych uzdolnień dzieci i młodzieży wybitnie uzdolnionej w dziedzinie nauki, sztuki i sportu w klasowych, pozalekcyjnych i pozaszkolnych formach kształcenia;
- zarządzanie środowiskiem edukacyjnym dla uzdolnionych dzieci i młodzieży;
- doradztwo pedagogiczne dla uzdolnionych dzieci i ich rodziców;
- poradnictwo i rozwój kariery uczniów uzdolnionych.
- Podczas szkolenia uczniowie kształtują następujące umiejętności:
- Prowadzenie badań w celu identyfikacji uzdolnień, zdolności i talentów;
- opracowanie narzędzi do badania i rozwijania zainteresowań, skłonności, zdolności ogólnych i specjalnych dzieci i młodzieży z wybitnymi uzdolnieniami;
- stosować procedury skutecznej aktywności twórczej.

Absolwenci studiów magisterskich nabywają kompetencje do:

- tworzyć i stosować metody i technologie do diagnozowania, edukacji i rozwoju uzdolnionych dzieci i młodzieży w klasie oraz w zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych

w zakresie języka, literatury, matematyki, nauk przyrodniczych, muzyki, sztuk pięknych, sportu, technologii, konstrukcji artystycznych, choreografii itp.

- opracowywanie indywidualnych programów edukacyjnych dla rozwoju uzdolnionych dzieci i młodzieży oraz tworzenie dla nich indywidualnych przestrzeni edukacyjnych;
- poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne dla uzdolnionych dzieci i młodzieży oraz ich rodziców w związku z ich diagnozą, rozwojem i przyszłą realizacją zawodową.

Program umożliwia również rozwój pewnych społecznie istotnych cech osobistych u studentów, niezbędnych do pracy z uzdolnionymi dziećmi i młodzieżą, w oparciu o przekształcenie funkcji informacyjnej nauczyciela w funkcję facylitatora i mediatora.

W ostatnich latach podjęto wiele wysiłków w celu rozwijania zdolności i osiągnięć utalentowanych i uzdolnionych uczniów, ale nadal istnieją pewne problemy:

Nauczyciele nie mają dobrze ugruntowanej i ogólnie przyjętej metodologii oceny uzdolnionych uczniów, ale dokonują takich ocen na podstawie osiągnięć uczniów i osobistych doświadczeń.

Nie wszystkie szkoły dysponują nowoczesnym sprzętem i wykwalifikowanym personelem niezbędnym do pełnej pracy z uzdolnionymi dziećmi.

Edukacja podwójnie wyjątkowych uczniów w Bułgarii

Termin “podwójnie wyjątkowy” nie jest znany większości osób w Bułgarii. Krótkie badania przeprowadzone wśród nauczycieli, specjalistów (nauczycieli SPE, psychologów szkolnych, logopedów) i rodziców pokazują, że 99% z nich nie słyszało tego terminu i nie wie, co on oznacza. Tylko jedna nauczycielka SPE przyznała, że czytała jakiś czas temu artykuł o uzdolnionych dzieciach, które są również niepełnosprawne. Poszukiwania w Internecie ujawniły tylko jeden artykuł na ten temat, przetłumaczony z języka angielskiego: “Pomaganie uzdolnionym uczniom z trudnościami w uczeniu się” został opublikowany na stronie internetowej Centrum Rodzinnego dla wcześniaków i ich rodziców “Małe cuda” (prywatna instytucja) w 2021 r. (<https://chudesa.bg/1239-kak-da-pomognem-na-nadarenite-uchenici-koito-imat-obuchitelni-zatrudnenia/>; oryginalny artykuł tutaj: [Helping Gifted Students with Learning Disability \(psy-ed.com\)](https://psy-ed.com)).

W przypadku, gdy uczeń ma zarówno pewne trudności w nauce (np. dysleksję lub dyskalkulię, ADHD lub autyzm), jak i talent plastyczny, muzyczny lub sportowy, zwykle nie jest to brane pod uwagę, a priorytetową uwagę zwraca się na trudności. Rozwój talentu pozostaje całkowicie w rękach rodziców.

A ponieważ wymagania w szkole są wysokie, osiągnięcie względnie dobrych wyników wymaga od ucznia z trudnościami w uczeniu się włożenia wielokrotnie większego wysiłku

i oczywiście znacznie więcej czasu, często rodzice - w dążeniu do wspierania dziecka w osiąganiu dobrych wyników w nauce - zanedbują muzykę, rysunek, sport.... W rezultacie talenty wielu dzieci z trudnościami w nauce pozostają niezauważone, nieodkryte i słabo rozwinięte.

Koncepcji podwójnej wyjątkowości nie można znaleźć w żadnym oficjalnym dokumencie ani rozporządzeniu. Ustawa o edukacji przedszkolnej i szkolnej oraz rozporządzenie w sprawie uwagi włączającej regulują wsparcie dla dzieci i uczniów z trudnościami w nauce oraz dzieci uzdolnionych, ale są one postrzegane jako dwie zupełnie różne i niezależne od siebie kategorie.

Dlatego projekt "2E" jest bardzo ważny i będzie pierwszym dużym krokiem w kierunku zwiększenia świadomości na ten temat wśród nauczycieli, specjalistów, rodziców i całego społeczeństwa.

5.4.4. WŁOCHY

Edukacja osób wymagających kształcenia specjalnego we Włoszech: Przegląd historyczny i legislacyjny

Ewolucja włoskiego podejścia edukacyjnego do osób potrzebujących edukacji specjalnej odzwierciedla szersze zaangażowanie na rzecz praw człowieka i personalizacji w edukacji. Dzięki postępowemu ustawodawstwu i społecznemu zaangażowaniu w integrację, Włochy modelowały przejście od segregowanych, wyspecjalizowanych instytucji do kompleksowego, integracyjnego systemu, który uznaje i wspiera różnorodne potrzeby wszystkich uczniów. Ta trwająca podróż nie tylko podkreśla znaczenie adaptacyjnego prawodawstwa i postaw społecznych, ale także podkreśla potrzebę ciągłego doskonalenia i zaangażowania na rzecz równości w edukacji.

Podróż w kierunku edukacji włączającej we Włoszech była transformacyjną ścieżką naznaczoną znaczącymi kamieniami milowymi legislacyjnymi i zmianami społecznymi. Historycznie rzecz biorąc, włoski system edukacji dla osób z niepełnosprawnościami powstał pod koniec XVIII wieku wraz z utworzeniem wyspecjalizowanych instytucji dla osób niesłyszących i niewidomych, zainspirowanych modelem Instytutu założonego przez opactwo De l'Epée w Paryżu. Początkowo szkoły te były często organizacjami charytatywnymi lub działały pod auspicjami Kościoła katolickiego. Dopiero po wprowadzeniu obowiązku szkolnego w 1923 r. ustanowiono formalny system szkół publicznych, segregujący uczniów ze względu na ich niepełnosprawność.

Przejście w kierunku integracji rozpoczęło się na dobre w 1971 roku, katalizowane przez ruchy społeczne przeciwko wykluczeniu i otwarciu przytułków. Okres ten zapoczątkował

główny nurt edukacji dla uczniów niepełnosprawnych, choć początkowo brakowało formalnych przepisów i wsparcia, pozostawiając rodzinom samodzielne radzenie sobie z integracją ich dzieci w szkołach ogólnodostępnych.

Kamienie milowe ustawodawstwa i ich wpływ

Włoskie ramy prawne zaczęły znacząco ewoluować wraz z ustawą 517 z 1977 r., zgodnie z zaleceniami parlamentarnej komisji śledczej powołanej w odpowiedzi na protesty przeciwko nieuregulowanej integracji. Ustawa ta oznaczała kluczowy zwrot poprzez zamknięcie szkół specjalnych i wprowadzenie roli wyspecjalizowanych nauczycieli wspomagających, formalizując w ten sposób wsparcie w ramach głównego nurtu edukacji.

Dalsze postępy legislacyjne przyniosła ustawa 104/1992, która położyła podwaliny pod prawa osób niepełnosprawnych w edukacji. Ustawa ta gwarantowała prawa edukacyjne wszystkim uczniom, koncentrując się przede wszystkim na osobach niepełnosprawnych, ale także rozszerzając swoje zasady w celu wspierania spersonalizowanych potrzeb edukacyjnych, potencjalnie przynosząc korzyści również uzdolnionym uczniom.

W 2010 r. wprowadzono ustawę 170, koncentrującą się w szczególności na uczniach ze specyficznymi zaburzeniami uczenia się (SLD). Ustawa ta dodatkowo promowała integracyjne praktyki edukacyjne i spersonalizowane podejście do uczenia się, wspierając w ten sposób zróżnicowaną grupę uczniów o różnych potrzebach edukacyjnych.

Zrozumienie BES (Bisogni Educativi Speciali)

ES, czyli specjalne potrzeby edukacyjne, we Włoszech obejmują szeroki zakres warunków, które wymagają zindywidualizowanego podejścia edukacyjnego. Warunki te nie opierają się wyłącznie na niepełnosprawności, ale obejmują również tymczasowe lub długoterminowe wyzwania, które mogą wpływać na naukę. Wyzwania te mogą obejmować między innymi niekorzystne warunki społeczno-ekonomiczne, bariery językowe dla nowo przybyłych imigrantów oraz trudności behawioralne lub relacyjne. BES obejmuje nie tylko poświadczoną niepełnosprawność, ale także sytuacje, w których uczniowie napotykają bariery edukacyjne bez formalnej diagnozy.

Reakcja edukacyjna na BES jest dostosowana do indywidualnych potrzeb, często obejmując Spersonalizowany Plan Edukacyjny (PEP) lub Indywidualny Plan Edukacyjny (IEP). Plany te mają kluczowe znaczenie dla skutecznej integracji uczniów z różnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach ogólnodostępnych. Zawierają one szczegółowe informacje na temat dostosowań metod nauczania, korzystania z narzędzi kompensacyjnych, takich jak pomoce cyfrowe lub spersonalizowane metody oceny, a także dostosowań do zajęć w klasie, aby zapewnić wszystkim uczniom pełne i równe uczestnictwo (Enel Cuore Onlus) (AlgorEd AI).

Obecne praktyki włączające

Włoskie szkoły są w coraz większym stopniu przystosowane do zaspokajania różnorodnych potrzeb edukacyjnych, dążąc do zapewnienia, że żaden uczeń nie pozostanie w tyle. Ta inkluzywność wykracza poza fizyczną integrację uczniów w klasach; obejmuje pełne dostosowanie treści edukacyjnych, metod i środowisk w celu zaspokojenia różnych potrzeb. Technologie i pomoce, takie jak aplikacje zamiany mowy na tekst, specjalistyczne oprogramowanie i alternatywne metody oceny, są wykorzystywane do wspierania uczniów z określonymi zaburzeniami uczenia się, takimi jak dysleksja lub dyskalkulia.

Co więcej, podejście jest holistyczne, kładąc nacisk nie tylko na sukces akademicki, ale także na integrację społeczną i dobre samopoczucie emocjonalne. Celem jest wspieranie środowiska, w którym wszyscy uczniowie, niezależnie od ich potrzeb edukacyjnych, mogą się rozwijać i wносить wkład w swoją społeczność edukacyjną. Strategia ta obejmuje usuwanie barier fizycznych w szkołach i zapewnianie pomocy orientacyjnych dla osób niedowidzących, choć nadal istnieją wyzwania związane z pełnym osiągnięciem tych celów we wszystkich szkołach (Enel Cuore Onlus).

Edukacja uzdolnionych we Włoszech

Podejście do edukacji uzdolnionych we Włoszech jest kompleksowe i obejmuje połączenie wsparcia legislacyjnego, strategii edukacyjnych i zaangażowania społecznego. Celem jest stworzenie środowiska edukacyjnego, które nie tylko uznaje uzdolnienia, ale także aktywnie przyczynia się do pełnego rozwoju osób o wysokim potencjale. Zaangażowanie to jest widoczne w ciągłym rozwoju polityki i praktyk edukacyjnych mających na celu pielęgnowanie różnorodnych talentów włoskich uczniów.

Identyfikacja i strategie edukacyjne dla uzdolnionych uczniów

We Włoszech uznawanie i wspieranie uczniów uzdolnionych i uczniów o wysokim potencjale ewoluowało, aby odzwierciedlić bardziej integracyjne podejście do potrzeb edukacyjnych. Ramy edukacyjne są wspierane i ułatwane przez INVALSI (Istituto Nazionale per la Valutazione del Sistema Educativo di Istruzione e di Formazione). Instytut ten jest odpowiedzialny za ocenę systemu edukacji i zapewnienie, że standardy są utrzymywane i ulepszone, szczególnie w zakresie identyfikacji i opieki nad uzdolnionymi uczniami i tymi, którzy wykazują znacznie wyższy poziom umiejętności w porównaniu do swoich rówieśników w jednym lub kilku obszarach akademickich. Podejście do wspierania tych uczniów obejmuje połączenie strategii przyspieszania i wzbogacania. Przyspieszenie może obejmować

wcześniejsze rozpoczęcie nauki, pomijanie klas lub postępy w określonych przedmiotach, podczas gdy wzbogacenie obejmuje pogłębianie wiedzy i umiejętności bez pomijania klas. Szkoły zachęca się do dostosowywania doświadczeń edukacyjnych w celu podtrzymania zaangażowania i ciekawości intelektualnej uczniów. Na przykład, uczniowie mogą mieć możliwość pomijania ocen lub podejmowania zaawansowanych zajęć z określonych przedmiotów. Szkoły mogą również oferować wyspecjalizowane ścieżki lub projekty, które zaspokajają intelektualne i twórcze mocne strony tych uczniów, takie jak zaawansowane zajęcia z przedmiotów ścisłych, warsztaty matematyczne lub kluby literackie, które wykraczają poza zwykły program nauczania.

Ważnym aspektem tego podejścia jest szkolenie nauczycieli w zakresie skutecznego rozpoznawania i pielęgnowania talentów. Programy rozwoju zawodowego mają na celu wyposażenie nauczycieli w umiejętności potrzebne do pracy z uzdolnionymi uczniami, co obejmuje strategie zarówno identyfikacji tych uczniów, jak i wspierania ich w sposób, który stanowi wyzwanie i skutecznie rozszerza ich naukę.

Przegląd legislacyjny

Włoskie ustawodawstwo uznaje potrzeby edukacyjne uzdolnionych uczniów w ramach kilku polityk, przy czym kluczowym dokumentem jest dyrektywa ministerialna z dnia 27 grudnia 2012 roku. Dyrektywa ta wyraźnie obejmuje uczniów o wysokich zdolnościach pod parasolem specjalnych potrzeb edukacyjnych (BES), które tradycyjnie obejmowały tylko osoby z trudnościami w uczeniu się lub niekorzystnymi warunkami społeczno-ekonomicznymi. Dalsze wytyczne zawiera Nota Ministeriale n. 562 z dnia 3 kwietnia 2019 r., która wzmacnia potrzebę spersonalizowanego podejścia edukacyjnego dostosowanego do wyjątkowych możliwości i potencjału każdego ucznia. Te ramy prawne podkreślają znaczenie elastyczności ścieżek edukacyjnych i dostosowania metod nauczania w celu wspierania rozwoju intelektualnego uzdolnionych uczniów.

Wyzwania w szkole powszechnej i społeczeństwie

Pomimo postępowych polityk i ram prawnych, postawy społeczne wobec edukacji uzdolnionych we Włoszech mogą czasami odzwierciedlać mieszany obraz. Włoski system edukacji stoi w obliczu wyzwań związanych z zapewnieniem odpowiedniego wsparcia dla uzdolnionych uczniów. Często występuje brak świadomości lub błędne przekonania na temat potrzeb uzdolnionych uczniów, co może prowadzić do niewystarczającego wsparcia w klasach ogólnodostępnych. Uczniowie ci mogą napotykać wyzwania, takie jak niedostateczna stymulacja w standardowych warunkach klasowych, izolacja społeczna

lub stres emocjonalny z powodu asynchronicznego rozwoju. Jedną z istotnych kwestii jest zmienność w stosowaniu polityk w różnych regionach i szkołach, co często skutkuje niespójnym wsparciem i uznawaniem uzdolnień. Ponadto brakuje wyszkolonego personelu, który specjalizuje się w edukacji uzdolnionych, co może prowadzić do tego, że uzdolnieni uczniowie nie są wystarczająco wymagający w klasie. Czynniki te mogą przyczyniać się do słabych wyników i braku zaangażowania wśród uzdolnionych uczniów, osłabiając ich rozwój edukacyjny.

Chociaż inicjatywy związane z edukacją uzdolnionych uczniów koncentrują się głównie na szkołach publicznych, instytucje prywatne i programy pozaszkolne również odgrywają znaczącą rolę. Placówki te często oferują bardziej wyspecjalizowane kursy lub zaawansowane programy, które mogą lepiej zaspokajać potrzeby wysoce uzdolnionych uczniów. Co więcej, programy letnie, warsztaty i konkursy zapewniają dodatkowe możliwości wzbogacenia wiedzy, które mogą nie być dostępne w systemie szkół publicznych.

Edukacja podwójnie wyjątkowych uczniów we Włoszech

Wprowadzenie

Ponieważ Włochy nadal rozwijają swoje praktyki edukacyjne, aby dostosować je do potrzeb wszystkich uczniów, skupienie się na uczniach z podwójnymi wyjątkami ma kluczowe znaczenie, ponieważ dopiero w ciągu ostatnich kilku lat temat ten naprawdę powstał i stał się rzeczywistością. Dzięki ciągłym reformom edukacyjnym, rozwojowi zawodowemu i zaangażowaniu w dostosowanie doświadczeń edukacyjnych, Włochy robią znaczące postępy w rozpoznawaniu i pielęgnowaniu potencjału wszystkich uczniów, zwłaszcza tych, którzy są podwójnie wyjątkowi. We Włoszech uznanie i wsparcie edukacyjne dla uczniów z podwójnymi wyjątkami (2E) zyskało coraz większą uwagę, ale wciąż znajduje się na wczesnym etapie. Uczniowie ci mogą prezentować unikalny zestaw zdolności wraz z niepełnosprawnościami, takimi jak ADHD, zaburzenia ze spektrum autyzmu lub zaburzenia uczenia się, takie jak dysleksja, które wymagają dostosowanego podejścia edukacyjnego, które nie zawsze można zapewnić.

Identyfikacja i strategie edukacyjne

Identyfikacja podwójnie wyjątkowych uczniów (2E) we Włoszech obejmuje kompleksowe, multidyscyplinarne podejście, które ocenia zarówno ich wysokie zdolności, jak i specyficzne wyzwania. Proces ten zazwyczaj obejmuje oceny psychologiczne, oceny edukacyjne oraz konsultacje z rodzicami i nauczycielami w celu uzyskania całościowego zrozumienia możliwości i potrzeb ucznia. Na przykład SPAEE Università Cattolica specjalizuje się w psychologii edukacyjnej i świadczy usługi diagnostyczne, które pomagają w identyfikacji

uczniów 2E poprzez analizę ich profili poznawczych i emocjonalnych wraz z ich wynikami w nauce.

Po zidentyfikowaniu uczniowie 2E otrzymują spersonalizowane plany edukacyjne, które odnoszą się zarówno do ich uzdolnień, jak i niepełnosprawności. Plany te mają na celu wykorzystanie ich mocnych stron w celu przezwyciężenia lub zrekompensowania ich słabości i mogą obejmować następujące strategie:

1. Zróżnicowane nauczanie: Obejmuje to dostosowanie środowiska uczenia się, treści, procesu i produktów uczenia się w celu zaspokojenia zróżnicowanych potrzeb uczniów 2E. Nauczyciele mogą korzystać z różnych metod nauczania, takich jak pomoce wizualne, ćwiczenia praktyczne lub narzędzia cyfrowe, aby zaspokoić różne preferencje i wyzwania związane z nauką.
2. Wykorzystanie technologii: Technologia adaptacyjna może być szczególnie korzystna dla uczniów 2E. Na przykład oprogramowanie, które odczytuje tekst na głos, może pomóc uczniom z dysleksją zaangażować się w złożone materiały literackie, które mogliby doskonale zrozumieć, gdyby nie przeszkadzały im trudności w czytaniu.
3. Nauka oparta na mocnych stronach: Skupienie się na obszarach, w których uczniowie 2E wykazują wyjątkowe zdolności, może również zwiększyć ich samoocenę i motywację. Na przykład, uczeń, który wyróżnia się w matematyce, ale ma trudności z czytaniem, może otrzymać zaawansowane zadania matematyczne do rozwiązania, jednocześnie otrzymując wsparcie w zakresie czytania i pisania.
4. Wsparcie społeczno-emocjonalne: Wielu uczniów 2E doświadcza trudności społecznych i emocjonalnych. Szkoły mogą zapewniać doradztwo i trening umiejętności społecznych, aby pomóc tym uczniom w radzeniu sobie ze złożonością ich podwójnej wyjątkowości.

W praktyce strategie te są wdrażane w różnych placówkach edukacyjnych we Włoszech. Na przykład niektóre szkoły opracowały specjalne programy, które integrują techniki edukacji specjalnej z praktykami edukacji uzdolnionej, zapewniając podwójnie skoncentrowany program nauczania, który pomaga uczniom 2E rozwijać się pod względem akademickim i społecznym poprzez jednoczesne rozwiązywanie trudności w uczeniu się i promowanie zaawansowanych możliwości uczenia się. Programy te często obejmują współpracę między nauczycielami edukacji specjalnej i edukacji uzdolnionej w celu stworzenia środowiska uczenia się, które jest zarówno wspierające, jak i stymulujące intelektualnie.

Godnym uwagi przykładem jest projekt prowadzony przez Università Cattolica, który obejmuje seminaria i warsztaty mające na celu edukację nauczycieli w zakresie cech i potrzeb uczniów 2E, zapewniając lepiej przygotowaną kadrę nauczycielską, aby sprostać wyjątkowym wymaganiom tych uczniów.

Wyzwania i ramy wsparcia

Jednym z głównych wyzwań we wspieraniu uczniów 2E jest brak powszechnego uznania i zrozumienia ich wyjątkowych potrzeb, co może prowadzić zarówno do niedoceniań, jak i niedostatecznego wspierania ich prawdziwego potencjału. Co więcej, zmienność w dostępności zasobów i wyszkolonych specjalistów w różnych regionach może prowadzić do niespójności we wsparciu, jakie otrzymują ci uczniowie.

Aby rozwiązać te kwestie, instytucje edukacyjne coraz częściej koncentrują się na rozwoju zawodowym nauczycieli i edukatorów, starając się wyposażyć ich w umiejętności niezbędne do identyfikacji i skutecznego nauczania uczniów 2E. Obejmuje to szkolenie w zakresie zróżnicowanych strategii nauczania i korzystania z technologii adaptacyjnych, które mogą zaspokoić różnorodne potrzeby w klasie.

Ramy prawne

Ramy włoskiej polityki edukacyjnej obejmują dyrektywy, które uznają prawa i potrzeby uczniów niepełnosprawnych i uzdolnionych, w ramach szerszej kategorii specjalnych potrzeb edukacyjnych (BES). Obejmuje to środki legislacyjne, które nakazują spersonalizowane plany nauczania dostosowane do unikalnego profilu każdego ucznia, zapewniając wszystkim uczniom edukację, która najlepiej odpowiada ich indywidualnym potrzebom. Poza tym, niestety we Włoszech nadal istnieje tylko "dobra wola" nauczycieli i pracowników szkoły, którzy starają się za pomocą dostępnych zasobów zrekompensować podwójną wyjątkowość ucznia.

5.4.5. REPUBLIKA CZESKA

Uzdolnieni i dwukrotnie wyjątkowi uczniowie w Republice Czeskiej

Przegląd ogólny

Czescy uzdolnieni uczniowie należą do grupy uczniów o specjalnych potrzebach. Powinni oni być oficjalnie identyfikowani przez państwowe poradnie pedagogiczno-psychologiczne, które przygotowują również listę udogodnień dla szkół. Uczniowie są uprawnieni do szczególnego wsparcia w swoich klasach i szkołach.

Czeskie prawo szkolne formalnie wprowadziło politykę włączającą i włączający system edukacji w 2016 roku. Od tego czasu głównym trendem jest włączanie wszystkich uczniów ze specjalnymi potrzebami do klas ogólnodostępnych. Pomimo inkluzji edukacyjnej w całym kraju nadal istnieje niewiele szkół, które oferują specjalne klasy dla uzdolnionych uczniów, a także kilka szkół prywatnych, które organizują wyłącznie edukację uzdolnionych uczniów, np. w przeciwnym razie uzdolnieni uczniowie uczestniczą w regularnych zajęciach. Mogą mieć

indywidualny plan edukacyjny i otrzymywać pewne udogodnienia w nauce. W niektórych przypadkach mają swoich mentorów, uczęszczają do różnych klas na różne przedmioty szkolne (tj. mają indywidualny harmonogram i uczą się ze starszymi uczniami, gdy potrzebują więcej bodźców, a ich wiedza jest bardziej dojrzała niż ich kolegów z pierwotnej klasy).

Jednak badania wielokrotnie wykazały, że edukacja uzdolnionych uczniów jest generalnie zaniedbywana, niesystematyczna i niestabilna. Prywatna organizacja Qiido, s. r. o., która pracuje ze zdolnymi uczniami, przeprowadziła w 2016 r. ankietę wśród kilkuset dyrektorów szkół. Wyniki potwierdziły, że większość szkół była niepewna w procesie identyfikacji i wspierania uzdolnionych uczniów. Im wyższy poziom edukacji, tym mniejsza liczba zidentyfikowanych uzdolnionych uczniów. Większość dyrektorów zgodziła się również, że personel szkoły potrzebuje dalszej edukacji na temat uzdolnionych uczniów. Brakuje im metod i podejść do ich kompleksowej edukacji.

Czeska Inspekcja Szkolna przeprowadziła podobne badanie w roku szkolnym 2021-2022, obserwując i przeprowadzając wywiady z reprezentatywną próbą szkół podstawowych i średnich (Pavlas i in., 2022). Pomimo różnicy czasowej między pierwszym a drugim zgłoszonym badaniem, wyniki okazały się raczej podobne. Szkoły zgłosiły znacznie mniejszą liczbę uzdolnionych uczniów (tylko 5%, podczas gdy szacunki przewidują 10-15% populacji). Ponadto szkoły nadal wydają się raczej bezradne we wspieraniu takich uczniów.

Kolejnym niepokojącym wynikiem obu ankiet była całkowita ignorancja dla dwukrotnie wyjątkowych uczniów. W pierwszej ankiecie w ogóle nie wspomniano o takich uczniach. Druga zawiera jedynie krótką notatkę w końcowych zaleceniach dla nauczycieli. Tzn. autorzy podkreślają, że niektórzy ze zdolnych uczniów mogą wykazywać inne specjalne potrzeby edukacyjne, takie jak trudności w uczeniu się, ADHD, ASD itp. i nauczyciele powinni być tego świadomi.

Oficjalne wytyczne dla szkół są oferowane przez Narodowy Instytut Edukacyjny w Republice Czeskiej, który jest organizacją podlegającą Ministerstwu Edukacji. Niestety, ich wpływ na szkoły podstawowe i średnie w kraju wydaje się raczej niejasny.

Podwójnie wyjątkowi uczniowie w czeskim systemie edukacji

Podwójnie wyjątkowi uczniowie są uznawani przez czeski system edukacji. Jednak w oficjalnych dokumentach rzadko wspomina się o konkretnym podejściu do ich edukacji. Nawet Czeska Inspekcja Szkolna poświęca im raczej marginalną uwagę.

Opiekę nad tymi studentami sprawuje kilka organizacji pozarządowych i instytucji uniwersyteckich. Do tradycyjnych należą Akademie nadání, z.s. i/lub Nadané děti. Ta ostatnia działa jako grupa profesjonalistów na Uniwersytecie Masaryka. Lider tego zespołu opublikował kilka książek na temat dwukrotnie wyjątkowych studentów (Portešová, 2014; Portešová, 2011). Grupa robocza publikuje również profesjonalne czasopismo poświęcone uzdolnionym

dzieciom. W czasopiśmie można również znaleźć artykuły na temat podwójnie wyjątkowych dzieci i młodzieży. W czasopiśmie zaadaptowano i opublikowano 20 najważniejszych zasad psychologii dotyczących nauczania i uczenia się kreatywnych, utalentowanych i uzdolnionych uczniów w wieku przedszkolnym i szkolnym, które zostały pierwotnie opracowane przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne (2017). Wersja czeska zawierała linki i sugestie istotne w czeskim środowisku i systemie szkolnym (Portešová i in., 2018).

Edukacja podwójnie wyjątkowych uczniów wymaga dwóch głównych obszarów dalszego rozwoju:

- Identyfikacja i ocena takich uczniów.
- Dalsze wsparcie, odpowiednie udogodnienia w nauce i odpowiednie nauczanie takich studentów.

Podwójnie wyjątkowi uczniowie mogą być często uważani za a) utalentowanych uczniów, którzy nie wykorzystują swojego potencjału (tj. ich specyficzne trudności są pomijane), b) uczniów z trudnościami (tj. nauczyciele nie zdają sobie sprawy z ich talentów; koncentrują się tylko na deficytach), c) przeciętnych uczniów (tj. ich nauczyciele nie identyfikują zarówno ich talentów, jak i deficytów, przez co uczniowie kompensują swoje trudności jedynie talentami). Profesjonalni asesory muszą być również świadomi, że standaryzowane narzędzia oceny, które koncentrują się na uzdolnionych dzieciach i nastolatkach, nie zostały stworzone dla dwukrotnie wyjątkowych osób. Dlatego też oceniający muszą być raczej ostrożni przy interpretowaniu wyników. W przeciwnym razie nawet profesjonalna kompleksowa ocena może nie rozpoznać podwójnie wyjątkowych uczniów (Smítková, 2017).

Identyfikacja takich uczniów w szkołach jest jeszcze bardziej skomplikowana. Godne uwagi czeskie badania przeprowadziła Němcová (2019). Nauczyciele szkół podstawowych (grupa docelowa badania) otrzymali fikcyjne studia przypadków, które zawierały szczegółowe informacje na temat talentów uczniów, a także ich trudności szkolnych związanych z objawami dysleksji (ponieważ jedna z najczęstszych grup podwójnie wyjątkowych uczniów obejmuje połączenie uzdolnień i dysleksji). Wyniki pokazały, że większość nauczycieli skupiła się na trudnościach. Co więcej, sugerowali oni jedynie dalsze interwencje edukacyjne w tym obszarze. Mniej niż połowa ankietowanych nauczycieli zidentyfikowała podwójną wyjątkowość. Płeć uczniów okazała się nieistotna. Istotny był jednak styl prezentowania informacji o uczniach - gdy ostatnia część studium przypadku zawierała informacje o talentach, nauczyciele częściej podkreślali ten aspekt edukacji, podczas gdy wzmianka o trudnościach w uczeniu się na końcu raportu prowadziła nauczycieli do bardziej intensywnego skupienia się na objawach dysleksji.

Główne wyniki wszystkich ankiet i badań potwierdzają, że czescy nauczyciele potrzebują

dalszego wsparcia w nauczaniu uzdolnionych i dwukrotnie wyjątkowych uczniów. Brakuje im umiejętności identyfikowania takich uczniów. Ponadto brakuje im zasobów do codziennej pracy z nimi. Podwójnie wyjątkowi uczniowie są często nieodpowiednio oceniani i wspierani.

6. SCHEMAT PROGRAMU TRENINGOWEGO

Czas	Temat	Efekt uczenia się	Czas	Metoda
	Przygotowanie	Test wstępny: Skala Świadomości Podwójnej Wyjątkowości	30'	
09:00-09:50	Czym jest uzdolnienie?	1.Zdefiniuj pojęcie uzdolnienia. 2.Wymień wspólne cechy uzdolnionych uczniów. 3.Wyjaśnij na przykładach cechy uczniów uzdolnionych.	50'	Prezentacja Burza mózgów
09:50-10:00				
10:00-10:50	Edukacja uzdolnionych uczniów	4. Wyjaśnić różne strategie nauczania uzdolnionych uczniów. 5.Przewidywanie wyzwań, jakich doświadczają uzdolnieni uczniowie w trakcie procesu edukacji. 6.Rozpoznanie znaczenia zaspokajania potrzeb społeczno-emocjonalnych uzdolnionych uczniów.	50'	Studia przypadków Rzeczywiste scenariusze
10:50-11:00				
11:00-11:50	Czym jest podwójna wyjątkowość?	7. Zdefiniuj pojęcie podwójnej wyjątkowości. 8.Rozróżnianie różnic między pojęciami podwójnej wyjątkowości i uzdolnienia.	50'	Prezentacja Mapa myśli
11:50-12:00				
12:00-12:50	Podwójna wyjątkowość jako paradoks	9.Wyjaśnij podwójną wyjątkowość wraz z jej głównymi elementami (uzdolnienia, trudności w nauce, ADHD, ASD itp.).	50'	Winiety Diagram Venna
12:50-14:00	Lunch			

Czas	Temat	Efekt uczenia się	Czas	Metoda
14:00-14:50	Mocne strony i wyzwania związane z dwoma wyjątkowymi uczniami	10. Identyfikacja zarówno mocnych, jak i słabych stron uczniów podwójnie wyjątkowych. 11. Podanie przykładów wyzwań, przed jakimi stoją uczniowie z podwójnymi wyjątkami w szkole, rodzinie i środowisku społecznym	50'	Analizy filmowe Wywiady, filmy
14:50-15:00				
15:00-15:50	Analizy filmowe Wywiady, filmy dokumentalne	12. Rozpoznanie wyjątkowych potrzeb edukacyjnych uczniów z podwójnymi wyjątkami. 13. Uznanie znaczenia zapewniania wsparcia społeczno-emocjonalnego dla rozwoju akademickiego uczniów dwukrotnie wyjątkowych.	50'	Prezentacja Burza mózgów PYTANIA I ODPOWIEDZI
15:50-16:00				
16:00-17:00	Ocena	Post-test: Skala Świadomości Podwójnej Wyjątkowości Ewaluacja	60'	

Tytuł	Przyjmowanie różnic
Temat	Zrozumienie potrzeb podwójnie wyjątkowych uczniów
Czas trwania	45 minut
Efekty uczenia się	- Rozpoznanie potrzeb społeczno-emocjonalnych uczniów dwukrotnie wyjątkowych. - Identyfikacja potrzeb edukacyjnych uczniów z podwójnymi wyjątkami
Metoda	Analiza filmu, pytania i odpowiedzi, dyskusja
Narzędzia / materiały	Trener ma obejrzeć film “Taare Zameen Par” (Gwiazdy na Ziemi), zdecydować o scenach i przygotować się do wykorzystania w tym ćwiczeniu.
Przygotowanie dla trenerów	Eğitmen, “Taare Zameen Par” (Her Çocuk Özeldir) filmi izlemeli, sahneleri belirlemeli ve bu etkinlikte kullanılacak şekilde hazırlanmalıdır.

Proces uczenia się i nauczania

1. Trener rozpoczyna od przyciągającego uwagę ćwiczenia. Uczestnicy proszeni są o wzięcie długopisu i papieru. Trener udziela wskazówek, takich jak: “Czy możesz narysować guzik i dziurkę na papierze?”. Przypomina się im, aby nie patrzyli na swoje prace. Po chwili uczestnicy są proszeni o zamianę swoich rysunków z kolejnymi i ocenę rysunków oraz zauważenie zarówno różnic, jak i podobieństw. Następnie trener wybiera kilka przykładowych rysunków. Rysunki są wyświetlane dla wszystkich. Trener inicjuje dyskusję w dużej grupie, stwierdzając: “Mimo że podano tę samą dyrektywę dotyczącą powszechnie akceptowanej (konkretnej) koncepcji, w jaki sposób każdy rysunek może się różnić?”. Po dyskusji trener kończy ćwiczenie, wyjaśniając: “Chociaż zdajemy sobie sprawę, że wszyscy postrzegamy rzeczy w różny sposób, nadal oczekujemy, że wszyscy zrozumieją i zrobią to w ten sam sposób. Jego odzwierciedleniem w edukacji jest oczekiwanie, że każdy uczeń będzie uczył się i działał w ten sam sposób, a to jest niemożliwe.
2. W drugiej części ćwiczenia przeprowadzana jest analiza filmu w celu podkreślenia

koncepcji “podwójnego wyjątku” w scenach z filmu “Taare Zameen Par” w reżyserii i z udziałem Amira Khana. Odzwierciedla on wyzwania stojące przed dziećmi, w szczególności koncentrując się na postaci Ishaana, dyslektycznego dziecka, które jest również utalentowane artystycznie. Jeśli chodzi o podwójną wyjątkowość, film zapewnia mocny portret dziecka, które zmagają się z trudnościami akademickimi, trudnościami w dopasowaniu się do tradycyjnego systemu edukacji ze względu na jego niepełnosprawność uczenia się (dysleksja), ale ma wysoce artystyczne talenty. Spotkanie dziecka z Ramem, jego nauczycielem, znajduje odzwierciedlenie w filmie. Następnie podkreśla się znaczenie zrozumienia i dostosowania różnorodnych potrzeb podwójnie wyjątkowych dzieci w placówkach edukacyjnych oraz wspierania ich mocnych stron zamiast skupiania się na ich wadach.

3. Wspólnie oglądane są sceny filmowe przygotowane przez trenera. Odpowiednie pytania do dyskusji są zadawane uczestnikom w trakcie lub po zakończeniu oglądania, aby stworzyć środowisko do dyskusji.

Pytania do dyskusji:

- W jaki sposób zmagania Ishaana w filmie odzwierciedlają powszechne stereotypy dotyczące uczniów, którzy borykają się z różnicami w uczeniu się?
- Jak niezrozumienie zachowania Ishaana wpływa na jego pewność siebie i wyniki w szkole?
- Czy uważasz, że tradycyjny system edukacji nie rozpoznaje i nie wspiera uczniów takich jak Ishaan?
- Jaką rolę odgrywa nauczyciel sztuki Ishaana w jego podróży? W jaki sposób odzwierciedla to znaczenie nauczycieli?
- Co mogą zrobić nauczyciele, aby zapewnić bardziej inkluzywne i elastyczne podejście do oceniania i opracowywania programów nauczania?
- Dlaczego ważne jest, aby nauczyciele skupiali się na mocnych stronach i zainteresowaniach uczniów, a nie tylko na ich słabościach?
- Jakie zmiany Twoim zdaniem są potrzebne w szkołach, aby lepiej wspierać uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych?

Ocena

Uczestnicy proszeni są o stworzenie metafory;
“Podwójnie wyjątkowi uczniowie są jak... ponieważ...”.

Zróżnicowanie (opcjonalnie)

Pierwszy i drugi etap są przeprowadzane w ten sam sposób. W trzecim etapie do analizy scen można wykorzystać metodę analizy semiotycznej.

Uwaga dla trenera: Zgodnie z podstawowym rozumieniem retoryki Arystotelesa, jest ona oceniana w kategoriach etosu, patosu i logosu:

Retoryka etyczna (**Ethos**); harmonia między mową mówcy a jego charakterem.

Retoryka emocjonalna (**patos**); wpływanie na emocje słuchacza.

Racjonalna retoryka (**Logos**); rozumowanie lub logika w mowie.

Analiza dotyczy sceny, w której Ram odwiedza dom Ishaana i poznaje jego rodziców. **Etos:** Pierwszą rzeczą, która przyciąga uwagę w scenie filmowej, jest strój Rama. W porównaniu do tradycyjnego stroju rodziców, Ram przyjął nowoczesny styl. Sytuacja ta sugeruje, że ojciec nie uważa go za godnego zaufania na podstawie jego wyglądu i postawy. Jednak później na pierwszy plan wysuwa się tożsamość Rama jako nauczyciela, która jest uważana za prestiżową w społeczeństwie. Ram przedstawia się jako nauczyciel i zaczyna mówić. Mówiąc, nieustannie patrzy na rodziców i podkreśla, że to, co robią, jest złe. Sytuacja ta wskazuje, że rodzina, a zwłaszcza matka, jest pod wpływem. **Patos:** Matka jest pod wpływem etosu Rama, ale ojciec nie podziela tego samego nastawienia. Tradycyjnie nie może przewyciężyć uprzedzeń, takich jak powiązanie niepowodzeń akademickich Ishaana i niezdolności do pisania z jego złym zachowaniem, nonkonformizmem i potencjalnymi wadami inteligencji. Można również powiedzieć, że etos Rama ma negatywny wpływ na kształtowanie się patosu ojca. Ta sekcja powinna koncentrować się na tym, na co narażeni są uczniowie z podwójnymi wyjątkami, gdy nie są rozumiani. **Logos:** Ojciec zaczyna być dotknięty dopiero wtedy, gdy Ram używa logosu. Fakt, że Ram najpierw używa notatników Ishaana i mówi w oparciu o ich spójność, wskazuje na zróżnicowanie postawy ojca. Uprzedzenia w kodach kulturowych ojca zostały przekształcone w inny patos tylko poprzez logos. Skupiając się na logosie Rama, należy położyć nacisk na cechy i rozwój emocjonalny podwójnie wyjątkowych uczniów.

Tytuł	Czym jest uzdolnienie?
Temat	Wychodzenie naprzeciw potrzebom edukacyjnym i społeczno-emocjonalnym uzdolnionych uczniów
Czas trwania	50 minut
Efekty uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> - Zdefiniuj pojęcie uzdolnienia. - Wymień typowe cechy uzdolnionych uczniów. - Przewidywanie wyzwań, jakich doświadczają uzdolnieni uczniowie w trakcie procesu edukacji. - Rozpoznanie znaczenia zaspokajania potrzeb społeczno-emocjonalnych uzdolnionych uczniów.
Metoda	Prezentacja, pytanie-odpowieź, studium przypadku
Narzędzia / materiały	Projektor, laptop lub tablica interaktywna
Przygotowanie dla trenerów	Formularz oceny jest powielany dla każdego uczestnika

Proces uczenia się i nauczania

1. WPROWADZENIE

Trener rozpoczyna od ćwiczenia mającego na celu przyciągnięcie uwagi. Udostępnia obrazek "Które z dwojga dzieci jest uzdolnione?" z Załącznika -1. Trener pyta: "Dwoje z tych dzieci jest utalentowanych. Jak myślisz, które z nich jest utalentowane?". Uczestnicy udzielają odpowiedzi i są pytani "Dlaczego tak sądzisz?". Po dyskusji podkreśla się, że nie jest właściwe oznaczanie/identyfikowanie kogoś fizycznie lub na pierwszy rzut oka jako uzdolnionego i że potrzebne są pewne wskaźniki i proces. Tak więc albo wszyscy, albo żaden z nich nie jest utalentowany.

2. EKSPLORACJA

Uczestnicy są pytani, czy w ich otoczeniu są jakieś utalentowane dzieci, a jeśli tak, to jakie mają cechy. Zbierane są odpowiedzi uczestników. Historia życia Williama Jamesa Sidisa jest udostępniana lub pokazywana w formie krótkiego filmu. Jest on dostępny w Załączniku -2, "Kim jest William James SIDIS?" lub wideo z YouTube [htt-](http://)

[ps://www.youtube.com/watch?v=L0zOdg7PCkQ](https://www.youtube.com/watch?v=L0zOdg7PCkQ) Następnie uczestnicy są proszeni o wymienienie wspólnych cech uzdolnionych dzieci.

3. WYJAŚNIENIE

Po zapoznaniu się z poglądami uczestników na temat cech osób uzdolnionych, wyjaśniono definicję uzdolnień i ich charakterystykę zgodnie z tureckim Ministerstwem Edukacji Narodowej (MoNE).

Załącznik -3, "Notatka informacyjna dla trenera", jest dostępny.

4. POGŁĘBIANIE

Po wyjaśnieniu przez trenera cech charakterystycznych osób uzdolnionych, podkreślając potrzebę zróżnicowania edukacji zapewnianej uzdolnionym uczniom w oparciu o ich cechy, rozpoczyna się dyskusja w dużej grupie, stawiając pytanie: "Jak powinna wyglądać edukacja dla uzdolnionych uczniów?". Uczestnicy proszeni są o zastanowienie się nad życiem Sidisa i cechami osób uzdolnionych. Po dyskusji wprowadzane są definicje uzdolnień od teoretyków, takich jak Renzulli i Tannenbaum.

Dodatek -4, "Modele Renzulliego i Tannenebauma", jest dostępny. Po wyjaśnieniu tych teorii w oparciu o historię życia Sidisa, trener kończy ćwiczenie stwierdzeniem, że nauczyciele muszą różnicować i wzbogacać proces wspierania uzdolnionych uczniów zarówno pod względem akademickim, jak i społeczno-emocjonalnym w ich środowisku edukacyjnym.

Ocena

Uczestnicy otrzymują następujący formularz:

Oświadczenie	Tak	Nie
Uzdolnione dzieci odnoszą sukcesy bez wysiłku.		
Bycie utalentowanym oznacza bycie utalentowanym w każdej dziedzinie.		
Uzdolnieni uczniowie są typami "kujonów", jak "mole książkowe".		
Uzdolnione dzieci są bardziej dojrzałe niż ich rówieśnicy.		
Uzdolnione dzieci są samowystarczalne.		
Strategie takie jak przyspieszenie, pomijanie klas i szkoły specjalne są szkodliwe dla dziecka.		
Dziecko, które nie odnosi sukcesów w nauce, nie może być uzdolnione.		

DODATEK -1

Które z tych obrazów przedstawiają dzieci utalentowane?

1

2

3

4

4

5

6

Załącznik -2

Kim jest William James Sidis?

William James Sidis urodził się 1 kwietnia 1898 roku jako dziecko rodziny, która wyemigrowała z Rosji do Stanów Zjednoczonych. Jego niezwykła inteligencja została zauważona przez matkę, gdy potrafił wypowiedzieć kilka słów w wieku sześciu miesięcy. Mówi się, że opanował alfabet w wieku ośmiu miesięcy. W wieku 1,5 roku zaczął czytać codzienne gazety. Widząc „geniusz” Williama, jego matka porzuciła karierę medyczną i poświęciła cały swój czas swojemu niezwykłemu dziecku. W wieku sześciu lat miał inteligencję ucznia szkoły średniej. Zanim skończył osiem lat, potrafił mówić po angielsku, łacinie, grecku, hebrajsku, francusku, niemiecku i rosyjsku. Potrafił obliczyć, na który dzień tygodnia przypada dana data. Niezwykłe zdolności „cudownego dziecka” sprawiły, że znalazł się on w centrum zainteresowania mediów; New York Times zamieścił Williama Jamesa Sidisa na pierwszych stronach. Do tej pory wszyscy w Stanach Zjednoczonych wiedzieli o cudownym dziecku. Chociaż zdał egzaminy wstępne na Harvard w wieku dziewięciu lat, nie został przyjęty do szkoły, ponieważ nie osiągnął wymaganej dojrzałości emocjonalnej. Dojrzałość emocjonalną, którą Harvard uznał za odpowiednią, osiągnął w wieku jedenastu lat i został przyjęty na Harvard. W tym samym roku wygłosił nawet wykłady dla profesorów Harvardu. Po pomyślnym ukończeniu edukacji na Harvardzie Sidis rozpoczął studia prawnicze w wieku

szesnastu lat. Sprawy nie potoczyły się jednak zgodnie z planem. Dołączając do grupy politycznej, William został aresztowany i uwięziony podczas demonstracji politycznej. Dzięki wpływom jego rodziny wyrok więzienia został zamieniony na inną karę. Sidis wypadł z łask opinii publicznej ze względu na swój udział w demonstracjach i bycie ateistą. Sidis, który był w centrum uwagi mediów podczas swojego powstania, stał się również w centrum uwagi mediów podczas swojego upadku. Ta uwaga zaniepokoiła Sidisa. Resztę życia spędził z dala od nauki; próbował zarabiać na życie pracując w drobnych pracach i zmarł 17 lipca 1944 roku. Niektórzy obwiniali rodzinę Sidisa, która wykorzystwała go jako swój osobisty projekt, podczas gdy inni obwiniali dziennikarzy, którzy nigdy nie zostawili Sidisa w spokoju.

Źródło:

<https://www.youtube.com/watch?v=mAvYhBTcLaY> (TR)

<https://www.youtube.com/watch?v=L0zOdg7PCkQ> (ENG)

Załącznik -3

Informacja dla nauczyciela

Zgodnie z regulacjami prawnymi tureckiego Ministerstwa Edukacji (2007), "osoby utalentowane są definiowane jako te, które szybko pojmują w porównaniu do swoich rówieśników, mają cechy przywódcze, są pionierami w dziedzinie kreatywności i sztuki, mają określone umiejętności akademickie, lepiej rozumieją abstrakcyjne myśli niż ich rówieśnicy, wolą działać niezależnie zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i osiągają wysokie wyniki". Cechy wyróżniające osoby uzdolnione są wymienione poniżej:

- *Wyprzedzanie rówieśników we wszystkich obszarach rozwoju,*
- *Nieustanny głód nauki i wiedzy,*
- *Ciekawość,*
- *Posiadanie bogatego słownictwa,*
- *Szybkie uczenie się, chwywanie i zapamiętywanie,*
- *Przenoszenie wiedzy na inne obszary poprzez uogólnianie i abstrahowanie,*
- *Korzystanie z jakościowo różnych strategii rozwiązywania problemów i uczenia się,*
- *Budowanie zainteresowania wśród pozornie niezwiązanych ze sobą zadań,*
- *Kreatywność,*
- *Niezależna praca,*
- *Determinacja i wytrwałość,*
- *Wrażliwość na uczucia, myśli i potrzeby innych,*

- *Jasne wyrażanie siebie,*
- *Poczucie humoru,*
- *Samokontrola i samokrytyka.*

Po tym, jak trener podzieli się powyższymi informacjami, wspomina, że oprócz tych pozytywnych cech, utalentowane osoby mają również pewne wspólne cechy, które można uznać za negatywne. Można użyć przykładów takich jak poniższe:

“Osoby uzdolnione mają tendencję do unikania współpracy i preferują pracę indywidualną. Ponadto, posiadanie upartej natury, bycie niezorganizowanym i niechlujnym w sprawach uważanych za niepotrzebne (takich jak ubrania i bałagan w pokoju), stawianie czoła sytuacjom wynikającym z nadmiernej emocjonalności (sytuacje wynikające z zaawansowanego poczucia sprawiedliwości i współczucia), zachowywanie się obojętnie z powodu niechęci do rutyny i wykazywanie zachowań takich jak zaniedbanie są znane z tego, że utrudniają im życie “(Şentürk, 2019).

Załącznik -4

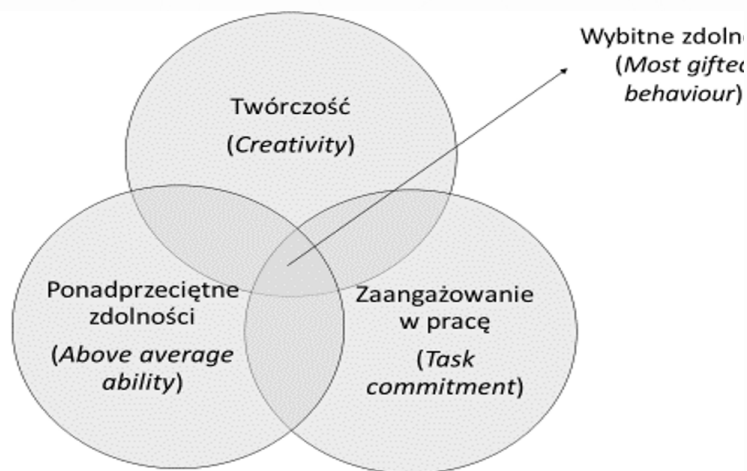
Modele Renzulli i Tannenbaum

Renzulli (1986) traktuje uzdolnienia jako połączenie ponadprzeciętnych zdolności, motywacji i kreatywności. Według Renzulliego utalentowana osoba ma trzy współdziałające zestawy cech. Są to zestawy ogólnego i specyficznego poziomu zdolności, kreatywności i motywacji. Zdolności ogólne obejmują płynność słów, rozumowanie werbalne i numeryczne, myślenie abstrakcyjne oraz szybkie, zdrowe i selektywne przywoływanie informacji. Zdolności specyficzne obejmują talenty artystyczne, takie jak rysunek, taniec, muzyka i teatr; oraz dziedziny techniczne, takie jak matematyka, fizyka i chemia. Zestaw kreatywności obejmuje zdolność do generowania nowych myśli i wykorzystywania ich do rozwiązywania nowych problemów. Motywacja to zdolność do podejmowania zadań i obowiązków na wyższym poziomie. Cechy w zestawach kreatywności i motywacji są zmienne i mogą być rozwijane dzięki odpowiedniej edukacji, podczas gdy zestaw zdolności powyżej średniej jest stały (Şentürk i Kefeli, 2019). Renzulli podkreśla, że sama obecność trzech zidentyfikowanych przez niego pierścieni nie wystarczy, aby być uzdolnionym, i podkreśla potrzebę wspólnego zestawu utworzonego przez te trzy. Renzulli twierdzi również, że pojęcie uzdolnienia obejmuje zmienne inne niż IQ i argumentuje, że możliwe jest bycie słabym w niektórych obszarach, będąc jednocześnie bardzo dobrym w innych.

Po przedstawieniu teorii uzdolnień Renzulliego uczestnicy proszeni są o

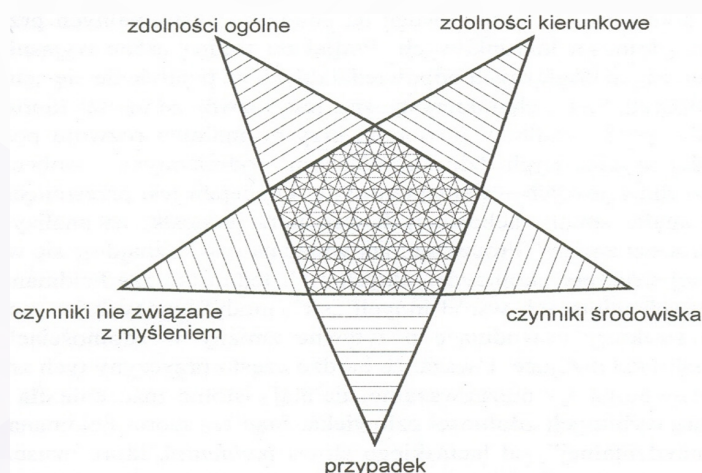
zinterpretowanie życia Sidisa z perspektywy Renzulliego w kontekście potrzeb edukacyjnych i społeczno-emocjonalnych. Następnie przedstawiana jest teoria uzdolnień Tannenbauma.

Trójpierścieniowy model uzdolnień (Renzulli, 1986)

Gwiezdny Model Uzdolnień Tannenbauma sugeruje, że aby dana osoba mogła zostać uznana za uzdolnioną, musi wystąpić łącznie pięć czynników: ogólne zdolności, szczególne zdolności, czynniki pozaintelektualne, wsparcie środowiskowe i przypadek. Każdy z tych czynników jest konieczny, ale niewystarczający, aby sam w sobie stanowić o uzdolnieniu. Dlatego połączenie czterech czynników bez piątego nic nie znaczy. Tannenbaum podkreśla, że inteligencja powinna być określana przez czynniki inne niż wyniki IQ. Model gwiazdny obejmuje następujące komponenty:

- Zdolności ogólne
- Specjalne predyspozycje
- Rekwizyty nieintelektualne
- Wsparcie środowiskowe
- Szansa

Pięć czynników uzdolnień według Tannenbauma (Tannenbaum, 1983)

Załącznik - 5.

Formularz samooceny

Tytuł działania	Czym jest uzdolnienie?
Czego nauczyłem się dzięki temu ćwiczeniu?	
Co bym zmienił, gdybym sam przygotowywał to ćwiczenie?	
Gdzie mogę zastosować to, czego nauczyłem się podczas tego ćwiczenia?	

twice
Exceptional

PRZYKŁADOWE DZIAŁANIA Z WŁOCH

Tytuł	Ogród uzdolnień: Kwitnące cechy
Temat	Czym jest uzdolnienie?
Czas trwania	50 minuty
Efekty uczenia się	- Zdefiniuj pojęcie uzdolnienia. - Wymień typowe cechy uzdolnionych uczniów. - Wyjaśnij charakterystykę uzdolnionych uczniów na przykładach.
Metoda	Uczestnicy tworzą ogród z kwiatami reprezentującymi różne cechy uzdolnień, co prowadzi do dyskusji na temat tego, jak te cechy przejawiają się i są pielęgnowane w placówkach edukacyjnych.
Narzędzia / materiały	- Wycinanki kwiatów wykonane z papieru lub filcu, każdy w innym kolorze lub kształcie. - Markery lub długopisy do pisania na kwiatach. - Patyczki lub szpilki do "sadzenia" kwiatów na działkach ogrodowych (duże arkusze papieru lub tkaniny). - Taśma lub magnesy, w zależności od tego, czy używasz ściany czy stołu do ustawienia ogrodu.
Przygotowanie dla trenerów	- Przygotuj kwiaty do wycięcia i upewnij się, że jest ich wystarczająco dużo, aby pomieścić odpowiednią liczbę uczestników. - Rozłóż działki ogrodowe na dużych arkuszach papieru lub ściereczkach, na których uczestnicy mogą "sadzić" swoje kwiaty. - Napisanie krótkiego przewodnika na temat cech uzdolnień, aby pomóc moderatorom w prowadzeniu dyskusji.
Proces uczenia się i nauczania	

Wprowadzenie (10 minut):

- Zaczynj od wprowadzenia pojęcia uzdolnienia i jego różnorodnych przejawów.
- Wyjaśnij działanie i jego metaforę ogrodu, w którym każdy kwiat reprezentuje cechę talentu.

Tworzenie ogrodu (15 minut):

- Rozdaj uczestnikom wycięte kwiaty i poinstruuuj ich, aby napisali na odwrocie każdego z nich cechę charakterystyczną dla talentu, nie pokazując jej innym.
- Następnie uczestnicy “sadzą” swoje kwiaty na wspólnej działce ogrodowej, mocując je do obszaru ustawienia.

Odkrycie i dyskusja (20 minut):

- Gdy wszystkie kwiaty zostaną zasadzone, pozwól uczestnikom przejść się po ogrodzie i przeczytać cechy na odwrocie każdego kwiatu.
- Poprowadź dyskusję grupową, w której uczestnicy zastanowią się nad odkrytymi cechami i podzielą się tym, w jaki sposób mogą one pojawić się u uczniów, których uczą lub z którymi wchodzi w interakcje. Omów strategie pielęgnowania tych cech w środowiskach edukacyjnych.

Podsumowanie i refleksja (5 minut):

- Zakończ sesję, podsumowując omówione kluczowe cechy uzdolnień oraz znaczenie rozpoznawania i wspierania tych cech u uczniów.
- Zachęć uczestników do zastanowienia się, w jaki sposób mogą zastosować to zrozumienie w swoich własnych rolach dydaktycznych lub edukacyjnych.

Pytania do dyskusji:

- Jakie cechy zauważyłeś najczęściej wśród kwiatów w ogrodzie?
- W jaki sposób te cechy są zgodne z twoim rozumieniem uzdolnień?
- Czy możesz podać konkretne przykłady tego, jak te cechy mogą przejawiać się u uczniów, z którymi się zetknąłeś?
- W jaki sposób te cechy mogą pozytywnie wpłynąć na proces uczenia się uczniów?
- Jakie wyzwania mogą pojawić się podczas pracy z uczniami, którzy wykazują te cechy?
- Jak nauczyciele mogą skutecznie pielęgnować i wspierać te cechy w klasie?
- Czy są jakieś dodatkowe cechy lub charakterystyki uzdolnień, które Twoim zdaniem powinny znaleźć się w naszym ogrodzie?
- W jaki sposób obecność wielu utalentowanych cech u ucznia może wpływać na jego interakcje społeczne i relacje z rówieśnikami?
- Czy możesz podzielić się osobistymi doświadczeniami lub anegdotami związanymi ze wspieraniem uczniów z tymi cechami?
- Zastanawiając się nad dzisiejszą aktywnością, jakie strategie lub podejścia planujesz wdrożyć w swojej praktyce nauczania, aby lepiej dostosować się do potrzeb uzdolnionych uczniów?

Ocena

Uczestnicy proszeni są o stworzenie metafory;
“Uzdolnieni uczniowie są jak... ponieważ...”.

Zróżnicowanie (opcjonalnie)

Ogrody mogą być tworzone w taki sposób, aby każdy uczestnik miał swój własny ogród i mógł zabrać go do domu na pamiątkę.

Twice
Exceptional

Załącznik 1 - Lista cech uzdolnień

- Wysoka inteligencja
- Kreatywność
- Intensywna ciekawość
- Zdolność szybkiego uczenia się
- Silne umiejętności rozwiązywania problemów
- Zaawansowane słownictwo i umiejętności językowe
- Wysoka wrażliwość lub empatia
- Perfekcjonizm
- Wyjątkowa pamięć
- Niezwykłe poczucie humoru
- Głęboka koncentracja lub skupienie
- Innowacyjne myślenie
- Niezależność lub samodzielne uczenie się
- Intuicyjne rozumienie złożonych pojęć
- Unikalne zainteresowania lub pasje
- Silne zdolności przywódcze
- Zwiększona świadomość kwestii sprawiedliwości społecznej
- Intensywność lub wrażliwość emocjonalna
- Zaawansowane umiejętności krytycznego myślenia
- Silne pragnienie stymulacji intelektualnej

Załącznik 2. (Próbki kwiatów - www.freeimageslive.co.uk)

Tytuł	Zagadka podwójnej wyjątkowości
Temat	Czym jest podwójna wyjątkowość?
Czas trwania	50 minuty
Efekty uczenia się	- Zdefiniuj pojęcie podwójnej wyjątkowości. - Rozróżnienie różnic między pojęciami podwójnej wyjątkowości i uzdolnienia.
Metoda	Uczestnicy wspólnie rozwiązują metaforyczną łamigłówkę przedstawiającą złożoność podwójnej wyjątkowości.
Narzędzia / materiały	- Elementy układanki (każdy reprezentujący inny aspekt podwójnej wyjątkowości) - Plansza lub duży papier do układania puzzli - Markery do adnotacji
Przygotowanie dla trenerów	- Przygotuj puzzle z cechami i charakterystyką podwójnej wyjątkowości. - Przygotuj miejsce pracy z planszą do układania puzzli i materiałami.

Proces uczenia się i nauczania

Wprowadzenie (5 minut):

Przedstaw pojęcie podwójnej wyjątkowości, wyjaśniając, że odnosi się ono do osób, które są zarówno uzdolnione, jak i niepełnosprawne lub mają różnice w uczeniu się. Podkreślenie złożoności rozumienia podwójnej wyjątkowości oraz znaczenia rozpoznawania i wspierania tych osób w środowisku edukacyjnym.

Konfiguracja aktywności (5 minut):

Rozdaj uczestnikom elementy układanki i wyjaśnij zadanie polegające na ich ułożeniu. Zachęć uczestników do dokładnego zbadania elementów układanki i omówienia swoich spostrzeżeń z członkami grupy.

Rozwiązywanie zagadek (25 minut):

Uczestnicy pracują razem, aby ułożyć elementy układanki w spójną całość na planszy lub dużym papierze.

Zachęcaj członków grupy do współpracy i dyskusji, rozważając powiązania między

różnymi cechami i cechami podwójnej wyjątkowości.

Refleksja i dyskusja (15 minut):

Po zakończeniu układania puzzli, uczestnicy dodają adnotacje do planszy z spostrzeżeniami, obserwacjami i pytaniami dotyczącymi podwójnej wyjątkowości.

Zachęcenie uczestników do zastanowienia się nad złożonością rozumienia i wspierania osób z podwójną wyjątkowością, a także podobieństwami i różnicami między uzdolnieniami a podwójną wyjątkowością.

Ułatwienie krótkiej dyskusji opartej na refleksjach i obserwacjach podzielonych podczas procesu adnotacji.

Pytania do dyskusji:

- Jakie wyzwania napotkałeś podczas rozwiązywania zagadki i jak sobie z nimi poradziłeś?
- Jak unikalne kształty elementów układanki wpłynęły na twoje podejście do jej rozwiązania?
- Jakie widzisz podobieństwa między układaniem puzzli a zrozumieniem złożoności podwójnej wyjątkowości?
- W jaki sposób współpraca i komunikacja z członkami grupy przyczyniły się do rozwiązania zagadki?
- Jak zdecydowałeś, które elementy układanki umieścić w następnej kolejności i jakie czynniki wpłynęły na twoje decyzje?
- Czy zauważyłeś jakieś wzorce lub powiązania między niektórymi elementami układanki i jak wpłynęło to na twoją strategię?
- Zastanawiając się nad ukończoną układanką, jakie masz spostrzeżenia lub obserwacje na temat natury podwójnej wyjątkowości?
- Jak myślisz, w jaki sposób doświadczenie rozwiązywania tej zagadki odnosi się do wspierania podwójnie wyjątkowych uczniów w placówkach edukacyjnych?
- Jakie strategie lub podejścia okazały się najbardziej skuteczne w rozwiązywaniu zagadki i jak można je przełożyć na wspieranie uczniów 2E?
- Czego dowiedziałeś się z tego ćwiczenia o tym, jak ważne jest zrozumienie i dostosowanie się do wyjątkowych mocnych stron i wyzwań podwójnie wyjątkowych osób?

Ocena

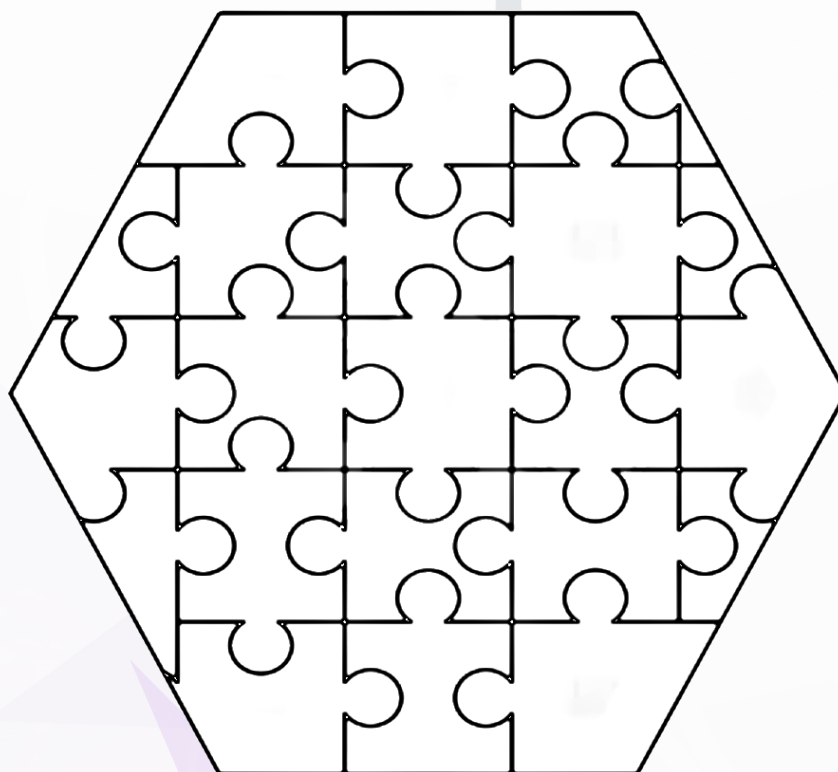
Uczestnicy proszeni są o stworzenie metafory;

“Podwójnie wyjątkowi uczniowie są jak... ponieważ...”.

Załącznik 1 - Lista cech uczniów podwójnie wyjątkowych

- Wysoka inteligencja
- Kreatywność
- Perfekcjonizm
- Intensywna ciekawość
- Wrażliwość emocjonalna
- Zaawansowane umiejętności rozwiązywania problemów
- Niepokój
- Wyjątkowa pamięć
- Unikalne zainteresowania lub pasje
- Wrażliwość sensoryczna
- Zdolność szybkiego uczenia się w określonych obszarach
- Wyzwania związane z funkcjonowaniem wykonawczym
- Silne umiejętności krytycznego myślenia
- Impulsywność
- Niezależność lub samodzielne uczenie się
- Zwiększona empatia
- Trudności z uwagą
- Zaawansowane słownictwo i umiejętności językowe
- Hiperkoncentracja na obszarach zainteresowania
- Nadpobudliwość
- Wyzwania społeczne
- Intuicyjne rozumienie złożonych pojęć
- Depresja
- Niekonwencjonalne wzorce myślenia
- Przesadny perfekcjonizm

EK II Yapboz Örneği (her özelliği bir parçaya yazınız)

Tytuł	Case Study Carousel: Odkrywanie rzeczywistych scenariuszy
Temat	Mocne strony i wyzwania podwójnie wyjątkowych uczniów
Czas trwania	50 minut
Efekty uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> - Identyfikacja zarówno mocnych, jak i słabych stron podwójnie wyjątkowych uczniów. - Podanie przykładów wyzwań, przed jakimi stają uczniowie z podwójnymi wyjątkami w środowisku szkolnym, rodzinnym i społecznym.
Metoda	Interaktywne ćwiczenie grupowe, w którym uczestnicy przechodzą przez wiele stacji, z których każda zawiera inne studium przypadku dwukrotnie wyjątkowego ucznia. Taka konfiguracja zachęca do wszechstronnego zrozumienia poprzez dyskusję i analizę.
Narzędzia / materiały	<ul style="list-style-type: none"> - Wydruki studium przypadku: Przygotuj szczegółowe opisy kilku podwójnie wyjątkowych uczniów, z których każdy podkreśla różne kombinacje mocnych stron i wyzwań. - Arkusze analizy: Utwórz arkusze robocze, które zachęcą uczestników do zidentyfikowania i omówienia kluczowych aspektów każdego przypadku. - Timer: Aby zapewnić, że każda grupa spędzi równą ilość czasu na każdej stacji. - Znaczniki stacji: Znaki lub plakaty wskazujące każdą stację i zawierające krótkie podsumowanie lub pytanie dotyczące studium przypadku przedstawionego na danej stacji.
Przygotowanie dla trenerów	<ul style="list-style-type: none"> - Wybierz studia przypadków: Wybierz zróżnicowany zestaw scenariuszy, które ilustrują różne profile podwójnego wyjątku, zapewniając uwzględnienie szeregu kwestii i ustawień. - Przygotuj materiały: Wydrukuj studia przypadków i arkusze robocze. Ustaw stacje wokół pokoju z wystarczającą ilością miejsca na dyskusję grupową. - Przejrzyj pytania do dyskusji: Upewnij się, że pytania w arkuszach prowadzą uczestników w kierunku efektów uczenia się, takich jak identyfikacja mocnych i słabych stron oraz praktycznych strategii wsparcia.

Proces uczenia się i nauczania

Wprowadzenie (5 minut):

- Wyjaśnij koncepcję podwójnej wyjątkowości, podkreślając podwójną naturę posiadania wyjątkowych mocnych stron i znaczących wyzwań.
- Przedstaw format karuzeli, wyjaśniając cele i strukturę ćwiczenia.

Rotacja między stacjami (25 minut):

- Podziel uczestników na małe grupy.
- Ustaw licznik czasu, aby powiadomić grupy, kiedy mają się obrócić (sugeruj 5 minut na stację).
- Grupy przechodzą od stacji do stacji, poświęcając wyznaczony czas na przeczytanie studium przypadku i wypełnienie arkusza analizy.

Dyskusja grupowa (10 minut):

- Gdy wszystkie grupy odwiedzą każdą stację, zbierzcie się ponownie jako cała grupa.
- Poprowadź dyskusję, w której każda grupa podzieli się swoimi obserwacjami i spostrzeżeniami z jednego ze studiów przypadku, które uznała za szczególnie istotne.
- Zachęć do dyskusji na temat różnych strategii, które można zastosować w celu wsparcia uczniów opisanych w studiach przypadków.

Podsumowanie (5 minut):

- Podsumuj kluczowe wnioski z dyskusji grupowych.
- Podkreślenie znaczenia rozpoznawania i radzenia sobie zarówno z mocnymi stronami, jak i wyzwaniami uczniów podwójnie wyjątkowych.
- Otwarcie głosu na wszelkie końcowe pytania lub refleksje uczestników.

Ocena

Uczestnicy proszeni są o stworzenie metafory;

“Podwójnie wyjątkowi uczniowie są jak... ponieważ...”.

ZAŁĄCZNIK I - Pytania dla trenera zachęcające do dyskusji:

1. Identyfikacja mocnych stron i wyzwań:

- Jakie są kluczowe mocne strony wykazane przez studenta w tym studium przypadku?
- Jakie wyzwania napotyka uczeń w szkole, w domu i w otoczeniu społecznym?
- W jaki sposób te mocne strony i wyzwania wpływają na codzienne życie ucznia i jego doświadczenia edukacyjne?

2. Strategie wsparcia:

- W oparciu o zidentyfikowane mocne strony i wyzwania, jakie konkretne strategie mogą być skuteczne we wspieraniu tego ucznia?
- W jaki sposób nauczyciele mogą wykorzystać mocne strony ucznia, aby pomóc mu przezwyciężyć lub złagodzić jego wyzwania?
- Jaką rolę mogą odegrać rodzice i rówieśnicy we wspieraniu rozwoju i dobrostanu uczniów z podwójną wyjątkowością?

3. Implikacje edukacyjne:

- Jakie dostosowania lub udogodnienia mogą być konieczne w klasie, aby zaspokoić potrzeby edukacyjne tego ucznia?
- Jakich szkoleń lub zasobów mogą potrzebować nauczyciele, aby skutecznie wspierać uczniów z podwójnymi wyjątkami?

4. Względy społeczne i emocjonalne:

- Jakie są potencjalne wyzwania społeczne i emocjonalne, przed którymi mogą stać podwójnie wyjątkowi uczniowie?
- Jakie praktyki można wdrożyć, aby wspierać wspierającą i integracyjną społeczność dla podwójnie wyjątkowych uczniów?
- Jakie błędne przekonania mogą istnieć na temat podwójnej wyjątkowości i jak można im zaradzić?

5. Refleksja na temat uczenia się:

- Jaki był najbardziej zaskakujący lub wnikliwy aspekt zbadanego profilu osoby dwukrotnie wyjątkowej?
- Jakie kroki możesz podjąć w swojej praktyce zawodowej, aby lepiej identyfikować i wspierać uczniów z podwójnymi wyjątkami?

ZAŁĄCZNIK II - Arkusz analizy dla studium przypadku Karuzela

Nazwa uczestnika : _____

Data : _____

Tytuł studium przypadku : _____

Numer stacji : _____

1. Opis ucznia

- Wiek:
- Wyjątki:
- Mocne strony:
- Wyzwania:

2. Kluczowe mocne strony

Wymień kluczowe mocne strony ucznia opisane w studium przypadku:

- Siła 1:
- Siła 2:
- Siła 3:
- Dodatkowe atuty:

3. Kluczowe wyzwania

Wymień kluczowe wyzwania, przed którymi stoi uczeń w różnych środowiskach (szkolnym, domowym, społecznym):

- Wyzwanie 1:
- Wyzwanie 2:
- Wyzwanie 3:
- Dodatkowe wyzwania:

4. Wpływ na naukę i życie codzienne

Opisz, w jaki sposób mocne strony i wyzwania ucznia wpływają na jego naukę i codzienne życie:

- Wpływ na naukę:
- Wpływ na codzienne życie:

Twice
Exceptional

5. Potencjalne strategie wsparcia

Zaproponuj strategie, które można wdrożyć, aby wesprzeć ucznia w pokonywaniu wyzwań i wzmacnianiu jego mocnych stron:

- Strategia 1:
- Strategia 2:
- Strategia 3:
- Dodatkowe strategie:

6. Osobista refleksja

Zastanów się nad tym studium przypadku:

- Co wydało ci się najbardziej wnikliwe w tym studium przypadku?
- W jaki sposób spostrzeżenia uzyskane z tego studium przypadku można zastosować w swojej praktyce lub zrozumieniu podwójnej wyjątkowości?

Dodatkowe uwagi:

Twice
Exceptional

ZAŁĄCZNIK III Materiały informacyjne dotyczące studiów przypadku

Studium przypadku 1: “Artystyczna wizja Elli”

Wiek: 10

Wyjątkowości: Uzdolniony plastycznie, ma ADHD

Mocne strony: Wyjątkowe umiejętności rysowania i malowania, wysoka kreatywność, świetne wyczucie kolorów

Wyzwania: Problemy z uwagą w przedmiotach niezwiązanych ze sztuką, impulsywne zachowanie, trudności z organizacją zadań

Koncentracja na otoczeniu: Szkoła i zajęcia pozaszkolne

Narracja:

Ella jest 10-latką, której prace plastyczne urzekają każdego, kto je zobaczy. Jej umiejętność łączenia kolorów i tworzenia żywych kompozycji znacznie wykracza poza jej lata. Jednak Ella stoi przed poważnymi wyzwaniami w szkole; ma trudności z utrzymaniem koncentracji na zajęciach, które nie angażują jej wizualnie. Jej ADHD przejawia się w impulsywnych działaniach i trudnościach w wykonywaniu wieloetapowych instrukcji, chyba że dotyczą one sztuki. Aby wesprzeć Ellę, jej nauczyciele stosują angażujące wizualnie metody nauczania i dzielą zadania na krótsze, łatwe do opanowania segmenty.

Studium przypadku 2: “Liczby i litery Liama”

Wiek: 12

Uzdolnienia: Uzdolniony matematycznie, dysleksja

Mocne strony: Zaawansowane rozumowanie matematyczne, umiejętności rozwiązywania problemów, lubi łamigłówki

Wyzwania: Trudności w czytaniu, problemy z pisaniem, niska prędkość czytania wpływa na wyniki testów

Otoczenie: Szkoła, w szczególności lekcje matematyki i plastyki

Narracja:

Liam, lat 12, wyróżnia się w matematyce, gdzie z łatwością pojmuje złożone koncepcje i lubi rozwiązywać trudne problemy. Jednak Liam ma dysleksję, która komplikuje jego zdolność czytania i pisania na poziomie klasy, wpływając na jego wyniki w przedmiotach innych niż matematyka. Jego szkoła wdrożyła udogodnienia, takie jak dodatkowy czas na testach, dostęp do oprogramowania do zamiany tekstu na mowę i oceny matematyczne,

które minimalizują potrzebę pisemnych odpowiedzi, aby wykorzystać jego mocne strony liczbowe bez przeszkód związanych z jego dysleksją.

Studium przypadku 3: “Społeczny dylemat Zary”

Wiek: 8

Wyjątkowości: Wysoce uzdolniony werbalnie, lęk społeczny

Mocne strony: Zaawansowane słownictwo, doskonała pamięć, elokwencja

Wyzwania: Strach przed przemawianiem w grupach, trudności z interakcjami z rówieśnikami, niepokój podczas prezentacji

Koncentracja na otoczeniu: Szkoła, interakcje społeczne, spotkania rodzinne

Narracja:

Zara jest 8-latką z niezwykle umiejętnością wyrażania siebie i imponującym słownictwem. Pomimo swoich talentów werbalnych, Zara cierpi na lęk społeczny, przez co bardzo niechętnie uczestniczy w dyskusjach grupowych lub przemawia przed klasą. Jej nauczyciele i rodzina wspierają ją, zapewniając interakcje jeden na jeden, zanim wprowadzą ją do małych grup, stopniowo pomagając jej budować pewność siebie w sytuacjach społecznych.

Studium przypadku 4: “Ukryte talenty Marcusa”

Wiek: 14

Wyjątkowe cechy: Uzdolniony w naukach ścisłych, ma zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD)

Mocne strony: Dogłębna znajomość faktów naukowych, żywe zainteresowanie biologią, dobra w zbieraniu danych

Wyzwania: Trudności w komunikacji, wrażliwość sensoryczna, sztywne rutyny

Koncentracja na otoczeniu: Lekcje przedmiotów ścisłych w szkole, interakcje społeczne w szkole i w domu

Narracja:

Marcus, lat 14, wykazuje wyjątkowy talent w naukach ścisłych, zwłaszcza w biologii. Rozwija się dzięki rutynie i ma rozległą wiedzę na temat flory i fauny. Marcus zmaga się jednak z wyzwaniami związanymi z ASD, takimi jak wrażliwość sensoryczna i trudności z komunikacją werbalną. Jego szkoła dostosowała jego środowisko uczenia się, aby zminimalizować przeciążenie sensoryczne i promować interakcje w małych grupach,

które zaspokajają jego mocne strony komunikacyjne.

Studium przypadku 5: “Świat muzyki Olivii”

Wiek: 16

Wyjątkowości: Cudowne dziecko muzyki, zмага się z lękiem i depresją.

Mocne strony: Gra na wielu instrumentach z doświadczeniem, wyjątkowe umiejętności kompozycji muzycznej

Wyzwania: Przytłoczony przez duże tłumy, lęk przed występami, okresy obniżonego nastroju wpływające na pracę w szkole

Koncentracja na ustawieniach: Występy szkolne, osobiste sesje treningowe, środowisko domowe

Narracja:

Olivia, 16-letni muzyczny cud, potrafi grać na wielu instrumentach i komponuje własną muzykę. Pomimo wyjątkowych talentów muzycznych, Olivia zмага się z lękiem i depresją, które nasilają się przed występami i wpływają na jej codzienne funkcjonowanie. Jej sieć wsparcia obejmuje nauczyciela muzyki i doradcę, którzy współpracują ze sobą, aby stworzyć wspierające środowisko występów i zapewnić jej strategie radzenia sobie z lękiem.

Twice
Exceptional

PRZYKŁADOWE DZIAŁANIA Z BUŁGARII

Ćwiczenie 1 - Czym jest uzdolnienie? - Charakterystyka

Tytuł	Czym jest uzdolnienie
Temat	Zrozumienie cech charakterystycznych i zagrożeń dla uzdolnionych uczniów
Czas trwania	40 minut
Efekty uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> - Wyjaśnienie cech charakterystycznych uczniów uzdolnionych - Przewidywanie wyzwań, jakich doświadczają uzdolnieni uczniowie w trakcie procesu edukacji. - Rozpoznanie znaczenia zaspokajania potrzeb społeczno-emocjonalnych uzdolnionych uczniów.
Metoda	Analiza SWOT, odpowiednia do pracy grupowej lub indywidualnej
Narzędzia / materiały	karteczki samoprzylepne (cztery różne kolory), długopisy, tablica lub flipchart
Przygotowanie dla trenerów	<p>Trener przygotowuje kilka pytań dotyczących uzdolnień, aby sprowokować dyskusję. Na przykład:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Czym jest uzdolnienie? - Co to znaczy, że uczeń jest uzdolniony? - Czy kiedykolwiek miałeś w swojej klasie/grupie uzdolnionego ucznia? - Czy uważasz, że uzdolnieni uczniowie doświadczają jakichkolwiek trudności? <p>Uczestnicy mogą pracować indywidualnie, ale w przypadku większych grup zaleca się, aby trener podzielił uczestników na kilka grup.</p>

Proces uczenia się i nauczania

1. Każda grupa (uczestnik, jeśli będzie pracował indywidualnie) otrzymuje karteczki samoprzylepne (wszystkie cztery kolory) i długopisy. Tablica (lub papier flip-chart) jest podzielona na cztery części (z jedną pionową i jedną poziomą linią). Trener

pisze "S" w lewym górnym kwadracie (dla "mocnych stron"); "W" w prawym górnym kwadracie (dla "słabych stron"); "O" w lewym dolnym kwadracie (dla "szans") i "T" w prawym dolnym kwadracie (dla "zagrożeń").

2. Grupy pracują razem i używają karteczek samoprzylepnych w różnych kolorach, aby zapisać mocne strony uzdolnionych dzieci (np. doskonała pamięć), ich możliwe słabości (np. umiejętności społeczne); możliwości, jakie nauczyciel może zapewnić, aby stymulować ich rozwój (np. udział w konkursach) oraz możliwe zagrożenia (np. utrata motywacji). Trener powinien zasugerować, jakiego koloru użyć dla danego elementu (np. zielony - dla mocnych stron, czerwony - dla słabych stron, niebieski - dla szans i żółty - dla zagrożeń).

Grupy mają 10-15 minut na omówienie i zapisanie.

3. Każda grupa wybiera jednego "mówcę", który ogłasza wyniki dyskusji i przykleja swoje notatki w odpowiednim kwadracie na tablicy.
4. Trener wyciąga wnioski

Ocena

Oczekuje się, że po wzięciu udziału w sesji uczestnicy będą lepiej rozumieć uzdolnienia i rozpoznawać typowe cechy uzdolnionych dzieci. Powinni być również świadomi, że bycie uzdolnionym nie oznacza życia wolnego od trudności, ponieważ dzieci te mogą nadal napotykać pewne wyzwania i wymagać wsparcia, aby sobie z nimi poradzić.

Zaproponuj, aby napisali krótki akapit "Teraz rozumiem, że uzdolnione dzieci...".

Ćwiczenie 2 - Edukacja uzdolnionych uczniów - strategie

Tytuł	Edukacja uzdolnionych uczniów
Temat	Wdrażanie różnych strategii
Czas trwania	50 minut
Efekty uczenia się	Wyjaśnienie różnych strategii nauczania uzdolnionych uczniów.
Metoda	Dyskusja, praca praktyczna, indywidualnie lub w małych grupach (maks. 2-3 osoby)
Narzędzia / materiały	<p>Prezentacja (inteligencja wieloraka i style uczenia się); koperty, co najmniej cztery rodzaje kart* (karty są umieszczane w kopertach - jedna karta w każdej kopercie), papier i długopisy, kredki, modelina, laptopy itp.</p> <p>*Karty mogą wyglądać następująco, ale to trener może wybrać więcej lub inne materiały/narzędzia.</p>
Przygotowanie dla trenerów	<p>Trener przygotowuje się:</p> <ul style="list-style-type: none"> - materiały - korzystanie z wybranych materiałów powinno wymagać różnych umiejętności. - Prezentacja - Kilka pytań do dyskusji na temat "Jak się uczymy?".

Proces uczenia się i nauczania

- 1- Sesja rozpoczyna się od prezentacji (przeprowadzonej przez trenera) - przedstawiona i wyjaśniona zostaje teoria Gardnera dotycząca inteligencji wielorakich oraz różnych stylów uczenia się.
- 2- Po prezentacji odbędzie się dyskusja: "Wszyscy ludzie są różni i uczymy się w różny sposób. Każdy z nas ma swój preferowany sposób uczenia się".

Przykładowe pytania:

- Jaki jest Twój styl uczenia się?
- Czego potrzebujesz, aby skutecznie się uczyć?
- Czy znasz style uczenia się swoich uczniów?
- Czy uważasz, że Twoi uczniowie będą osiągać lepsze wyniki, jeśli będą mieli możliwość korzystania z preferowanego przez siebie stylu uczenia się?
- Jak wpływa to na uzdolnionych uczniów?

3- Uczestnicy mogą pracować indywidualnie lub w małych grupach (maksymalnie 2-3 osoby w grupie).

Trener przedstawia temat (np. "Letni dzień w lesie").

Każda grupa otrzymuje jedną kopertę z kartą. Otwierają koperty, aby dowiedzieć się, jakiego narzędzia (narzędzi) muszą użyć, aby wykonać zadanie. I mogą użyć TYLKO tego narzędzia (do napisania eseju; narysowania obrazu; modelowania; lub przygotowania prezentacji). Grupy otrzymują odpowiednie narzędzie i mają 20 minut na wykonanie zadania.

Na koniec każda grupa prezentuje swoją pracę.

Ocena

Ocena może zostać przeprowadzona w drodze dyskusji.

Przykładowe pytania:

- Jak się czułeś pracując nad tym zadaniem?
- Czy czułeś się komfortowo z narzędziami, których musiałeś użyć do wykonania zadania?
- Co o sobie odkryliście?
- Które narzędzie byś wybrał, gdybyś mógł wybierać?
- Czy uważasz, że wyniki byłyby lepsze, gdybyś użył preferowanego narzędzia (narzędzi)?

Wnioski do wyciągnięcia

Wykorzystanie różnych narzędzi i technik uczenia się pobudza wyobraźnię dzieci, odkrywa i wspiera rozwój ich uzdolnień.

Ćwiczenie 3 - Podwójna wyjątkowość jako paradoks - historia Alexa

Tytuł	Podwójna wyjątkowość jako paradoks - historia Alexa
Temat	Czy możliwe jest, aby dziecko z poważnymi trudnościami w nauce było jednocześnie uzdolnione?
Czas trwania	40 minut
Efekty uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> - Zdefiniuj pojęcie podwójnej wyjątkowości. - Rozróżnienie różnic między pojęciami podwójnej wyjątkowości i uzdolnienia. - Identyfikacja zarówno mocnych, jak i słabych stron podwójnie wyjątkowych uczniów. - Rozpoznanie wyjątkowych potrzeb edukacyjnych uczniów z podwójnymi wyjątkami.
Metoda	Studium przypadku, scenariusz z życia wzięty, dyskusja
Narzędzia / materiały	
Przygotowanie dla trenerów	Trener musi wcześniej przeczytać historię (podzieloną na części) i być gotowym do opowiedzenia jej uczestnikom (a nie do jej przeczytania), aby być gotowym do zadawania pytań i moderowania dyskusji.

Proces uczenia się i nauczania

1- Trener rozpoczyna sesję pytaniem: *Czy kiedykolwiek byłeś w sytuacji, w której czułeś się bezradny, niezrozumiany i niewspierany? Jakie to było uczucie? Niezbyt dobre, prawda?* - Trener prosi 2-3 uczestników o podzielenie się swoimi doświadczeniami i pyta ich, jak udało ci się wyjść z tej sytuacji? Jakie było rozwiązanie? Jakie to było uczucie?

2- Następnie trener mówi: *“Chciałbym opowiedzieć wam historię 7-letniego chłopca”.* Alex wkrótce rozpocznie szkołę.

Dzisiaj rano matka Alexa udała się do kolejnej szkoły i skierowała się prosto do gabinetu dyrektora. Postanowiła głośno mówić o swoim synu. Za każdym razem, gdy spotykała się z kolejnym dyrektorem w kolejnej szkole, otwarcie mówiła o problemie, niczego nie

ukrywała, ale nigdzie i od nikogo nie spotkała się ze zrozumieniem. Mówili jej wprost, że nie mogą zapisać Alexa, podając różne powody.

Pytania do dyskusji:

- **Jak myślisz, co może być powodem tej odmowy?**
- **Czy w naszych czasach szkoła może odmówić przyjęcia dziecka?**
- **Czy zdarzyło się to w Twojej praktyce? Czy znasz podobne przypadki?**
- **Jak myślisz, jakie jest wyjaśnienie zlecniodawców?**

Dyrektor, mężczyzna w średnim wieku z pogodnym wyrazem twarzy, spojrzał na nią i zaprosił, by usiadła. Mężczyzna wydawał się zadowolony z siebie i wzbudzał zaufanie. Po raz pierwszy matka Alexa poczuła nadzieję, że może tym razem się uda. I tak zaczęła swoją opowieść:

U Alexa zdiagnozowano autyzm. Uczęszczał do przedszkola, ale przez większość czasu siedział sam w kącie, nie uczestnicząc w zajęciach. Nie miał przyjaciół, nie mówił nic poza kilkoma słowami i nie wiedział, jak bawić się lub komunikować z innymi. Czasami jest zbyt emocjonalny; drażni go głośny hałas; często czuje się dezorientowany i sfrustrowany. Nie jest mu łatwo się uczyć, chociaż jest bystrym chłopcem. Próbowałem zapisać go do innych szkół, które są bliżej naszego domu, ale wszędzie otrzymywałem odmowę...

- *Dlaczego koledzy z innych szkół ci odmówili? - zapytał dyrektor.*
- *Większość z nich stwierdziła, że nie mają środków lub nie mają przeszkolonego personelu i nie wiedzą, jak postępować z takim dzieckiem.*

Pytania do dyskusji:

- **Co teraz myślisz?**
- **Jak zachowa się dyrektor szkoły?**
- **Jeśli zapisze dziecko do szkoły, jak rozwiążą problem?**

Pierwszy dzień szkoły. Alex trzymał w jednej ręce bukiet kwiatów, a drugą mocno obejmował matkę. Na szkolnym podwórku roiło się od dzieci i rodziców, grała głośna muzyka. Alex wyglądał na dezorientowanego, hałas go denerwował i zakrywał uszy dłońmi, a kiedy nie mógł go stłumić, sam zaczął wydawać nieprzyjemne dźwięki. Dzieci zaczęły się od niego odsuwać, wytykać go palcami i naśmiewać się z niego. Chłopiec nie zauważył ich reakcji, ale serce matki skurczyło się niespokojnie.

Młoda i ładna nauczycielka podeszła do Alexa, wyciągnęła rękę do matki i przedstawiła się. Podała dziecku balonik, zielony balonik, jakby wiedziała, że zielony to ulubiony kolor Alexa. Chłopiec przestał wydawać dziwne dźwięki, rozluźnił ręce, wziął sznurek balonika, a następnie chwycił wyciągniętą rękę nauczycielki i posłusznie, choć nieśmiało, podążył za nią do klasy. "Może to zadziała" - pomyślała z nadzieją matka.

Pytania do dyskusji:

- **Myślisz, że to zadziała?**
  - **Jak Alex czuje się wśród kolegów z klasy? Jakie jest nastawienie innych dzieci?**
  - **Myślisz, że lubi być w szkole?**
  - **Jakie jest jego zachowanie podczas lekcji i przerw?**
  - **Czy uważasz, że chłopiec radzi sobie w nauce?**
  - **Gdyby Aleks był w twojej klasie, co byś zrobił, aby czuł się dobrze w szkole?**
- Jak mógłbyś mu pomóc w nauce i integracji z klasą?**

Alex miał ciężki okres w szkole. Stosunkowo dobrze radził sobie z matematyką, ale czytanie... i pisanie... Nieważne, ile ćwiczył z matką w domu... W szkole, podczas gdy inne dzieci robiły dyktanda, on głównie bazgrał w zeszytach lub wyglądał przez okno; nie chciał czytać... Nawet w klasie sportowej nie czuł się komfortowo, bo nikt nie chciał go w swojej drużynie...

Nauczyciel był miły i cierpliwy, ale nie zmieniło to znacząco sytuacji.

Z czasem Alex nauczył się cierpliwie czekać na koniec lekcji, nawet podczas przerw siedział na swojej ławce, nie rozmawiając z innymi ani nie bawiąc się z nimi... Dopiero gdy w klasie robiło się zbyt głośno, zaczynał się denerwować i czasami zaczynał płakać lub krzyczeć.

Inne dzieci w klasie przyzwyczyły się do dziwnego zachowania Alexa i prawie przestały go zauważać.

Pytania do dyskusji:

- **Gdybyś to był ty, co byś zrobił, aby zmienić sytuację?**
- **Co powinno się wydarzyć, aby zmienić sytuację Alexa?**

Pewnego dnia na zajęciach plastycznych nauczycielka przyniosła modelinę i dała uczniom zadanie wymodelowania ich ulubionego zwierzęcia. Podczas gdy inne

dzieci zastanawiały się, co modelować, Alex natychmiast zabrał się do pracy. Najpierw wymodelował szczeniaka, potem kotka... Widział słonia w zoo, więc go wymodelował, a potem małpę i lwa... Nie usłyszał, kiedy lekcja się skończyła i nie zauważył, że wszyscy jego koledzy z klasy zrobili wokół niego kółko, obserwując ze zdumieniem, co robi... Kiedy podniósł głowę, zobaczył wokół siebie wiele uśmiechniętych twarzy...

- *Wow - powiedział jeden z chłopców - Jak to zrobisz? To niesamowite!*
- *Jesteś niesamowity! - powiedziała dziewczyna. - Możesz wymodelować dla mnie papugę? - zapytała.*

Alex skinął głową. Teraz się uśmiechał.

3- Trener wyciąga wnioski - mówi o różnorodności i podwójnej wyjątkowości. A następnie opowiada koniec historii:

Alex zapamiętał ten dzień na zawsze. Ale ta historia nie skończyła się wtedy. Mijały lata. Alex zaczął poważnie interesować się modelingiem. Ukończył Szkołę Sztuki Użytkowej, a następnie Akademię Sztuki. Został rzeźbiarzem. Nadal jest cichy i trochę dziwny, ale ma dobrych przyjaciół, którzy akceptują go takim, jakim jest i wspierają go. Czytanie i pisanie nadal nie są jego ulubionymi zajęciami, ale jest utalentowany i odnosi sukcesy. Ma za sobą kilka wystaw indywidualnych i nagrody od prestiżowych międzynarodowych forów. A kiedy wspomina dzień, w którym po raz pierwszy wziął do ręki glinę, żartuje: "Może powinienem mieć ten dzień jako swoje urodziny?"

Ocena

Uczestnicy proszeni są o zapisanie morału tej historii w jednym zdaniu.

Wtedy będą mogli się nimi podzielić.

PRZYKŁADOWE DZIAŁANIA Z REPUBLIKI CZESKIEJ

Tytuł	CO MOTYWUJE UCZNIÓW 2E DO NAUKI?
Temat	Zrozumienie potrzeb podwójnie wyjątkowych uczniów
Czas trwania	25-45 minut
Efekty uczenia się	- Zrozumienie motywów uczenia się - Określenie celów edukacyjnych uczniów z podwójną wyjątkowością
Metoda	Burza mózgów, porównywanie pomysłów w parach/małych grupach, tworzenie tablicy wizji
Narzędzia / materiały	Papiery + długopis i ołówki dla każdego ucznia
Przygotowanie dla trenerów	Aby zastanowić się nad możliwymi motywami uczenia się w różnych sytuacjach, tematach (wewnętrznych i zewnętrznych), przygotuj kilka przykładowych historii o różnych uczniach.

Proces uczenia się i nauczania

1. Trener pyta uczniów, czy są świadomi swoich motywów uczenia się. Jeśli trener jest nauczycielem przedmiotu, ćwiczenie ma na celu jego przedmiot. Jeśli trener jest psychologiem/innym specjalistą szkolnym, ćwiczenie będzie miało na celu ogólne uczenie się. Jeśli uczniowie są zdezorientowani/nie wiedzą, co oznacza motyw, podaj im krótkie wyjaśnienie i przykład. 5 minut.
2. Poproś uczniów, aby napisali/narysowali swoje motywy na papierze w ciągu max. 5 minut (w zależności od grupy i ich trudności).
3. Uczniowie w parach lub małych trzyosobowych grupach omawiają/prezentują swoje motywy. Powinno to prowadzić do wzajemnego inspirowania się, 10-20 minut.
4. Niech uczniowie ponownie rozważą swoje motywy i stworzą małą tablicę wizji swoich motywów. Trener rozdaje uczniom kartki papieru, długopisy i ołówki i prosi ich o stworzenie małej tablicy wizji swoich motywów. Gdy skończą, mogą umieścić swoje tablice wizji na ścianie, aby wszyscy mogli zobaczyć tablice wizji innych osób, aby uzyskać kolejną inspirację i perspektywę, 5-15 minut.

Ocena

Uczestnicy są pytani o nowości, które odkryli w tej dziedzinie, co było zaskakujące, nowe i nieoczekiwane. Wybierają jedną tablicę wizji, która jest związana z tym, co odkryli i stają obok tej tablicy.

Zróżnicowanie (opcjonalnie)

- Fiszki - trener może mieć przygotowane fiszki z możliwymi motywami, aby uczniowie mogli wybrać z nich ograniczoną liczbę motywów.
- Zdjęcia lub czasopisma do tworzenia tablic wizyjnych - tablice wizyjne można łatwo wykonać za pomocą długopisu i ołówków lub na wyższym poziomie za pomocą zdjęć wyciętych z czasopism.
- Debata zamykająca, przeformułowanie motywów - jeśli na lekcji jest więcej czasu, można przeprowadzić ćwiczenie zamykające: Po wyeksponowaniu tablic wizji na ścianie, każdy idzie i ogląda wszystkie tablice wizji. Następnie wybierają jedną, która jest dla nich zaskakująca, inspirująca. Ćwiczenie kończy się dyskusją w grupach/parach (jeśli to możliwe, innych niż poprzednie) na temat tego, co nowego uczestnicy rozpoznają w tablicach wizji innych osób.

EXCEPTIONAL

Tytuł	ODKRYWANIE POTENCJAŁU UCZNIÓW
Temat	Zwiększanie potencjału i zdolności uczniów
Czas trwania	45-90 minut
Efekty uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> - Podanie przykładów wyzwań, przed jakimi stają uczniowie z podwójnymi wyjątkami w szkole, rodzinie i środowisku społecznym. - Rozpoznanie wyjątkowych potrzeb edukacyjnych uczniów z podwójnymi wyjątkami. - Uznanie znaczenia zapewnienia wsparcia społeczno-emocjonalnego dla rozwoju akademickiego uczniów dwukrotnie wyjątkowych
Metoda	Czytanie prawdziwych historii, praca detektywistyczna w celu znalezienia silnych umiejętności i argumentów; dyskusja, prezentacja
Narzędzia / materiały	<p>Wydrukowane historie prawdziwych ludzi lub historie dostępne za pośrednictwem kodów QR (prezentujące kod QR). Studia przypadków znajdują się poniżej.</p> <p>Infografika jak napisać kryminał.</p>
Przygotowanie dla trenerów	<p>Przeczytaj historie i zastanów się nad mocnymi i słabymi stronami każdej z przedstawionych osób.</p> <p>Pomyśl o tym, jak potencjalnie słabe umiejętności zmieniają się w przewagę lub przydatną umiejętność na całe życie.</p> <p>Przygotuj się do moderowania dyskusji między uczniami.</p>
Proces uczenia się i nauczania	

1. Trener dzieli klasę na mniejsze grupy, każda grupa otrzymuje jedną historię osoby 2E.
2. Grupy czytają historię i próbują znaleźć umiejętności, sortują je według mocnych i słabych stron. Sortowanie powinno prowadzić do dyskusji na temat tego, jak ludzie 2E mogą się uczyć i żyć, czego nauczyciele powinni szukać, wspierać i pomagać w odkrywaniu. **15-20 minut**
3. Grupy przygotowują prezentację przypominającą początek kryminału - przygotowują wstępną linię fabularną zgodnie z infografiką (<https://www.tes.com/teaching-resource/writing-a-mystery-story-6095843>). Jedna z osób w historii będzie miała takie same umiejętności (słabe i mocne) jak osoba z pierwszej historii, którą

przeczytali. **15-30 minut**

4. Prezentacje historii i postaci z historii innym grupom. Przedstawiając opis różnych umiejętności postaci z historyjek, inni zastanawiają się nad ich słabymi i mocnymi stronami. Dyskusje o tym, jak rozpoznać mocne i słabe strony, o warunkach uczenia się i nauczania. **15-35 minut.**

Ocena

Dyskusja i końcowe podsumowanie w małych grupach powinny prowadzić do oceny ćwiczenia, uznając ideę, że każdy musi znaleźć takie środowisko i pole, w którym może odnieść sukces i wykorzystać swoje umiejętności w pozytywny sposób. Powinno to również pokazać, że musimy myśleć o potrzebach każdego, ponieważ może istnieć niezauważony potencjał ze względu na specjalne potrzeby, które są bardziej widoczne niż mocne strony.

Zróżnicowanie (opcjonalnie)

- Fiszki - trener może przygotować fiszki z różnymi umiejętnościami osób z opowieści, aby uczniowie mogli z nich korzystać podczas myślenia i dyskusji. Trener może również pokazać uczniom listę przymiotników, których używamy do opisania zdolności i charakteru ludzi (np. <https://cz.pinterest.com/pin/100-positive-personality-adjectives-and-character-traits-in-english--356628864254520382/>).
- Przygotowano kilka środowisk, miejsc pracy/studiów/życia, uczniowie muszą wybrać, gdzie ich historia pasowałaby najbardziej (w sensie, że życie nie zawsze jest idealne i musimy się dostosować).
- Grupy mogą sfinalizować swoje historie detektywistyczne i zapisać je. Następnie powinna odbyć się kolejna prezentacja. Można również zebrać wszystkie historie w małą książeczkę. Następnie uczniowie powinni mieć dostęp do historii innych grup.

Historia detektywistyczna - przykład

To tylko przykładowa historia detektywistyczna. Uczestnicy kursu mogą wymyślić podobną lub mogą jedynie napisać podstawowe fakty i przedstawić całą historię tylko ustnie przed grupą. Celem historii powinno być odkrycie różnych mocnych stron wszystkich przedstawionych postaci.

.....

Nasza klasa jest całkiem fajna. Jest nas 25 dzieciaków, ale tylko 6 z nas jest naprawdę bliskimi przyjaciółmi. Kto wie, dlaczego tak dobrze do siebie pasujemy. Czy to dlatego, że wszyscy mieszkamy na tej samej ulicy? Czy to dlatego, że oboje rodzice mieszkają razem? Czy to dlatego, że wszyscy zawsze widzimy zabawne rzeczy, gdziekolwiek jesteśmy? Tak czy inaczej, jesteśmy dobrym zespołem.

A kim my jesteśmy? Zacznę od Emily, która mieszka na początku ulicy. Jest świetną obserwatorką. Ma dwie młodsze siostry, bliźniaczki. Emily zawsze wie o wszystkich rzeczach, które planują dzieci na naszej ulicy. Ma też doskonałą pamięć.

Następny, mieszkający tuż obok, to Jason. Jest zabawny, potrafi rysować tak ładnie i łatwo, że nikt nie może zrozumieć, jak on to robi. Nawet on sam. On po prostu myśli obrazami.

Bob jest wynalazcą. Jego rodzice pozwolili mu mieć "eksploratorium", jak nazywa swoje laboratorium, w garażu, więc cały czas dokonuje tam jednego ze swoich nowych odkryć, maszyn, reakcji chemicznych, eksperymentów fizycznych, ... Fascynujące jest dla mnie to, że nienawidzi siedzieć z książkami i czytać. On po prostu wie, jak te rzeczy działają.

Alison cały czas się rusza. Po prostu nie może zatrzymać swojego ciała nawet na sekundę. Często żartujemy, że nawet w nocy, kiedy śpi, tańczy lub gra przynajmniej w grę paluszkową. Znasz grę w paluszki? To nasza ulubiona, ale wyjaśnię ją później. Ali większość czasu spędza na zewnątrz, nie obchodzi ją, czy jest słonecznie, czy deszczowo. Uprawia wszystkie sporty, o których można pomyśleć, a nawet więcej, wymyśla własne. Co w dużej mierze odpowiada wynalazkom Boba. Mieszkają po drugiej stronie ulicy, więc nazywamy tę część ulicy "wynalazcami".

Rod mieszka dwa domy od Ali. Jego rodzice pochodzą z Austrii, ale Rod urodził się tutaj i nigdy tam nie był. Jest dobry w organizacji i jest naszym liderem, chociaż o tym nie mówimy. Jest taki spokojny i mądry. Uwielbia uczyć się nowych rzeczy, zawsze ogląda Discovery Channel, National Geographic, czyta mnóstwo encyklopedii, słucha każdego podcastu mówiącego o tym, jak działają rzeczy. Wszyscy nie rozumiemy, jak

może zapamiętywać te wszystkie fakty i informacje.

A na drugim końcu naszej ulicy jestem ja, Sussie. Potrafię opowiadać historie. Spróbuję więc opowiedzieć o tym, co tajemniczego wydarzyło się w naszej klasie.

Pewnego dnia nasza koleżanka z klasy, Pat, zaginęła. Nikt o niej nie mówił, nauczyciele zachowywali się tak, jakby nigdy nie była częścią klasy. Czułem, że coś się dzieje, więc zapytałem moich przyjaciół, co z tym zrobimy? Tak zaczęło się nasze śledztwo...

NINA - Artystka

Szkoła podstawowa

Jej nauczyciel w pierwszej klasie chciał, żeby powtarzała ten sam rok. Nie nauczyła się czytać i pisać, nie potrafiła zapamiętać ważnych słów z matematyki, nie rozumiała, że słowa i symbole takie jak "+, i, dodać" odnoszą się do jednej procedury matematycznej. Inne zadania również sprawiały jej trudności. Ostatecznie została oceniona przez psychologa i logopedę.

Nauka w szkole podstawowej i gimnazjum

Od drugiej klasy uczęszczała na zajęcia wyrównawcze ze szkolnym nauczycielem edukacji specjalnej i jeszcze więcej zajęć wspierających w zewnętrznej poradni. Potrzebowała wsparcia i narzędzi edukacyjnych, które pomogłyby jej w nauce; potrzebowała ciągłych ćwiczeń w czytaniu i pisaniu; potrzebowała czasu, aby zrozumieć niektóre procedury matematyczne; często miała trudności z opanowaniem różnych pojęć.

Szkoła średnia

Kontynuowała naukę w szkole artystycznej, jej przedmiotem było projektowanie zabawek. Bardzo jej się to podobało. Jej oceny były znacznie lepsze niż w szkole podstawowej.

Jej zainteresowania

Malować lubiła już od wieku przedszkolnego. Poza lekcjami w szkole artystycznej spędzała godziny malując w domu. Uczyła się grać na flecie. Pasjonuje się tańcem z psami - trenuje z siostrą i mamą, razem jeżdżą na zajęcia i obozy taneczne dla psów.

Zdobyła wiele nagród ze swoimi psami.

Co pomogło

Uczyła się codziennie i intensywnie przygotowywała się do szkoły. Musiała dobrze przećwiczyć każde nowe słowo, aby móc je zapamiętać i poprawnie wymówić. Łączyła słowa z kolorami. Malowała różne pojęcia, gdy tylko było to możliwe lub przynajmniej podkreślała słowa, oznaczała je kolorami, pisała listy słów na różnokolorowych kartkach. Wszystkie zadania wymagające pracy z długimi tekstami musiała przygotować wcześniej. W szkole podstawowej nie musiała uczyć się języka niemieckiego jako drugiego języka obcego, ćwiczyła jedynie język angielski.

Jaka ona jest

Jest raczej cicha, spokojna, z dużą odpornością. Wie, że musi się uczyć, aby zaliczyć obowiązki szkolne. Bardzo kocha swoją rodzinę i psy. Lubi opowiadać o tym, co zrobiła, co przeżyła, lubi pokazywać zdjęcia swoich prac plastycznych i zdjęcia z wycieczek z rodziną czy zawodów z psami. Jest "wojowniczką" - kiedy coś idzie nie tak, akceptuje to i próbuje dalej, szukając sposobów na poprawę zadania.

JONAS - Inżynier robotów

Szkoła podstawowa

Nie był dobry w czytaniu i pisaniu od samego początku szkoły. Był inteligentny i potrafił omawiać skomplikowane tematy z nauczycielami, ale jego testy ortograficzne zawsze były pełne błędów. Czytanie na głos przed klasą oznaczało ogromny stres. Wszystkie jego kłopoty były uzasadnione trudnościami z mówieniem. Spędzał dużo czasu ćwicząc czytanie i pisanie w domu. Lepiej radził sobie w wyższych klasach, kiedy nauczyciele pozwalali mu nie zapisywać materiału, tylko słuchać wyjaśnień. Język czeski nadal sprawiał mu trudności. Znalazł jednak wyjątkowy sposób na naukę angielskiego, ale nie lubił testów ze słownictwa.

Nauka

Najlepiej uczy się poprzez słuchanie, komponowanie, szkicowanie i manipulowanie przedmiotami. Musi dogłębnie rozumieć różne rzeczy. Jeśli musi coś przeczytać, woli czytać po cichu lub korzysta z programu TTS.

Szkoła średnia

Lubił bawić się i budować z klocków Lego oraz interesował się robotyką i cybernetyką, więc wybrał ten sam przedmiot w szkole średniej. Dopiero po rozpoczęciu szkoły średniej jego nauczyciel języka angielskiego zasugerował, że jego trudności językowe mogą być spowodowane specyficznymi trudnościami w uczeniu się i że ocena może mu ułatwić pracę. Zdał egzaminy końcowe z przedmiotów zawodowych na doskonałym poziomie, ale egzamin z języka czeskiego był dla niego wymagający.

Jego zainteresowania

Od zawsze pasjonował się elektrotechniką, rozbierając i budując różne urządzenia. Jego zainteresowanie przerodziło się w zawód. Wymyśla i buduje roboty z klocków Lego oraz drony. Brał udział w dużym amerykańskim konkursie ze swoim projektem drona-iluminatora, gdzie osiągnął bardzo dobre miejsce. Regularnie bierze udział w różnych konkursach robotycznych. Lubi wprawiać przedmioty w ruch.

Co pomogło

Uczył się w domu z rodzicami, czasem korzystając z pomocy kolegów z klasy, których wymieniał na korepetycje z matematyki i fizyki. Wolał słuchać lekcji niż je czytać. W szkole starał się słuchać wyjaśnień nauczycieli. Zawsze starał się rozwiązywać samodzielnie to, co potrafił. Nie brał porażek zbyt osobiście, zawsze myślał najpierw o tym, w czym był dobry.

Jaki on jest

Pomocny, miły, dobrze się z nim rozmawia. Lubi opowiadać o swoich doświadczeniach. Ma wiele pomysłów, lubi rozwiązywać problemy i jest entuzjastycznie nastawiony do wszystkiego. Jest niezawodnym przyjacielem.

PRZYKŁADOWE DZIAŁANIA Z POLSKI

Tytuł	Wzmacnianie wyjątkowości: radzenie sobie z uzdolnieniami i podwójną wyjątkowością w edukacji
Temat	Warsztat skupia się strategiach edukacyjne dla uczniów zdolnych i podwójnie wyjątkowych, kładąc nacisk na dostosowane techniki nauczania, zrozumienie wyjątkowych wyzwań oraz wspieranie włączającego i wspierającego środowiska uczenia się.
Czas trwania	4 x 45 min.
Efekty uczenia się	Uczestnik rozpoznaje wyjątkowe potrzeby edukacyjne podwójnie wyjątkowych uczniów. (Zobacz przygotowanie dla trenera) Uczestnik ma wiedzę na temat różnych strategie nauczania uczniów podwójnie wyjątkowych Załącznik 3 Uczestnik rozumie znaczenie zaspokajania potrzeb społeczno-emocjonalnych uczniów podwójnie wyjątkowych. Załącznik 1 i 2
Metoda	Burza mózgów, dyskusja, praca na przypadku, ćwiczenia w grupach, film
Narzędzia / materiały	Przygotowany materiał wideo, karty pracy, prezentacja multimedialna, rzutnik
Przygotowanie dla trenerów	Wykłady interaktywne z prezentacją multimedialną: krótkie wykłady, po których następują pytania i odpowiedzi w celu wyjaśnienia pojęć i zachęcenia do interakcji. Wykłady obejmują takie treści jak: definicja ucznia zdolnego, stan badań, możliwości diagnozy, miejsce ucznia zdolnego w polskim systemie edukacji, podstawy prawne pracy z uczniem zdolnym, formy pracy oraz kwestie związane z funkcjonowaniem osób 2E. Studium przypadku osoby podwójnie wyjątkowej- na przykładzie fragmentu filmu Sonata (2021) (inne propozycje w zależności od znajomości filmu przez grupę „Gwiazdy na niebie”, „Spinning Out”, „Obdarowani”). Ćwiczenia praktyczne i dyskusje grupowe- ułatwiają dyskusje między uczestnikami w celu wymiany doświadczeń i pomysłów na temat praktyk nauczania. Studia przypadków uczniów 2E ze zdolnościami językowymi i dysleksją i dysgrafią/porażeniem mózgowym (za: Łodej i in. 2018).

Proces uczenia się i nauczania

Wprowadzenie teoretyczne

Ćwiczenia praktyczne: załącznik 1,2,3.

Ocena

Dyskusja i końcowe podsumowanie w małych grupach powinny prowadzić do oceny ćwiczenia, uznając ideę, że każdy musi znaleźć takie środowisko i pole, w którym może odnieść sukces i wykorzystać swoje umiejętności w pozytywny sposób. Powinno to również pokazać, że musimy myśleć o potrzebach każdego, ponieważ może istnieć niezauważony potencjał ze względu na specjalne potrzeby, które są bardziej widoczne niż mocne strony.

Zróżnicowanie (opcjonalnie)

-

Załącznik 1

INSTRUKCJE DLA UCZESTNIKÓW

Modyfikacja ćwiczenia, którego autor jest nieznany.

Aby skutecznie uczyć podwójnie wyjątkowych uczniów - tych, którzy są uzdolnieni - konieczne jest kompleksowe zrozumienie kilku kluczowych obszarów:

Znaczenie sukcesu edukacyjnego: Uznanie, że sukces edukacyjny uczniów podwójnie wyjątkowych jest ściśle związany z ich ogólnym dobrostanem. Ich wyjątkowe umiejętności i wyzwania oznaczają, że tradycyjne wyznaczniki sukcesu mogą tylko częściowo odzwierciedlać ich potencjał lub potrzeby. Nauczyciele muszą zatem kultywować środowisko uczenia się, które uznaje i pielęgnuje ich wyjątkowe talenty, jednocześnie zajmując się ich trudnościami w uczeniu się.

Stabilność w środowisku edukacyjnym: Stabilność i spójność w środowisku szkolnym mają kluczowe znaczenie dla uczniów z podwójnymi wyjątkami. Taka stabilność wspiera ich złożone potrzeby, zapewniając przewidywalną i bezpieczną przestrzeń do odkrywania ich zdolności i radzenia sobie z wyzwaniami. Wiąże się to z rozważeniem, w jaki sposób zmiany w środowisku szkolnym, kadrze nauczycielskiej lub programie nauczania mogą mieć nieproporcjonalny wpływ na uczniów i podjęciem kroków w celu zminimalizowania zakłóceń.

Poruszanie się po systemie edukacji w celu uzyskania wsparcia: Kluczowe znaczenie ma dogłębne zrozumienie systemu edukacji, zwłaszcza w odniesieniu do uzyskiwania wsparcia i usług dla dwukrotnie wyjątkowych uczniów. Nauczyciele muszą być biegli w poruszaniu się po złożonych procesach zapewniania dostosowań, modyfikacji i specjalistycznych usług. Wiedza ta pozwala nauczycielom skutecznie bronić potrzeb swoich uczniów, zapewniając im niezbędne zasoby do rozwoju.

Znaczenie dokumentacji edukacyjnej i diagnozy: Prowadzenie szczegółowej dokumentacji edukacyjnej i zapewnienie dokładnej diagnozy uczniów dwukrotnie wyjątkowych ma fundamentalne znaczenie dla identyfikacji i zaspokojenia ich specjalnych potrzeb edukacyjnych. Precyzyjna diagnoza i kompleksowe prowadzenie dokumentacji pomagają opracować dostosowane strategie edukacyjne, które uwzględniają ich wysokie zdolności i trudności w uczeniu się. Dokumentacja ta jest nieoceniona w przypadku bieżącej oceny i konieczności dostosowania planu nauczania.

Otrzymałeś **dwie** cechy pracy edukacyjnej.

Nauka w bezpiecznej przestrzeni

Zwracanie uwagi na podstawowe potrzeby

Przyjazna atmosfera

Nauka w środowisku naturalnym (przestrzeń naturalna)

Akceptacja emocji

Relacje są ważne

Swoboda wypowiedzi

Znaczenie relacji

Poszanowanie prywatności własnej i innych osób

Poczucie, że wszyscy są włączeni

Odpowiedz na pytania:

Jak rozumiesz i charakteryzujesz wskazane cechy?

Jaka jest rola osoby pracującej z podwójnie wyjątkowym uczniem (uczniami) w tworzeniu wspierającego środowiska i zwracaniu uwagi na podstawy potrzeb?

Jakie jest 5 kompetencji wychowawcy, które są niezbędne do stworzenia środowiska pracy opartego na tych cechach? Zapisz **te kompetencje na osobnych arkuszach papieru.**

Które z tych kompetencji posiadasz, a które można rozwinąć w ramach programu edukacyjnego?

Załącznik 2

ELEMENTY SZKOŁY

Ćwiczenie ma na celu symulację, która pozwoli ci zastanowić się, jakie elementy szkoły są kluczowe dla funkcjonowania podwójnie wyjątkowych uczniów i jak budowane są relacje między nauczycielem, podwójnie wyjątkowymi uczniami i innymi podmiotami szkoły.

Najpierw narysuj/ naszkicuj zarys kluczowych elementów szkoły. Następnie ustal kolejność, w jakiej pionek będzie reprezentował uzdolnionego/ucznia i siebie (nauczyciela).

Podziel role: Jedna osoba przeczyta instrukcje, jedna będzie obserwatorem, a jedna umieści elementy na tablicy.

Przeczytaj instrukcje:

- Weź reprezentujący cię pionek i umieść go na planszy. Zastanów się, czy jest to dla ciebie wygodne miejsce. Jeśli nie, przesuń pionek w inne, lepsze miejsce. Możesz skomentować swoje działania.
- 2 Weź pionek reprezentujący uzdolnionego/ucznia. Umieść go na planszy, starając się znaleźć dla niego najlepszą pozycję.
- 3 Weź dowolne inne dostępne bloki. Możesz nadać im konkretne znaczenie, np. dyrektor szkoły, pedagog szkolny, psycholog szkolny, inni nauczyciele, uczniowie i uczennice, rodzice itp. Ułóż te klocki na tablicy, starając się umieścić je tak, aby odzwierciedlały intuicyjne zrozumienie relacji między szkołą a różnymi podmiotami.
- 4 Możesz dowolnie przesuwać bloki, aż uzyskasz satysfakcjonujący cię stan.

Omów to ustawienie w grupie. Zastanów się, co Cię w nim zaskoczyło.

Zamieńcie się rolami tak, aby każdy z was odgrywał każdą rolę.

Załącznik 3

W jaki sposób nauczyciele mogą rozwijać zdolności podwójnie wyjątkowych uczniów podczas lekcji?

Część I

1. Rozdaj każdemu uczestnikowi materiały informacyjne. Materiały te powinny zawierać listę dwóch cech. Uczestnicy mają 25 minut na wykonanie tego zadania.
2. Poproś uczestników o zapisanie pięciu kompetencji na małych karteczkach.
3. Wydrukuj listę kompetencji i przymocuj ją do tablicy, aby wszyscy mogli ją zobaczyć.
4. Gdy każda grupa skończy zapisywać swoje kompetencje na małych karteczkach, poproś ich, aby podeszli i umieścili swoje karteczki pod odpowiednimi kompetencjami wymienionymi na tablicy.
5. Zainicjuj dyskusję na temat kompetencji, zachęcając każdą grupę do wyjaśnienia swoich wyborów i zaangażowania się w dialog grupowy.

Część II

Ćwiczenie jest pisemną wersją burzy mózgów. Polega ono na tym, że każdy uczestnik przez około minutę zapisuje na otrzymanej kartce pomysły, które przychodzą mu do głowy (ograniczam je do pracy tylko w klasie, ponieważ uważam, że ważne jest, aby mieli świadomość, że w szkole rozwój umiejętności zaczyna się w regularnych klasach).

Po minucie wymieniają się kartami i dodają kolejne pomysły do otrzymanych zdolności kierunkowych. Jest ich około 5.

Następnie przystępujemy do grupowania pomysłów. Robimy to wspólnie. Można jednak zasugerować pracę w zespołach.

Druga część ma na celu znalezienie ogólnych wytycznych dotyczących budowania potencjału, uogólniając zebrane sugestie.

Rozwój talentu muzycznego: np. słuchanie różnorodnej muzyki.

Talent do języków obcych: np. oglądanie filmów w języku angielskim.

Rozwój talentów artystycznych

Rozwój talentów w sporcie:

Rozwój talentów w naukach przyrodniczych:

Rozwijaj i poprawiaj swoje umiejętności społeczne

8. OCENA PROGRAMU

8.1. Skala Świadomości Podwójnej Wyjątkowości*

Drodzy uczestnicy,

Skala świadomości podwójnej wyjątkowości została opracowana w celu pomiaru świadomości nauczycieli/kandydatów na nauczycieli/specjalistów ds. edukacji w odniesieniu do uczniów “podwójnie wyjątkowych”, którzy mają zarówno uzdolnienia, jak i trudności w nauce w dowolnej dziedzinie. Skala składa się z 15 elementów, a użytkownik musi wybrać opcję, która najlepiej do niego pasuje. Przed uruchomieniem skali potrzebujemy informacji demograficznych. Nie są wymagane żadne dane osobowe. Dziękujemy za udział w badaniu.

Zespół projektowy

DEMOGRAFIA

Płeć	Kobieta	
	Mężczyzna	
Wiek	20-30	
	31-40	
	41-50	
	51+	
Typ szkoły/instytucji, w której pracujesz	Szkoła podstawowa	
	Szkoła podstawowa	
	Gimnazjum	
	Liceum ogólnokształcące	
	Szkoła zawodowa	
	Uniwersytet	
	Szkoła specjalna	
	Szkoła dla uzdolnionych	
	Jeśli inne, proszę określić	
Poziom wykształcenia	Stopień licencjata	
	Tytuł magistra	
	Doktorat (PhD)	
	Student	

**empatia i wrażliwość społeczna (kody pozycji) = I1, I4, I6 i I11*

**Poczucie własnej skuteczności (kody pozycji) = I15, I19 i I20*

**Zdolność adaptacji i elastyczność (kody pozycji) = I24, I25, I26 i I27*

**Wiara i akceptacja (kody pozycji) = I3, I5, I12 i I13*

Prosimy o niewpisywanie kodów pozycji w formularzu zgłoszeniowym. Informacje o kodach pozycji mają na celu pomoc w analizie.

* *İlhan-Emecan, B., Şentürk, Ş., Kefeli, İ., & Coşkun, F. (2024).*

Pozycja	Zdecydowanie się nie zgadzam	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się	Zdecydowanie się zgadzam
I1_ Bycie nauczycielem podwójnie wyjątkowego ucznia wymaga szczególnych umiejętności lub kompetencji.					
I26_ Uważam, że podwójnie wyjątkowi uczniowie mogą być narażeni na prześladowanie ze strony rówieśników w szkole z powodu swoich trudności/zaburzeń.					
I4_ Mam świadomość, że uczniowie zdolni/uzdolnieni mogą również doświadczać trudności/zaburzeń w uczeniu się z różnych powodów.					
I5_ Nie wierzę, że uczeń może być zarówno uzdolniony/utalentowany, jak i potrzebować kształcenia specjalnego.					
I6_ Mam świadomość, że uczeń może być zarówno uzdolniony/utalentowany, jak i potrzebować kształcenia specjalnego.					
I11_ Zdaję sobie sprawę, że podwójnie wyjątkowi uczniowie mogą doświadczać problemów społecznych i emocjonalnych.					
I12_ Mam trudności ze zrozumieniem zjawiska podwójnej wyjątkowości.					
I13_ Uważam, że zjawisko podwójnej wyjątkowości w rzeczywistości nie istnieje.					
I15_ Mam wystarczającą wiedzę na temat tego, jak postępować, gdy uważam, że uczeń jest podwójnie wyjątkowy.					
I19_ Znam regulacje prawne dotyczące podwójnie wyjątkowych uczniów.					
I20_ Znam strategie nauczania stosowane wobec podwójnie wyjątkowych uczniów.					
I24_ Uczeń zdolny/utalentowany, który również wymaga kształcenia specjalnego, jest podwójnie wyjątkowy.					
I25_ Mam świadomość, że podwójnie wyjątkowi uczniowie mogą sprawiać kłopoty w klasie ze względu na swoje trudności/zaburzenia.					
I3_ Trudno mi zrozumieć, kiedy uczeń odnosi sukcesy w niektórych przedmiotach, a w innych pozostaje w tyle za swoimi rówieśnikami.					
I27_ Wierzę, że podwójnie wyjątkowi uczniowie potrzebują wsparcia w obszarach, w których się wyróżniają.					

8.2. OCENA PROGRAMU

Formularz oceny szkolenia Twice Exceptional Awareness

Dane osobowe

Płeć	Kobieta	Mężczyzna	Inne	
Zawód				
Wiek				
Pytanie			TAK	NIE
1	Czy w Twojej rodzinie jest ktoś uznany za uzdolnionego?			
2	Czy kiedykolwiek brałeś udział w szkoleniu na temat uzdolnionych osób?			
3	Czy uczestniczyłeś/uczestniczyłaś wcześniej w szkoleniu na temat osób z podwójną wyjątkowością (2e)?			
4	Czy słyszałeś już o koncepcji podwójnej wyjątkowości (2e)?			
5	Czy uważasz, że mogłeś już wcześniej spotkać osobę dwukrotnie wyjątkową?			

Ocena ogólna

1. Czy uważasz, że szkolenie w pewnym stopniu zwiększyło twoje zrozumienie i świadomość uczniów dwukrotnie wyjątkowych? Jeśli tak, to w jaki sposób?

2. Czy uważasz, że wiedza i umiejętności zdobyte podczas szkolenia przyczynią się do rozwoju Twojego zawodu? W jaki sposób?

3. Czy możesz krótko podzielić się swoimi pozytywnymi i negatywnymi opiniami na temat tego szkolenia?

4. Czy masz jakieś sugestie dotyczące ulepszenia szkolenia

Bibliografia

- Bryant, D. P., Smith, D.D. & Bryant, B. R. (2008). Teaching students with special needs in inclusive classrooms. Pearson Education Inc.
- Cavkaytar, A. (2013). Ailelerle işbirliği. Eripek, S. (Ed.), Özel Eğitim içinde (s.53-65). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- World Health Organization (2023). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health#:~:text=An%20estimated%201.3%20billion%20people%20%E2%80%93%20or%2016%25%20of%20the%20global,experience%20a%20significant%20disability%20today>
- National Center for Education Statistics (2023). <https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/cgg/students-with-disabilities>
- Acar, S., Sen, S., & Cayirdag, N. (2016). Consistency of the performance and non-performance methods in gifted identification: A multilevel meta-analytic review. *Gifted Child Quarterly*, 60(2).
- Al-Hroub, A., & El Khoury, S. (2018). Definitions and Conceptions of Giftedness Around the World. In: *Gifted Education in Lebanese Schools*. Springer Briefs in Psychology. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78592-9_2
- Bartnikowska, U., & Antoszewska, B. (2017). Children with special educational needs (SEN) in the Polish education system. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*, 6(3). [in Polish].
- Cybis, N., Drop, E., Rowinski, T., & Ciecuch, J. (2013). Talented student - analysis of available diagnostic tools: Report prepared within the project Development and implementation of a comprehensive working system with a gifted student. Warsaw: Educational Research Institute. [in Polish].
- Dyrda, B. (2012). Educational support for the development of talented students. A socio-pedagogical study. Katowice: Żak Publishing. [in Polish].
- Freeman, J. (2005). Permission to be gifted: how conceptions of giftedness can change lives. In Sternberg, R., & Davidson, J. (Eds.), *Conceptions of Giftedness*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gierczyk, M. K. (2019). Talented student in Polish and English school space: A comparative study (No. 3882). University of Silesia Press. [In Polish].
- Gierczyk, M. K., & Hornby, G. (2021). Twice-Exceptional Students: Review of Implications for Special and Inclusive Education. *Education Sciences*, 11(1), 1-10. <https://doi.org/10.3390/educsci11020085>
- Grygier, U., Jancarz-Łanczkowska, B., & Piotrowski, K. (2013). How to discover and

- develop natural science talents in primary, middle, and high school students. Warsaw: Centre for Education Development. [in Polish].
- Hany, E.A. (1993). How teachers identify gifted students: feature processing or concept-based classification. *European Journal for High Ability*, 4.
- Jakubek, H. (n.d.). Building a school system that works with talented students in cooperation with parents and the local community. Retrieved from <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=4859>
- Ledzinska, M. (1996). Information processing by students of varied ability levels and their academic progress. Warsaw: Faculty of Psychology, University of Warsaw. [in Polish].
- Limont, W. (2010). Talented student. How to recognize and work with them. Gdańsk: Gdańsk Psychological Publishing. [in Polish].
- Limont, W. (2012). Educating talented students in the Polish education system - selected examples. Warsaw: Educational Research Institute. [in Polish].
- Łukasiewicz-Wieleba, J. (2018). Recognizing the potential as well as strengths and limitations in developing children's abilities in parents' narratives. Academy of Special Education Publishing. [in Polish].
- Moon, S. M. (2006). Developing a definition of giftedness. In Purcell, J., & Eckhart, R. (Eds.). *Designing services and programs for high-ability learners: A guide-book for gifted education* (pp. 23–31). Thousand Oaks, CA: Corwin Press
- Popek, S. (2001). The person is a creative unit. Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press. [in Polish].
- Porzucek-Miśkiewicz, M. (2018). The place of a gifted student in teaching practice. *Culture - Society - Education*, 2(14).
- Uszyńska-Jarmoc, J., Kunat, B., & Mazur, J. (2015). Talented but how? (Self-) diagnosis of students' abilities and talents. Białystok: Centre for Lifelong Learning in Białystok. [in Polish].
- (n.d.). Talented student. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/edukacja/uczzen-zdolny> [in Polish].
- Al-Hroub A. (2021). Utility of Psychometric and Dynamic Assessments for Identifying Cognitive Characteristics of Twice-Exceptional Students. *Frontiers in psychology*, 12, 747872. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.747872>
- Amiri, M. (2020). At a glance of twice-exceptional children on psychological perspective. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 7(3), 105-114. <https://dergipark.org.tr/>

en/download/article-file/1420389

- Assouline, S. G., Foley Nicpon, M., & Whiteman, C. (2010). Cognitive and psychosocial characteristics of gifted students with written language disability. *Gifted Child Quarterly*, 54(2), 102–115. <https://doi.org/10.1177/0016986209355974>
- Baldwin, L., Baum, S., Pereles, D., & Hughes, C. (2015a). Twice-exceptional learners: The journey toward a shared vision. *Gifted Child Today*, 38(4), 206–214. <https://doi.org/10.1177/1076217515597277>
- Baldwin, L., Omdal, S. N., & Pereles, D. (2015b). Beyond stereotypes: understanding, recognizing, and working with twice-exceptional learners. *Teaching Exceptional Children*, 47(4), 216–225. <https://doi.org/10.1177/0040059915569361>
- Baum, S. M. (1990). Gifted but learning disabled: A puzzling paradox. *ERIC Digest #E479*. <https://doi.org/10.1080/1045988X.1989.9944546>
- Beckmann, E., & Minnaert, A. (2018). Non-cognitive characteristics of gifted students with learning disabilities: An in-depth systematic review. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-20. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00504>
- Candler, M. M. (2017). The influence of perfectionism on mental health in gifted and twice-exceptional students. <https://doi.org/10.17077/etd.pr6zbxz>
- Crepeau-Hobson, F. and Bianco, M. (2010). Identification of gifted students with learning disabilities in a response-to-intervention era. *Psychology in the Schools*, 48(2), 102-109. <https://doi.org/10.1002/pits.20528>
- Davidson Institute, <https://www.davidsongifted.org/>
- Foley-Nicpon, M. and Assouline, S. G. (2015). Counselling considerations for the twice-exceptional client. *Journal of Counselling & Development*, 93(2), 202-211. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2015.00196.x>
- Foley-Nicpon, M., Allmon, A. L., Sieck, B. C., & Stinson, R. D. (2010). Empirical investigation of twice-exceptionality: where have we been and where are we going?. *Gifted Child Quarterly*, 55(1), 3-17. <https://doi.org/10.1177/0016986210382575>
- Foley-Nicpon, M., Assouline, S. G., & Colangelo, N. (2013). Twice-exceptional learners: Who needs to know what? *Gifted Child Quarterly*, 57(3), 169–180. <https://doi.org/10.1177/0016986213490021>
- Foley-Nicpon, M., Assouline, S. G., & Fosenburg, S. (2015). The relationship between self-concept, ability, and academic programming among twice-exceptional youth. *Journal of Advanced Academics*, 26(4), 256–273. [https://doi.org/193220210.1177X1560336](https://doi.org/10.1177/193220210.1177X1560336)
- Individuals with Disabilities Education Improvement Act (IDEA). (2004). P.L. 108-446.

- <https://sites.ed.gov/idea/about-idea/>
- İlhan Emecan, B. (2023). İki kere özel öğrencilerle ilgili farkındalık eğitim programının etkililiği. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Kaufman, S. B. (Ed.). (2018). *Twice-exceptional: Supporting and educating bright and creative students with learning difficulties*. Oxford University Press.
- Klingner, R. (2022). Twice-exceptional children and their challenges in dealing with normality. *Education Sciences*, 12(4), 268. <http://dx.doi.org/10.3390/educsci12040268>
- McCallum, R. S., Bell, S. M., Coles, J. T., Miller, K. C., Hopkins, M. B., & Hilton-Prillhart, A. (2013). A model for screening twice-exceptional students (gifted with learning disabilities) within a response to intervention paradigm. *Gifted Child Quarterly*, 57(4), 209-222. <https://doi.org/10.1177/0016986213500070>
- MEB (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Mevzuat İçeriğinde Ara (meb.gov.tr).
- Neihart, M. (1999). The Impact of giftedness on psychological well-being: What does the empirical literature say?. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*, 22(1), 10-17. <https://doi.org/10.1080/02783199909553991>
- Neihart, M. (2002). "Gifted children and depression". M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson, & S. M. Moon (eds.) in: *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (s. 93-102). Waco, TX: Prufrock Press, Inc.
- Neihart, M. (2008). Identifying and providing services to twice-exceptional children. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness in children: Psychoeducational theory, research, and best practices* (pp. 115-137). Springer.
- Nielsen, M. E. (2002). Gifted students with learning disabilities: Recommendations for identification and programming. *Exceptionality*, 10 (2), 93 – 111. Doi: 10.1207/S15327035EX1002_4
- Pereles, D. A., Omdal, S., & Baldwin, L. (2009). Response to intervention and twice-exceptional learners: A promising fit. *Gifted Child Today*, 32(3), 40-51. <https://doi.org/10.1177/107621750903200310>
- Pfeiffer, S. (2015). Gifted students with a coexisting disability: the twice-exceptional. *Estudos De Psicologia (Campinas)*, 32(4), 717-727. <https://doi.org/10.1590/0103-166x2015000400015>
- Reis, S. M., Baum, S. M. & Burke, E. (2014). An operational definition of twice-exceptional learners: Implications and applications. *Gifted Child Quarterly*. 58(3), 217-230. <https://doi.org/10.1177/0016986214534976>
- Reis, S. M., McGuire, J. M., & Neu, T. W. (2000). Compensation strategies used by

- high-ability students with learning disabilities who succeed in college. *Gifted Child Quarterly*, 44(2), 123-134. <https://doi.org/10.1177/00169862000440020>
- Şentürk, S., Kefeli, I., & İlhan Emecan, B. (2022a). Conceptual analysis of twice-exceptionality. *Education Quarterly Reviews*, 5(2), 644-655. <https://ssrn.com/abstract=4301105>
- Şentürk, Ş., Kefeli, İ., & İlhan Emecan, B. (2022b). Türkiye’de iki kere özel (2Ö) öğrencilere yönelik eğitim politikası önerisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(2), 677-696. <https://doi.org/10.7822/omuefd.1202248>
- Yılmaz-Yenioğlu, B. ve Melekoğlu, M. A. (2021). Öğrenme güçlüğü ve özel yeteneği olan iki kere farklı bireylere yönelik yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(4), 999-1024. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.696065>.
- Çitil, M. (2012). Yasalar ve özel eğitim. *Vize Yayıncılık*.
- Çitil, M. (2009). Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye’de özel eğitim. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ünlü, E. (2018). Osmanlı döneminde zihin yetersizliği olan bireyler. *Electronic Turkish Studies*, 13(27).
- Günay R. & Güngör H.İ. (2013). Osmanlı Devleti’nde sağır, dilsiz ve a’mâ mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 32 Sayı: 53 (s. 55-76)
- Akçamete, G., & Kaner, S. (1999). Cumhuriyetin 75 yılında çocuğa yönelik özel eğitim çalışmaları, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk. *Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları*, 2, ss.395-405.
- Özsoy, Y. (1990). Türkiye’de Özel Eğitim. *Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi*. Ankara, 24-28 Eylül. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları*.
- Enç, M, Çağlar, D & Özsoy, Y. (1987). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
- MEB (2023). *Milli Eğitim İstatistikleri (2022-2023)*, https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508
- MEB (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018)*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Afat, N. (2017). Üstün zekalı ve özel yetenekli bireylerin eğitiminde destek eğitim odalarının incelenmesi. *Researcher*.
- Akkaş, E. & Tortop H.S. (2015). Üstün yetenekliler eğitiminde farklılaştırma: Temel kavramlar, modellerin karşılaştırılması ve öneriler. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve*

- Yaratıcılık Dergisi, 2(2), 31-44.
- Alevli, O. (2019). Özel yetenekli öğrencilere bilim ve sanat merkezlerinde uygulanan türkçe eğitimi: Bir durum çalışması. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bakioğlu A. & Levent F. (2013). Üstün yeteneklilerin eğitiminde türkiye için öneriler, Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1(1), 31-44.
- Kaya, N. (2013). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi ve SAC'ler. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 115-122.
- Kefeli, İ. (2019). Türkiye'de özel yeteneklilerin eğitimi. Ş. Şentürk ve Y. Barut (Eds.), Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek. (ss. 234-245). Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, V.C. (2015). Türkiye'de üstün ve özel yetenekli çocuklara yönelik bir eğitim politikası oluşturulamaması sorunu üzerine bir değerlendirme. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 4 (12).
- Kurnaz A. (2014). Yirminci yılında bilim ve sanat merkezlerinin raporlar ve yönetici görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2(1), 1-22.
- Levent, F. (2011). Üstün yetenekli çocukların hakları el kitabı (anne-baba ve öğretmenler için), 1. Türkiye çocuk hakları kongresi. Çocuk Vakfı Yayınları. ss. 89-98.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). Bilim ve sanat merkezleri yönergesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). Ecnebi memleketlere gönderilecek talebe hakkında kanun http://ogm.meb.gov.tr/yogm/mevzuat/kanun_1416_sayi.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). Destek eğitim odası açılması.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). Üstün yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı 2013-2017.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2023). Milli Eğitim İstatistikleri. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508
- Platon. (2008). Devlet. S. Eyüboğlu (Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Sak U., Ayas M.B., Sezerel B.B., Ercan Öpengin E., Nazlı Özdemir N.N. & Gürbüz Ş.D. (2015). Türkiye'de üstün yeteneklilerin eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi, 5(2), 110-132.
- Tortop H.S. & Ersoy B. (2015). Üstün yetenekliler üniversite köprüsü eğitim programına (ÜYÜKEP) katılan üstün yetenekli öğrencilerin sınıf öğretmenlerinin ÜYÜKEP hakkındaki görüşleri. Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 2(1), 17-24.
- Tortop S. H. & Dinçer S. (2016). Destek eğitim odalarında üstün/özel yetenekli öğrencilerle çalışan sınıf öğretmenlerinin uygulama hakkındaki görüşleri. Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2016, 4(2), 11-28.

Twice
Exceptional

